

М.І. Смирнов

ІНСТИТУТ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Відомості про автора

Смирнов Максим Іванович – заступник директора Інституту прокуратури та слідства Одеської національної юридичної академії, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії.

Народився 15 жовтня 1978 року в м. Одесі. З 1996 року по 2001 рік навчався на судово-прокурорському факультеті Одеської національної юридичної академії, після закінчення якого з відзнакою, вступив до заочної аспірантури і був прийнятий на посаду асистента кафедри кримінального процесу. З 2004 року працює старшим викладачем цієї кафедри.

З 2003 року займав посаду заступника начальника навчального відділу Одеської національної юридичної академії, а з 2004 року – заступник директора Інституту прокуратури та слідства Одеської національної юридичної академії.

У 2005 році під керівництвом завідувача кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії, доктора юридичних наук, професора Ю.П. Аленіна захистив дисертацію в Київському національному університеті внутрішніх справ МВС України на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: “Особливості надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцз’язку” зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза.

Автор понад 40 наукових праць, опублікованих в Україні та за її межами.

Основні напрями наукової діяльності – міжнародний кримінальний процес, міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу, правова допомога у кримінальних справах, видача, інформатизація кримінального судочинства, забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі. У цей час активно розробляє наукову проблему “Міжнародний кримінальний процес: тенденції сучасного розвитку”.

Наукові розробки М.І. Смирнова використовуються у законотворчій роботі, практичній діяльності, а також у навчальному процесі.

*Моєму сину Даниїлу і дружині Олені
присвячую цю книгу*

Міністерство освіти і науки України
Одеська національна юридична академія
Інститут прокуратури та слідства

М.І. Смирнов

ІНСТИТУТ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ОДЕСА
2006

Смирнов М.І.

Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку: Монографія. – Одеса: , 2006. – 252 с.

Робота є комплексним монографічним дослідженням, у якому на підставі аналізу кримінально-процесуального закону, міжнародних договорів, слідчої та судової практики розглядаються поняття, зміст, сучасний стан та перспективи розвитку інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах; особливості застосування норм іноземного права при наданні взаємної правової допомоги; процесуальний стан та повноваження представників іноземних правоохоронних і судових органів у національному кримінальному процесі; проблема використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах.

В роботі вперше в Україні комплексно розглядаються сутність, значення і сучасний стан використання відеоконференцзв'язку при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом; особливості провадження процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку; загальні умови, підстави і процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку.

Робота містить пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та діяльності відповідних органів з питань надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах.

Для науковців, які досліджують правову природу інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах, суб'єктів правозастосовчої діяльності, викладачів, аспірантів і студентів вищих юридичних навчальних закладів.

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА	9
ВСТУП	10

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ	13
1.1. Поняття, зміст і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах	13
1.2. Особливості застосування норм іноземного права при наданні взаємної правової допомоги	53
1.3. Процесуальний стан та повноваження представників іноземних правоохоронних і судових органів у національному кримінальному процесі	63
1.4. Використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах	71

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦЗВ'ЯЗКУ ПРИ НАДАННІ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ	85
2.1. Поняття і зміст відеоконференцзв'язку у сфері надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах	85
2.2. Сучасний стан застосування відеоконференцзв'язку при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах	96
2.3. Правове регулювання надання взаємної правової допомоги з використанням відеоконференцзв'язку	124

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ТА ПРОЦЕДУРНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ З ВИКОРИСТАННЯМ

ВІДЕОКОНФЕРЕНЦВ'ЯЗКУ	136
3.1. Реалізація принципу безпосередності дослідження доказів при проведенні процесуальних дій за допомогою відеоконференцв'язку.....	138
3.2. Загальні умови і підстави надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцв'язку	147
3.3. Процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцв'язку	154
 ВИСНОВКИ	 173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	180
ДОДАТКИ	205

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВКЗ	Відеоконференцзв'язок (відеозв'язок)
ВПД	Взаємна правова допомога
ВПД у КС	Взаємна правова допомога у кримінальних справах
ГПУ	Генеральна прокуратура України
Другий додатковий протокол	Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001 р.
Європейська конвенція	Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р.
ЄС	Європейський Союз
Кишинівська конвенція	Конвенція СНД про правову допомогу і правові відносини з цивільних, сімейних і кримінальних справ від 07.10.2002 р.
Конвенція ЄС	Конвенція Європейського Союзу про взаємну допомогу у кримінальних справах від 29.05.2000 р.
Конвенція ООН	Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р.
Мінська конвенція	Конвенція СНД про правову допомогу і правові відносини з цивільних, сімейних і кримінальних справ від 22.01.1993 р.
МСОГ	Міжнародна слідчо-оперативна група
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність
Статут МКС	Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р.

ВІД АВТОРА

Хочу звернутися зі словами великої подяки до тих людей, яким я щиро вдячний і зобов'язаний появою цієї роботи.

Насамперед, своєму науковому керівнику, завідувачу кафедрою кримінального процесу Одеської національної юридичної академії, доктору юридичних наук, професору Юрію Павловичу Аленіну за його допомогу і підтримку у всіх моїх наукових починаннях.

Особливі слова подяки хочу висловити вельмишановній мною людині, професору кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії, заслуженому юристу України Наталії Анатоліївні Мирошніченко. Її добрі поради і підтримка також зіграли свою роль у формуванні мене як молодого вченого.

Пашковському Миколі Івановичу, кандидату юридичних наук, доценту кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії, його невичерпному інтересу до всього нового та готовності до обговорення актуальних питань теорії і практики кримінального процесу я зобов'язаний тим, що відчув проблему настільки, щоб задатися метою її комплексного дослідження.

Також хочу сказати найтепліші слова подяки прекрасній жінці, професіоналу своєї справи, полковнику міліції Марії Миколаївні Стоцькій за її чуйність, допомогу та підтримку.

І, безумовно, я в неоплатному боргу перед своєю дружиною Оленою, яка підтримала мене і створила найсприятливіші умови для моєї наукової діяльності і роботи над цією книгою.

Велике спасибі Вам усім!

М.І. Смирнов
м. Одеса
травень, 2006

ВСТУП

Дослідження інституту взаємної правової допомоги має дуже важливе значення в аспекті інтернаціоналізації в галузі кримінального судочинства. Однією з умов успіху провадження у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом, є своєчасна, надана з дотриманням встановлених правил і процедур правова допомога. Тенденції сучасної злочинності, особливо організованих її форм, визначають необхідність розробки ефективних механізмів і процедур надання (отримання) ВПД у КС, оскільки принципово важливе значення для розслідування і розгляду кримінальних справ у контексті правової допомоги має *оперативність* та *ефективність* дій органів юстиції договірних сторін з повагою до їхнього суверенітету і територіальної цілісності. Положення міжнародних договорів (у тому числі й тих, учасником яких є Україна) свідчать про підвищення ролі нових методів одержання і перевірки доказів при наданні правової допомоги у кримінальних справах. Зокрема, сторони, що розробляють договори про правову допомогу у кримінальних справах, мають забезпечити, щоб ці договори сприяли *прискоренню* надання правової допомоги, *спрощенню* порядку одержання доказів і проведенню процесуально-слідчих дій, а також відбивали принцип *необхідності збирання доказів з використанням способів, бажаних для запитуючої сторони* [273].

Крім того, чинне кримінально-процесуальне законодавство, незважаючи на зміни і доповнення до нього все ж неадекватне сучасним потребам розслідування злочинів і розгляду кримінальних справ, пов'язаних з іноземним елементом, потребує ще значного удосконалення.

Вищенаведене, у поєднанні з інтересом, який нині виявляється до розробки і розвитку нових видів і методів надання ВПД у КС, додає особливої актуальності питанням, розглянутим у роботі, тим більше що на даний момент комплексні роботи, присвячені системному розгляду теоретичних і практичних питань надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ, і національне законодавство з цього питання в Україні відсутні, хоча процесуальні відносини в цій сфері безпосередньо торкаються як дотримання прав особистості у кримінальному судочинстві, так і сфери державних інтересів.

Теоретично важливим і практично актуальним питанням міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу, чинності кримінального закону в просторі, видачі злочинців, права притулку, громадянства, становища іноземців у свій час приділяли такі відомі юристи дореволюційної Росії, як М.Ф. Владимирський-Буданов, В.П. Даневський, І. Іванівський, П.Е. Казанський, Ф.Ф. Мартенс, Н.Д. Сергієвський, Н.С. Таганцев, І.Я. Фойницький. В радянські часи цьому питанню приділялася увага в працях О.І. Бастрикін, І.П. Бліщенко, М.В. Буроменського, Р.М. Валєєва, Л.Н. Галенської, В.К. Звірбуля, В.П. Зиміна, Г.В. Ігнатенка, І.І. Карпеця, Ф.І. Кожевнікова, Н.І. Костенка, В.М. Кудрявцева, І.І. Лукашука, Е.Г. Ляхова, О.В. Наумова, В.П. Панова, І.В. Фісенка.

Над дослідженням окремих аспектів зазначеної проблематики працювали такі сучасні вчені, як: Ю.П. Аленін, Н.М. Ахтирська, О.М. Бандурка, О.В. Баулін, П.Д. Біленчук, П.Н. Бірюков, Л.В. Брусніцин, В.К. Весельський, О.І. Виноградова, С.М. Вихрист, О.Г. Волеводз, В.М. Волженкіна, Ф.М. В'яткін, Т.С. Гавриш, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, С.Є. Єркенів, Н.А. Зелінська (Дрьоміна), А.В. Іщенко, С. Кареклас, Н.С. Карпов, І.П. Козаченко, М.В. Костицький, А.В. Кофанов, С.Ф. Кравчук, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Т.В. Лукашкіна (Затилкіна), А.Г. Маланюк, В.Т. Малярєнко, Н.І. Маришева, Е.Б. Мельникова, В.В. Меркушин, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.В. Мілінчук, В.В. Молдован, В.Т. Нор, В.П. Панов, М.І. Пашковський, Д.П. Письменний, Х.У. Рустамов, М.Я. Сегай, А.С. Сизоненко, С.М. Стахівський, В.Ш. Табалдієва, В.Я. Тацій, В.М. Тертишник, М.В. Тропін, Л.Д. Удалова, О.Г. Халіулін, О. Ходирєв, В.Ю. Шепітько, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та інші.

Незважаючи на безумовну потребу в працях названих вчених, не всі проблемні питання знайшли відбиття й адекватне вирішення в цих дослідженнях. Зокрема, що стосується проблеми використання ВКЗ у кримінальному судочинстві в цілому і сфері надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах, то окремі наукові дослідження з цієї проблематики носять вибіркового характеру. Так, за їхніми межами опинились питання про процесуальні та процедурні особливості надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ.

Динамізм у розвитку нових потреб і форм міжнародного співробітництва у кримінальному процесі, а також недослідженість багатьох теоретичних і практичних питань надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах, обумовлені цим прогалини в Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України) у частині, що стосується ефективних механізмів і процедур міжнародного співробітництва, стали об'єктивною причиною вибору теми дослідження і спонукали автора до написання даної роботи.

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

1.1. Поняття, зміст і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах

Необхідність співробітництва породила найбільш важливий міжнародно-правовий принцип – принцип співробітництва держав відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Ідея співробітництва як принцип знайшла своє відбиття в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. Принцип зобов'язує держави співробітничати незалежно від їхньої політичної, економічної, соціальної і правової систем. У той самий час з юридичної точки зору даний принцип не безперечний, оскільки зобов'язати де-юре будь-яку державу до співробітництва уявляється досить проблематичним. Механізму, що юридично забезпечує цей обов'язок, немає. Найпевніше, цей принцип носить характер ідеї.

Як зазначається в Декларації про принципи міжнародного права, що прийняла Генеральна Асамблея ООН 1970 р., сумлінне дотримання принципів міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами, і сумлінне виконання державами зобов'язань, прийнятих відповідно до Статуту, мають найважливіше значення для підтримки міжнародного миру і безпеки і для досягнення інших цілей ООН. Сказане повною мірою належить до співробітництва держав при наданні правової допомоги у кримінальних справах, що взагалі є допоміжним стосовно внутрішньодержавних заходів боротьби зі злочинністю. Але іноді воно відіграє визначальну роль. Правова допомога у кримінальних справах є однією з форм міжнародного співробітництва і його пріоритетним напрямом [40, с. 90]. Цілями такого співробітництва є забезпечення законних прав і інтересів громадян і юридичних осіб, сприяння ефективному відправленню правосуддя, боротьбі зі злочинністю.

На думку Т.Т. Мансурова, зростання значення міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу в цілому, а також при розслідуванні, розгляді й

вирішенні кримінальних справ зокрема визначається загальним для більшості країн абсолютним і відносним зростанням злочинності, особливо організованих її форм [202, с. 66-70]. Тому не дивно, що вивчення статистичних даних з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах ГПУ засвідчило *значне* зростання обсягів відповідних звернень. Так, якщо за *2002 рік* усього було організовано виконання 2.694 звернень, то за *2003 рік* було організовано виконання 2.716 звернень (з яких 1.318 звернень ГПУ до іноземних компетентних установ, 1.398 звернень компетентних установ іноземних держав), а за *2004 рік* вже було організовано виконання 2.959 таких звернень (з яких 1.519 звернень ГПУ до іноземних компетентних установ, 1.440 звернень іноземних компетентних установ до ГПУ). Вивчення судової, прокурорської та слідчої практики на базі прокуратури Одеської області, слідчого відділу Управління Служби безпеки України в Одеській області, слідчого управління Управління Міністерства внутрішніх справ України в Одеській області, місцевих судів Одеської області з питань міжнародного співробітництва і правової допомоги у кримінальних справах також засвідчило зростання протягом останніх років обсягів надання (отримання) цієї допомоги. Зокрема, за *2004 рік* від іноземних установ до прокуратури Одеської області надійшло 146 звернень з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги; до інших країн прокуратурою Одеської області було направлено 45 звернень¹.

Те, що без допомоги компетентних установ іноземних держав важко всебічно розслідувати, розглядати і вирішувати кримінальні справи, ускладнені іноземним елементом, визнають і практичні працівники. Так, на думку С. Молицького “потреби сьогодення вимагають від правоохоронців адекватного й ефективного реагування на вияви міжнародної злочинності, що стає можливим лише за умови постійного вдосконалення механізмів надання правової допомоги” [227, с. 6-7]. Тому запорукою успішного провадження у кримінальній справі, ускладненій

---

¹ Відомості про обсяг надання (отримання) правової допомоги правоохоронними і судовими органами України (зокрема, правоохоронними і судовими органами Одеської області) наведені в додатках.

іноземним елементом, є своєчасна, надана з дотриманням встановлених правил і процедур правова допомога.

Кримінально-процесуальне право тривалий час залишалося “закритою” для міжнародно-правових норм галуззю права, а наука кримінально-процесуального права, на жаль, тривалий час не виявляла великого інтересу до проблем міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу. При характеристиці міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства в юридичній літературі можна натрапити на різні точки зору про сутність і правову природу взаємодії в розглянутій сфері [307, с. 10-14; 343, с. 187-196; 344, с. 112-116]. Більшу частину вітчизняних досліджень з проблеми міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу вчені здійснили або в частині окремих питань міжнародного кримінального процесу, або через розгляд його як складової частини міжнародного кримінального права. Як цілісна система дане питання залишається неопрацьованим. Крім того, легального поняття “міжнародний кримінальний процес” (тобто такого, яке б мало юридичне закріплення) у національному законодавстві немає.

Багато вчених розглядають міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства як один з інститутів міжнародного кримінального права. Тому в юридичній літературі відбувається бачення міжнародного кримінального права як надзвичайно широкого явища, що охоплює все міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального процесу. Так, деякі автори до особливостей міжнародного кримінального права відносять його комплексний характер, оскільки воно містить у собі норми кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого права [24, с. 323; 129, с. 48; 144, с. 15]. Такий підхід, на нашу думку, має потребу в деяких критичних зауваженнях, оскільки у складі джерел міжнародного кримінального права більшість норм не матеріального кримінального права, а права процесуального. На необхідність більш обережного поводження з терміном “міжнародне кримінальне право” звертають увагу багато які вчені [20, с. 246; 32, с. 63]. Так, на думку М.В. Буроменського, “ідея

міжнародного кримінального права нерідко по суті підміняє собою міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю” [33, с. 366].

Необхідно відзначити, що в літературі позитивно оцінюється становлення самостійного міжнародного кримінального процесу (міжнародного кримінального судочинства) і більш чіткого розмежування норм матеріального кримінального права і норм процедурного характеру [163, с. 64-70; 181, с. 76-84]. Так, одні автори вважають, що в системі міжнародно-правового процесу як один з інститутів можна розглядати міжнародний кримінальний процес як сукупність принципів і норм, що регулюють співробітництво держав, а також держав і міжнародних судових органів у сфері розслідування і судового розгляду справ про злочини проти міжнародного права і запобігання їм [250, с. 160]. На думку інших, міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства є самостійним інститутом кримінально-процесуального права [359, с. 34]. Треті вважають за можливе говорити про розвиток нової підгалузі кримінального процесу [253, с. 2]. На думку четвертих, у міжнародному праві сформувалася нова галузь – міжнародне кримінально-процесуальне право [41, с. 5, 13; 218, с. 87].

На нашу думку, заслуговує на увагу третя точка зору. Нам уявляється, що правомірно говорити про формування в даний момент підгалузі кримінально-процесуального права, що знаходиться на стику міжнародного і кримінально-процесуального права. Про це свідчить проведений аналіз з погляду правових ознак будь-якої підгалузі права. Як відомо, підгалузі “регулюють окремі масиви суспільних відносин, характеризуються своєю специфікою і відомою родовою відособленістю” [358, с. 397], являють собою об’єднання декількох інститутів однієї і тієї самої галузі права [247, с. 211]. Міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства характеризується зазначеними ознаками, оскільки об’єднало в собі норми й інститути, що регулюють процесуальні відносини в розглянутій сфері, які виникають у зв’язку з порушенням, розслідуванням, розглядом і вирішенням кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом, а також виконанням прийнятих процесуальних рішень.

Іноземний елемент, що міститься у кримінальній справі, породжує певні процесуальні правовідносини і може бути обумовлений необхідністю збирання доказів або проведення інших процесуальних дій з метою сприяння розслідуванню, розгляду і вирішенню кримінальної справи, що знаходиться в провадженні компетентних органів запитуючої договірної сторони. Наявність у справі іноземного елемента обумовлює практичну неможливість розслідування, розгляду і вирішення кримінальної справи, а також виконання прийнятого рішення в рамках однієї внутрішньодержавної системи.

У рамках цієї підгалузі об'єднані комплексні правові інститути (наприклад, інститут правової допомоги у кримінальних справах (у вузькому розумінні), інститут видачі (екстрадиції), інститут передачі осіб, засуджених іноземними судами в країну свого громадянства, та ін.), що входять до складу міжнародного і внутрішньодержавного кримінально-процесуального права, що характеризуються єдністю правових норм і принципів, які регулюють самостійні, відносно відособлені групи відносин.

Дана підгалузь є комплексною також внаслідок такої причини – комплексного характеру джерел. У ній міститься велика кількість міжнародно-правових джерел, що, поєднуючись з національно-правовими джерелами, утворюють єдиний правовий комплекс, який характеризується спільністю предмета регулювання. Норми цієї підгалузі зафіксовані в численних договорах, що розрізняються за сферою дії і колом учасників. Вважаємо, що предмет кримінально-процесуального права і міжнародного кримінально-процесуального права однорідний, а наявність іноземного елемента створює лише його специфіку. Тому норми, що регламентують міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства, входять у систему кримінально-процесуального права і не є самостійною галуззю. У той самий час міжнародний кримінальний процес не може зводитися до процесуальних форм однієї держави. За наявності іноземного елемента процедура провадження у кримінальній справі ускладнюється через необхідність одержання і перевірки доказів, проведення процесуальних дій на території іноземної держави.

На думку Н.М. Кіпніса, міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства – це заснована на міжнародному договорі, міжнародній угоді чи на принципі взаємності *взаємодія* судів, прокурорів, слідчих і органів дізнання з відповідними компетентними органами і посадовими особами іноземних держав і міжнародних організацій з *питань* надання правової допомоги, видачі особи для притягнення до кримінальної відповідальності, передачі особи, засудженої до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянином якої вона є [369, с. 702-703].

О.Г. Волеводз визначає міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу як здійснювану органом дізнання, слідчим, прокурором і судом відповідно до вимог законодавства, що регулює кримінальне судочинство, погоджену з компетентними органами і посадовими особами іноземних держав, а також міжнародними організаціями *діяльність* з одержання і надання допомоги в досудовому слідстві й судовому розгляді, а також у вжитті інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних справ [48, с. 51].

Зазначені визначення міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу не в повному обсязі відповідають сучасному стану взаємодії договірних сторін у розглянутій сфері, оскільки обмежують таке співробітництво тільки деякими (перерахованими) напрямками взаємодії (Н.М. Кіпніс) і лише на досудових і судових стадіях (О.Г. Волеводз). Проведений аналіз міжнародних договорів свідчить, що договірні сторони в особі їхніх компетентних органів і посадових осіб співробітничать не тільки на досудовому слідстві й судовому розгляді. Так, наприклад, передача засуджених осіб, виконання вироку іноземного суду має на увазі взаємодію у стадії виконання вироку, а коли ставиться питання про скасування або зміну вироку, то й на стадіях перегляду вироків, що як набрали, так і не набрали законної сили.

Аналіз міжнародних договорів, нормативно-правових актів і літературних джерел свідчить, що в даний час міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу здійснюється на *двосторонньому, регіональному, багатосторонньому* рівнях і являє собою складний комплекс, зміст якого у тому числі складають

передбачені міжнародними договорами і внутрішньодержавним законодавством договірних сторін надання правової допомоги у кримінальних справах, видача, здійснення кримінального переслідування, виконання вироків іноземних судів та ін.

Міжнародне співробітництво органів юстиції різних договірних сторін здійснюється за такими *процесуальними напрямками*, як надання правової допомоги у кримінальних справах (у вузькому розумінні) [251, с. 261-267; 369, с. 729-737; 370, с. 112; 371, с. 112], видача [276, с. 91-98], здійснення кримінального переслідування за клопотанням іноземної держави [369, с. 725-729], передача осіб, засуджених іноземними судами, у країну свого громадянства [8, с. 33-36; 78, с. 26-28; 150, с. 89-99], виконання вироків і інших процесуальних рішень у кримінальних справах, спільне розслідування. Дані процесуальні напрями взаємодії договірних сторін необхідно розрізняти, бо їхня правова природа відмінна одна від однієї. Аналіз договірної бази, нормативно-правових актів і літератури дозволяє нам дійти висновку про тенденцію щодо диференціації окремих напрямів взаємодії, а також неприпустимості їх об'єднання в інститут правової допомоги у кримінальних справах. У той самий час у юридичній літературі не всі вчені зазначають різницю між процесуальними й іншими напрямками міжнародного співробітництва. Так, зокрема, В.В. Меркушин поряд із процесуальними виділяє такі форми співробітництва: 1) обмін інформацією і співробітництво по окремих оперативних питаннях; 2) обмін інформацією з правових питань; 3) видача злочинців (екстрадиція); 4) взяття особи під варту для забезпечення видачі; 5) правова допомога у вилученні й конфіскації доходів від незаконної діяльності й інших активів; 6) здійснення кримінального переслідування; 7) розшук осіб; 8) проведення обшуків, виїмок, вилучень і експертиз; 9) передача предметів; 10) допити свідків, потерпілих, експертів, інших учасників процесу в запитуваній державі; 11) виклик обвинувачуваних, свідків, потерпілих, експертів, інших осіб; 12) повідомлення про обвинувальні вирoki і відомості про судимість; 13) передача засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в державі, громадянами якої вони є; 14) визнання вироків іноземних судів [214, с. 51-53].

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що основними і самостійними *напрямами процесуальної взаємодії* договірних сторін у сфері кримінального процесу є: 1) правова допомога у кримінальних справах (у вузькому розумінні), тобто виконання (або надання допомоги в проведенні) процесуальних дій: проведення слідчих дій, вручення документів, передача предметів, надання документів і виконання інших процесуальних дій; представництво і захист інтересів власних громадян на території іноземної держави; 2) видача (екстрадиція) (підозрюваних, обвинувачуваних, підсудних, засуджених); 3) передача засуджених осіб у країну свого громадянства; 4) здійснення кримінального переслідування за клопотанням іноземної держави; 5) спільне розслідування; 6) виконання вироків і інших процесуальних рішень у кримінальних справах (наприклад, у частині, що стосується цивільного позову).

Таким чином, на нашу думку, *міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства – це врегульована міжнародними договорами та (або) внутрішньодержавним кримінально-процесуальним законодавством чи заснована на принципі взаємності різноманітна за напрямами і формами взаємодія правоохоронних і судових органів України з відповідними компетентними органами юстиції держав або міжнародних організацій, здійснювана на всіх стадіях кримінального процесу, спрямована на вирішення загальних завдань кримінального судочинства, пов'язана з порушенням, розслідуванням, розглядом і вирішенням кримінальних справ, а також виконанням прийнятих процесуальних рішень, захистом прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві.*

Однією з форм міжнародного співробітництва і його пріоритетним напрямом є правова допомога у кримінальних справах. У даний час кримінальний процес України активно взаємодіє з іноземним кримінальним процесом, з істотними розбіжностями в процесуальній формі, особливостях проведення процесуально-слідчих дій, критеріях допустимості доказів. Однак ця обставина не знайшла свого відбиття ні в кримінально-процесуальному праві, ані в нових договорах, що Україна укладає останнім часом у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах.

Чинний КПК України не передбачає процесуального порядку реалізації багатьох положень, зазначених у міжнародних договорах, що істотно ускладнює їх виконання на практиці, вибір і застосування відповідної норми. Не знайшов свого законодавчого вирішення порядок звертання за допомогою до держав, з якими немає договірних відносин.

Чинний КПК України не передбачив необхідних норм, що регулюють належним чином процесуальні відносини, які виникають у процесі надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах. Стаття 31 КПК України передбачає, що “порядок зносин судів, прокурорів, слідчих і органів дізнання з відповідними установами іноземних держав, а також порядок виконання взаємних доручень визначається законодавством України і міжнародними договорами України”. На сьогодні процесуальне законодавство України не містить досить визначених правил про порядок зносин судів, прокурорів, слідчих і органів дізнання з відповідними компетентними органами юстиції держав або міжнародних організацій і виконання ними доручень, не містить інших норм, присвячених наданню правової допомоги у кримінальних справах, тому *виконання міжнародних договорів України здійснюється безпосередньо на підставі їхніх положень з урахуванням особливостей, визначених в законах про їх ратифікацію або про приєднання України*. Законодавче регулювання процесуальних питань взаємодії держав зводиться тільки до визначення загальних положень порядку зносин з їхніми компетентними органами [201, с. 43-44]. У зв’язку з цим у кримінальному процесі України є істотна прогалина в частині регламентації міжнародного співробітництва судово-слідчих органів при наданні правової допомоги. Регламентація діяльності судових і правоохоронних органів України та іноземних держав з питань міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу на національному рівні не має випереджального характеру. Головне місце в регулюванні взаємодії правоохоронних і судових органів при розслідуванні й розгляді кримінальних справ зайняли двосторонні й багатосторонні міжнародні договори. Але і вони не можуть повною мірою заповнити прогалину, наявну в національному кримінально-процесуальному праві.

У зв'язку з цим вирішальне значення має чітке з'ясування поняття ВПД у КС, тим більше що дотепер ні в науці, ані в законодавстві, ні в практиці його застосування не склалося єдиного змісту правової допомоги у кримінальних справах [305, с. 65-69; 313, с. 40-43; 314, с. 115-119; 325, с. 162-171]. Необхідність визначитися в термінах не є в нашому разі марною. Незважаючи на розробку окремих питань міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу, існуючі підходи у визначенні правової допомоги та її сфери різні й не завжди враховують ті зміни, що відбулися в розумінні і тлумаченні сутності поняття “ВПД у КС”.

Суть розбіжностей з розглянутого питання така: провадження яких процесуальних (слідчих), оперативно-розшукових дій охоплюються цим поняттям. Наприклад, до правової допомоги одні автори відносять провадження процесуально-слідчих дій (виконання окремих доручень, вручення документів, обмін інформацією та ін.), видачу, здійснення кримінального переслідування, передачу осіб, засуджених іноземними судами, у країну свого громадянства, передачу предметів [55, с. 34], інші – здійснення на запити інших держав слідчих і оперативно-розшукових дій, не включаючи сюди видачу [214, с. 47-48; 216, с. 27], треті – розмежовують власне правову допомогу, видачу і співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності [223, с. 286].

В юридичній енциклопедії правова допомога стосовно до норм міжнародного права визначається як система, що сформувалася в міжнародних відносинах, нормативних і організаційно-правових заходів, за допомогою яких здійснюється співробітництво між державами у сфері взаємного надання правової допомоги з метою врегулювання правовідносин цивільного, сімейного, трудового, соціального або кримінально-правового характеру, що стосуються інтересів фізичних або юридичних осіб однієї з держав-контрагентів на території іншої. В основі такої системи лежать двоє – і багатосторонні договори, що укладають зацікавлені країни з питань правового захисту фізичних осіб, їхньої національності, визначення компетентності судових інстанцій для розгляду спорів різних категорій і застосовних правових систем, дотримання процесуальних прав іноземців, апатридів

і біпатридів; подібні угоди регулюють також порядок визнання дійсності різноманітних документів (свідчень, дипломів і ін.), виконання судових доручень, судових актів, видачі злочинців (екстрадиція) і т.д. [277, с. 756].

Так що ж все-таки утворює зміст правової допомоги у кримінальних справах? Що є невід'ємною характеристикою, визначальним критерієм останньої?

В.В. Мілінчук визначає форму правової допомоги “як приватне завдання із встановлення істини й ухвалення законного рішення у справі, поставлене компетентним органом запитуючої держави і вирішене за допомогою виконання компетентним органом запитуваної держави окремих процесуальних дій чи оперативно-розшукових заходів на підставі власного законодавства з можливим урахуванням специфіки законодавства іншої сторони” [216, с. 26-27]. На її думку, невід'ємною характеристикою правової допомоги, що відрізняє її від інших форм співробітництва у сфері кримінального судочинства, є часткова передача запитуючою державою компетенції у власній кримінальній справі іншій державі. Саме повноваження з одержання доказів, виконання процесуальних дій і здійснення оперативно-розшукових заходів передаються при ВПД у КС компетентним органом однієї держави компетентному органу іншої держави. Передача компетенції знаходить своє вираження в дозволі державою можливості збирання доказів у власній кримінальній справі іноземними компетентними органами, а також у визнанні доказів, отриманих на підставі іноземного кримінально-процесуального законодавства, допустимими й такими, що відповідають вимогам національного законодавства запитуючої держави [216, с. 20].

Погоджуючись із В.В. Мілінчук у тім, що часткова передача запитуючою державою компетенції по власній кримінальній справі іншій державі є *базовою характеристикою*, що відрізняє правову допомогу у кримінальній справі від інших форм співробітництва у сфері кримінального процесу, вважаємо, що не можна абсолютизувати передачу компетенції як *ключову ознаку* для розмежування правової допомоги у кримінальних справах від інших процесуальних форм міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу.

В.М. Волженкіна включає в поняття ВПД у КС не тільки провадження процесуально-слідчих дій, але і видачу, передачу осіб, засуджених іноземними судами, у країну свого громадянства, здійснення кримінального переслідування, передачу предметів [55, с. 34].

Розширювального тлумачення поняття “ВПД у КС” додержується С.Ф. Кравчук, що, на відміну від В.М. Волженкіної, таку форму правової допомоги, як передача предметів, відносить до процесуальних дій і не виділяє її в самостійний напрям [167, с. 60].

Не проводить різницю між наданням правової допомоги й іншими самостійними напрямками взаємодії держав і П.Н. Бірюков, включаючи в її зміст здійснення кримінального переслідування, розшук осіб, взяття особи під варту для забезпечення видачі, власне видачу, передачу засуджених для відбування покарання в країну свого громадянства [20, с. 264-275].

На думку Н.І. Маришевої, правова допомога у кримінальних справах включає в себе: 1) виконання доручень про проведення окремих слідчих дій (допити, огляди, провадження експертиз, вручення документів та ін.); 2) надання інформації про право; 3) передачу компетенції від установи своєї держави відповідно установі іншої держави; 4) видачу злочинців; 5) правову допомогу у зв'язку з визнанням та виконанням вироків іноземних судів [206, с. 29-40].

Деякі автори до правової допомоги відносять порушення кримінальної справи і видачу осіб, що скоїли злочини, для притягнення їх до кримінальної відповідальності [26, с. 99; 266, с. 138].

Є помилковою позиція В.В. Меркушина, що виділяє в самостійні форми співробітництва правову допомогу у вилученні й конфіскації доходів від незаконної діяльності і інших активів; проведення обшуків, виїмок, вилучень і експертиз; передачу предметів; допити свідків, потерпілих, експертів, інших учасників процесу в запитуваній державі; виклик обвинувачуваних, свідків, потерпілих, експертів, інших осіб [214, с. 51-53]. Незрозуміло, на підставі якого критерію автор провів зазначену диференціацію, тим більше що більшість міжнародних договорів

відносять перераховані форми співробітництва до сфери надання правової допомоги у кримінальних справах.

Підхід О.І. Виноградової [41, с. 13], С.М. Вихриста [43, с. 57-58], Т.С. Гавриш [63, с. 383-387], В.Г. Кисельова [145, с. 16], А.Г. Маланюка [191, с. 281-283; 192, с. 522-527], К. Михайленка [220, с. 94, 98], С. Молицького [227, с. 6], А.С. Сизоненка [291, с. 10-12], М.В. Тропіна [364, с. 13-14] до визначення правової допомоги у кримінальних справах не враховує зазначених вище характеристик і також відрізняється розширювальним тлумаченням.

На помилковість такого розуміння “ВПД у КС” указує те, що в ситуаціях видачі обвинувачуваного, порушення кримінального переслідування на території іншої держави передачі компетенції не відбувається. У першому разі взаємодія правоохоронних і судових органів держав не впливає на суть розслідуваної справи, оскільки запитувана держава тільки приймає рішення про можливість або неможливість видачі певної особи не з точки зору сутності кримінальної справи, а з точки зору дотримання запитуючою стороною певних формальностей. В іншому разі всі слідчі дії і, що особливо важливо, рішення приймаються виключно на розсуд держави, у провадженні якої знаходиться дана кримінальна справа.

На думку В.В. Мілінчук, “правова допомога у кримінальних справах являє собою засновану на внутрішньому законодавстві діяльність компетентних органів запитуваної держави з виконання, відповідно до умов міжнародного договору, слідчих доручень судових і інших компетентних органів запитуючої держави про проведення на території запитуваної держави процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів для одержання доказів у розслідуванні в запитуючій державі кримінальній справі” [216, с. 19].

У контексті обговорюваної проблеми ми також не поділяємо точки зору В.В. Мілінчук, що включає в зміст ВПД у КС проведення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами правоохоронних органів різних держав [216, с. 19]. Принципово важливо відрізнити співробітництво у сфері ОРД від надання правової допомоги, що є самотійними напрямками взаємодії договірних сторін. Однак у юридичній літературі не завжди правова допомога ототожнюється з

проведенням оперативно-розшукових заходів. Деякі автори розрізняють надання правової допомоги і проведення ОРД, виділяючи правову допомогу в самостійний напрям міжнародного співробітництва. Так, у залежності від характеру необхідних заходів і їхніх цілей деякі науковці виділяють: а) одержання чи обмін відомостями оперативно-розшукового й інформаційно-довідкового характеру; б) здійснення на території іноземної держави процесуальних дій, можливих лише в порядку надання правової допомоги. При цьому справедливо відзначається, що запити щодо проведення ОРД не можуть містити прохання про проведення процесуальних і інших примусових дій, що обмежують передбачені законом особисті та майнові права, а також про повідомлення інформації, що складає банківську чи комерційну таємницю [266, с. 137-138].

Правова природа надання правової допомоги, здійснювана за допомогою провадження процесуально-слідчих дій, відрізняється від співробітництва оперативних підрозділів по деяких положеннях. Виходячи з існуючої міжнародної договірної практики, оперативні й оперативно-розшукові дії, як правило, не передбачаються в обсязі наданої правової допомоги. Зокрема, прийнятим резолюцією 45/117 Генеральної Асамблеї ООН 14.12.1990 р. Типовим договором про взаємну допомогу у сфері кримінального правосуддя [361, с. 291-298] передбачені такі її види: а) одержання показань свідків і заяв від окремих осіб; б) сприяння в наданні затриманих чи інших осіб для дачі показань свідків чи надання допомоги в проведенні розслідувань; в) надання судових документів; г) проведення розшуків і арештів майна; д) обстеження об'єктів і ділянок місцевості; е) надання інформації і речових доказів; є) надання оригіналів чи засвідчених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи банківські, фінансові, юридичні й ділові документи.

У Конвенції ООН, прийнятій резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 р., і факультативних протоколах до неї правова допомога відповідно до ст. 18 може запитуватися в таких цілях: а) одержання показань свідків чи заяв від окремих осіб; б) вручення судових документів; в) проведення обшуку і здійснення виїмки або арешту; г) огляд об'єктів і ділянок місцевості; д) надання інформації,

речових доказів і оцінок експертів; е) надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи урядові, банківські, фінансові, корпоративні чи комерційні документи; є) виявлення або відстеження доходів від злочинів, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів для цілей доказування; ж) сприяння добровільній явці відповідних осіб до органів запитуючої держави; з) надання будь-якого іншого виду допомоги, що не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної держави. При цьому використання таких спеціальних методів розслідування в контексті міжнародного співробітництва, як електронне спостереження чи інші форми спостереження, агентурні операції, регулюється ст. 20 “Спеціальні методи розслідування” і ст. 27 “Співробітництво між правоохоронними органами” цієї Конвенції. Аналогічні положення, що розмежовують правову допомогу від співробітництва оперативних підрозділів держав, містяться в багатьох міжнародних договорах.

Крім того, міжнародне слідче (судове) доручення про надання правової допомоги спрямовується відповідно до передбаченої міжнародними договорами процедури і виконується з дотриманням кримінального-процесуального законодавства. Відомості про факти, отримані в результаті його виконання, є доказами у кримінальній справі за умови їх допустимості в національному кримінальному судочинстві запитуючої держави. Оперативно-розшукові заходи здійснюються для вирішення завдань виключно ОРД оперативними працівниками. Крім цього, запити про здійснення оперативно-розшукових заходів спрямовуються, як правило, у порядку, передбаченому міжвідомчими нормативними актами.

Однією з обов’язкових підстав надання правової допомоги відповідно до міжнародних договорів є наявність розпочатого провадження у справі, відповідно до КПК України – порушеної кримінальної справи. У той самий час необхідність у проведенні оперативно-розшукових заходів виникає, як правило, до порушення кримінальної справи.

Аналіз сфери дії відповідних міжнародних договорів, окремих розділів ряду конвенцій з питань надання правової допомоги свідчить про тенденцію щодо диференціації процесуальних напрямів взаємодії, їх відособленого правового

регулювання, а також необхідності розмежування між власне правовою допомогою у кримінальних справах та видачею, кримінальним переслідуванням, передачею засудженого в країну свого громадянства для відбування покарання, співробітництвом у сфері ОРД. У сфері міжнародного співробітництва договірних сторін існує прагнення врегулювати самостійними договорами кожний з напрямів взаємодії. Тому на двосторонньому рівні склалася практика укладання окремих договорів про надання правової допомоги у кримінальних справах, окремих договорів про видачу. Підтвердженням цієї тези є прийняття VIII Конгресом ООН із запобігання злочинності й поводження з правопорушниками Типового договору про взаємну допомогу у сфері кримінального правосуддя, Факультативного протоколу до Типового договору про взаємну допомогу у сфері кримінального правосуддя, що стосується доходів від злочинів, Типового договору про видачу, Типового договору про передачу кримінального судочинства.

Крім того, на XI Конгресі ООН з попередження злочинності й кримінальному правосуддю, що відбувся у Банкоку 18-25 квітня 2005 р. було зазначено на необхідність розмежування між власне правовою допомогою та іншими процесуальними напрямками взаємодії.

Проте більшість багатосторонніх договорів про правову допомогу, в яких бере участь Україна, а також чинна редакція Мінської конвенції до сфери правової допомоги відносять розшук, видачу, порушення кримінального переслідування, що є наслідком розширювального тлумачення правової допомоги у кримінальних справах.

Розширювальне тлумачення поняття “ВПД у КС” знайшло відбиття й у Кишинівської конвенції. У ній, зокрема, у сферу правової допомоги у кримінальних справах включені поряд з виконанням процесуально-слідчих дій також виконання оперативно-розшукових заходів, видача осіб для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку і здійснення кримінального переслідування (ст. 6).

Однією з причин розширювального розуміння правової допомоги є відсутність у національному кримінально-процесуальному законодавстві як конкретних видів

правової допомоги, так і взагалі *юридичної природи* цього інституту. Спільність інтересів договірних сторін і їх зацікавленість у взаємодії один з одним у сфері кримінального процесу визначають сутність інституту ВПД у КС, що має важливе міжнародно-правове, національно-правове і кримінально-процесуальне значення.

С. Кареклас розглядає взаємну допомогу як *принцип міжнародного права*, який означає, що дві або більше країни погоджуються співпрацювати у визначеній сфері. Він використовується в тому разі, коли держава не може продовжувати розслідування або розгляд справи своїми власними силами та потребує допомоги іншої країни, наприклад при заслуховуванні свідків, які перебувають на території іншої держави [138, с. 42]. На думку М.І. Пашковського, правову допомогу у кримінальних справах можливо розглядати як: 1) акт; 2) встановлену законом процедуру; 3) міжгалузевий правовий інститут [138, с. 121].

Представник російської школи міжнародного права дореволюційного періоду професор Санкт-Петербурзького університету Ф.Ф. Мартенс визначав міжнародне кримінальне право як “сукупність юридичних норм, що визначають умови міжнародної судової допомоги держав одна одній при здійсненні ними своєї каральної влади в галузі міжнародного спілкування” [203, с. 388]. Він самий, не даючи власне визначення правової допомоги, одним із перших зазначив дві невід’ємні характеристики останньої: 1) порядок здійснення державами каральної влади всередині країни, обумовлений територіальними законами, складає позитивну підставу кримінальної міжнародної судової допомоги, бо остання припускає існування нормального порядку кримінального правосуддя в державі й без нього неможлива; 2) умови і розміри взаємної судової допомоги, що надаються державами одна одній у сфері кримінального правосуддя, можуть бути найкраще визначені міжнародними договорами, які доповнюють і змінюють територіальний порядок здійснення каральної влади відповідно до мети, що ставлять собі держави в розглянутій сфері міжнародного управління [203, с. 213]. Визначення Ф.Ф. Мартенса, показує *взаємозв’язок і взаємозалежність* норм міжнародного і національного кримінально-процесуального права в контексті того, що він називає

“міжнародним кримінальним правом”, а в сучасному розумінні – міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу.

Необхідно відзначити, що інститут ВПД у КС переважно до останніх десятиліть ХХ століття розглядався в рамках однієї галузі права – міжнародного права, чи, що те саме, міжнародного публічного права. З розвитком відповідних договірних зобов’язань механізм їх реалізації потребує свого закріплення в кримінально-процесуальному праві. Стало можливим говорити про формування інституту ВПД у КС саме як сукупності кримінально-процесуальних норм, а також про відокремлення його від таких правових інститутів, як, наприклад, інститут видачі.

На підтвердження того, що інститут ВПД у КС на сьогоднішній день сформувався, говорить аналіз його з погляду основних ознак, характерних для будь-якого юридичного інституту. Правовий інститут – це сукупність правових норм, що регулюють будь-який вид суспільних відносин або вид чи певну сторону однорідних суспільних відносин і складових частин галузі права. Юридичним критерієм відокремлення тієї чи іншої сукупності норм у конкретний правовий інститут часто називають такі три ознаки: 1) юридична єдність правових норм; 2) повнота регулювання певної сукупності суспільних відносин; 3) відокремлення норм, що утворюють правовий інститут у главах, розділах, частинах і інших структурних одиницях законів, інших нормативно-правових актів.

Сучасний інститут правової допомоги у кримінальних справах необхідно розглядати як міжгалузевий, що належить і до міжнародного, і до кримінально-процесуального права, який об’єднав норми, які регулюють відносини у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах компетентних органів юстиції договірних сторін (національних і іноземних) один з одним. Зазначені норми, що входять до інституту правової допомоги, закріплені як у міжнародних договорах, так і у спеціальних розділах кримінально-процесуальних кодексів або в окремих законах і утворюють єдиний правовий комплекс, виражаються в правових принципах, властивих для процесуальних відносин даного виду.

Характерною рисою інституту правової допомоги у кримінальних справах є виділення в ньому окремих видів правової допомоги, зміст яких, як правило, розкривається в окремих статтях міжнародного договору, в яких детально розглядаються питання надання відповідних видів допомоги, що переслідують головну мету – проведення процесуально-слідчих дій для сприяння компетентним органам запитуючої договірної сторони в розслідуванні, розгляді й вирішенні кримінальної справи, ускладненій іноземним елементом.

У юридичній літературі також відзначається, що правова допомога у кримінальних справах у даний час сформувалася як самостійний правовий інститут, врегульований нормами міжнародного і національного кримінально-процесуального права [355, с. 5]. Даний інститут полягає в передбаченій міжнародними договірними актами або реалізованій на основі взаємності системі кримінально-процесуальних заходів, механізмів, принципів, способів, методів, інститутів, за допомогою яких одна держава (чи міжнародна організація) надає іншій державі (міжнародній організації) сприяння своїх публічних служб і судових інститутів у розслідуванні й розгляді кримінальних справ і виконанні вироків, що набрали законної сили [251, с. 261].

Таким чином, необхідно визнати відмінність поняття “ВПД у КС” від інших напрямів взаємодії і, насамперед, “міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу”. Правова допомога припускає виконання запитованою договірною стороною або сприяння в проведенні запитуючою договірною стороною процесуально-слідчих дій для забезпечення розслідування, розгляду і вирішення кримінальних справ, що торкаються інтересів запитуючої договірної сторони. Тому правова допомога може виражатися або в наданні *активної допомоги* – сприянні в розкритті злочину чи допомоги посадових осіб компетентних органів запитованої договірної сторони у проведенні процесуально-слідчих дій і одержанні доказів, або *пасивної допомоги* – наданні можливості компетентним органам запитуючої договірної сторони проводити процесуально-слідчі дії на території запитованої держави, у тому числі з дотриманням законодавства останньої. На відміну від правової допомоги міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу

являє собою різноманітну за напрямками і формами діяльність компетентних органів юстиції держав або міжнародних організацій, спрямовану на вирішення загальних завдань кримінального судочинства, що сприяє розкриттю злочинів, їх розслідуванню і судовому розгляду, а також виконанню вироків і інших рішень. Такого висновку можна також дійти, виходячи з етимології слів “допомога” і “співробітництво”. Останнє розуміється як “працювати разом”, “брати участь у загальній справі”.

Отож, на нашу думку, правова допомога у кримінальних справах – це передбачена міжнародними договорами, національним кримінально-процесуальним законодавством або заснована на принципі взаємності діяльність компетентних органів запитуваної договірної сторони з проведення на її території або сприяння в проведенні на території запитуючої договірної сторони процесуальних дій з метою сприяння розслідуванню, розгляду і вирішенню кримінальної справи, що знаходиться в провадженні компетентних органів запитуючої договірної сторони.

Оформлення інституту правової допомоги у кримінальних справах відбилося у створенні комплексу спеціальних договірних норм, закріплених в окремих договорах або окремих розділах договорів, що регулюють відносини договірних сторін у процесі надання правової допомоги².

Міжнародні договори посідають основне місце у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах внаслідок певних причин, серед яких можна назвати: 1) процедура розроблення і укладання договорів детально визначена міжнародним правом (Конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. і 1989 р.); 2) договірна форма дозволяє більш повно врахувати характер відносин між державами, їхні інтереси з кожної проблеми та надає більше можливостей для узгодження питань, що виникають при наданні правової допомоги, ніж будь-яка інша. Ці й інші причини обумовлюють використання договірної форми регулювання взаємодії держав у розглянутому напрямі.

---

² Список міжнародних договорів України з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах наведений у додатку.

Для міжнародного співробітництва України у сфері кримінального процесу важливе значення мають двосторонні договори про правову допомогу у кримінальних справах, що укладають суверенні держави або міжнародні організації як основні суб'єкти міжнародного права і створюють правові підстави для співробітництва компетентних органів юстиції договірних сторін з метою ефективного надання правової допомоги. Двосторонні договори найбільш деталізовані й щонайкраще відбивають інтереси сторін. У той самий час це не зменшує значимість багатосторонніх договорів, що, по суті, містять квінтесенцію необхідних правових інструментів для регулювання питань, які виникають у процесі надання правової допомоги на основі загальновизнаних міжнародних стандартів у сфері прав людини і принципу суверенітету. Також бувають випадки, що торкаються відносин нерівних держав, коли таке співробітництво не користується підтримкою в більш слабкій країні. Тому в цій ситуації більш доцільний багатосторонній підхід.

Крім того, на XI Конгресі ООН з попередження злочинності й кримінальному правосуддю, що відбувся у Банкоку 18-25 квітня 2005 р. було відзначено, що в умовах глобалізації організованої злочинності, практика укладання двосторонніх договорів, вважається більш-менш застарілою, тому що організована злочинність припускає незаконну діяльність у двох або декількох державах, які не мають один з одним двосторонніх угод про правову допомогу. Нові інструменти міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах мають відкривати можливості для співробітництва між більшою кількістю держав.

Наявність багатостороннього договору не перешкоджає укладанню двосторонніх договорів між суб'єктами правової допомоги, що можуть не тільки конкретизувати ряд положень багатостороннього договору, але і врахувати особливості взаємодії між зацікавленими договірними сторонами. Проте одним з пріоритетних напрямів діяльності із встановлення двосторонніх договірних зв'язків варто визнати укладання договорів про правову допомогу тільки у кримінальних справах, відокремлюючи від них норми про надання правової допомоги у цивільних і сімейних справах. Багато які держави визнають практику прийняття спеціальних

законів, що регламентують як окремі напрями правової взаємодії, так і всю сукупність міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу. На сьогоднішній день Україна має оформлені відносини в цій сфері більш ніж із тридцятьма державами³, і робота в даному напрямі продовжується. Слід зазначити, що механізми надання правової допомоги у кримінальних справах, які передбачені у двосторонніх договорах України, в основному є досить одноманітними, оскільки досвід держав, накопичений протягом років, дозволив визначити найбільш оптимальні способи міжнародного співробітництва у цій сфері.

Саме договори є підставою надання правової допомоги, направлення і виконання відповідних доручень. У ситуації, коли взаємодія держав з питань правової допомоги передбачена не тільки двостороннім договором, але й багатосторонньою конвенцією, наприклад Мінською конвенцією, то кожний з документів може застосовуватися самостійно, але перевага все-таки має віддаватися двосторонньому акту. Різні рівні співробітництва держав є взаємодоповнюючими, а не альтернативними елементами. Застосування в правовому співробітництві гнучкого підходу, заснованого на розвитку двосторонніх зв'язків у сполученні з багатосторонніми домовленостями, в яких визначаються принципи, основні напрями цього співробітництва, має безумовні переваги, чим і пояснюється його ефективність для вирішення проблем розслідування і розгляду кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом. У зв'язку з цим не можна погодитися з думками, що обґрунтовують пріоритетність конвенційного підходу до питань правового співробітництва і недоцільність розвитку двосторонніх правових інструментів через значну затратність переговорного процесу [169]. Як справедливо відзначає В.В. Мілінчук, “розбіжності щодо вирішення тих самих матеріальних і процесуальних питань, специфіка національних законодавств і правових систем, а також політичні мотиви не дають підстав сподіватися на те, що, принаймні, у найближчому майбутньому внутрішні стандарти всіх учасників світового співтовариства з питань змісту, форми і меж правового співробітництва стануть однаковими” [216, с. 8].

---

³ Список двосторонніх договорів з питань надання правової допомоги у кримінальних справах, у яких бере участь Україна, та відомості про можливий обсяг надання правової допомоги для правоохоронних і судових органів України наведені в додатку.

Двостороннє співробітництво на сьогоднішній день не тільки не втратило свого значення, відзначає В.В. Меркушин, але відіграє постійно зростаючу роль, що дозволяє більш повно врахувати характер відносин між двома державами, їхні інтереси з кожної проблеми [214, с. 48].

Ми також не можемо погодитися з тим, що наявність договірної бази в повному обсязі забезпечує потреби правоохоронних і судових органів України при провадженні у кримінальних справах з іноземним елементом. Міжнародні договори з питань надання правової допомоги у кримінальних справах регулюють порядок, умови та обсяг останньої. Разом з цим їх положення містять посилання на норми внутрішньодержавного законодавства країни, до якої надіслано запит. Зокрема, ст. 3 Європейської конвенції та відповідні положення інших міжнародних договорів визначають, що така допомога надається в порядку, передбаченому законодавством запитуваної держави.

Важливий внесок у формування і розвиток інституту правової допомоги у кримінальних справах зробила Європейська конвенція. Багато в чому саме вона сформувала сучасний вигляд і заклала основи розглянутого інституту. Іншим найбільш значимим для України і країн СНД багатостороннім документом з питань надання правової допомоги у кримінальних справах є Мінська конвенція. На думку Е.Б. Мельникової, Мінську конвенцію “можна вважати ідеальною моделлю міжнародної багатосторонньої угоди про правову допомогу”. Вона “істотно заповнює прогалини нашого кримінально-процесуального законодавства в розглянутій сфері, полегшує реалізацію відносин міжнародно-правової допомоги, зменшує число виникаючих у цьому процесі правових колізій” [210, с. 261].

Однак практика застосування Мінської конвенції продемонструвала недосконалість деяких її положень і не дозволяє говорити про неї настільки піднесено. Недоліками даної Конвенції є та обставина, що в питаннях надання правової допомоги у кримінальних справах вона копіює аналогічні двосторонні договори, що діяли до неї, і те, що вона не реалізувала об’єктивно існуючу близькість правових систем, дозволивши на більш високому рівні взаємодії вирішувати багато завдань у розглянутій сфері. Ряд її положень не відповідає

вимогам сьогоднішнього дня, вони застаріли і не охоплюють усього різноманіття кримінальних ситуацій і практичних завдань, що доводиться вирішувати нашим країнам в особі компетентних органів [381, с. 129]. На думку В.Л. Грохольського, у плані організації належної взаємодії Мінська конвенція не в усьому досконала [76, с. 19]. Крім того, Мінська конвенція не повною мірою врахувала досвід, накопичений при розробці аналогічних договорів у рамках ЄС.

Слід зазначити, що учасники Мінської конвенції з моменту, як набрала чинності Європейська конвенція, при вирішенні питань надання правової допомоги мають застосовувати положення цієї конвенції. Відповідно до ч. 1 ст. 26, Європейська конвенція в тому, що стосується країн, до яких вона застосовується, припиняє дію будь-яких договорів, конвенцій або двосторонніх угод з питань надання правової допомоги у кримінальних справах. Усі питання, пов'язані з наданням правової допомоги, зважуються на підставі норм зазначеної конвенції. У той самий час вона передбачає використання договірними сторонами не положень цього договору, а свого “однакового законодавства” або “особливого режиму” (ч. 4 ст. 26). Правова система, що існує в рамках СНД, з певністю може бути названа “однаковим законодавством”.

Важливим етапом у практиці формування і розвитку інституту правової допомоги у кримінальних справах для країн СНД з урахуванням тих змін, що відбулися в його змісті, була розробка і прийняття Кишинівської конвенції, яка вирішує багато питань, пов'язаних з міжнародним співробітництвом правоохоронних і судових органів країн СНД. Крім того, необхідно звернути особливу увагу на ту обставину, що Кишинівська конвенція передбачає застосування не тільки традиційних, але і нових, фактично невідомих процесуальному законодавству держав-учасників СНД видів правової допомоги у кримінальних справах. До них, зокрема, можна віднести передбачене ст. 105 Конвенції використання ВКЗ при наданні правової допомоги, яка має відсильний до національного законодавства учасників Конвенції характер. Тому принципово важливе значення має зроблення національного процесуального законодавства

відповідним до положень цієї конвенції й інших міжнародних договорів, навіть тих, учасницею яких Україна не є.

Нові можливості для України у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах надасть підписання і ратифікація Другого додаткового протоколу від 2001 р., Конвенції ЄС від 2000 р., Статуту МКС від 1998 р., Конвенції ООН від 2000 р. Норми цих міжнародно-правових документів містять *якісно нові положення*, зокрема, спрямовані на впровадження в практику надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах інституту проведення процесуальних дій за допомогою відео- або телефонної конференції. Оскільки положення перерахованих міжнародно-правових документів закріпили норми і стандарти у відповідній сфері, то в двосторонніх договорах, які укладає Україна, необхідно максимально забезпечити додержання принципів і механізмів, встановлених у цих міжнародних документах. Приєднання до названих документів, розроблених світовим співтовариством, потребує глибокого осмислення їхніх основних положень, компетентної теоретичної оцінки, розробки механізмів реалізації в національному кримінально-процесуальному законодавстві.

Значні сподівання сьогодні покладаються на проект КПК України, розроблений з урахуванням положень чинних міжнародних договорів України, в першу чергу Європейських конвенцій, який містить ряд статей, що передбачають проведення допиту за допомогою відео- або телефонної конференції. Річ у тім, що 2001 р. Україна підписала Другий додатковий протокол. Саме його положення передбачають ці та інші якісно нові можливості співробітництва договірних сторін.

Міжнародні договори з питань надання правової допомоги, які укладають держави з різними правовими режимами, традиціями та законодавством, неминуче призводять до колізії норм міжнародного та національного права. Способом подолання таких колізій має бути трансформація норм міжнародних договорів про правову допомогу у внутрішньодержавне процесуальне законодавство з обов'язковою подальшою деталізацією процедури надання такої допомоги стосовно до особливостей національної правової системи. Крім того, міжнародні договори, що зайняли своє місце в правовому регулюванні надання правової допомоги, не

передбачають порядку виконання багатьох положень, що містяться в них, не здатні заповнити прогалини в національному процесуальному законодавстві, значною мірою відсилають до національного законодавства в тому, що стосується процедури виконання запитів іноземних держав, що, у свою чергу, призводить до невирішених колізій. Для реалізації даних договорів необхідно відповідне внутрішньодержавне правове регулювання, формування процесуальної форми надання правової допомоги у кримінальних справах.

У зв'язку з цим оптимальною, ефективною і відповідною до інтересів взаємодіючих держав є регламентація в національному кримінально-процесуальному праві особливостей і процедурних питань надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ, а також інші якісно нові можливості взаємодії договірних сторін [302, с. 23-30; 311, с. 210-214; 315, с. 127-131; 317, с. 92-95; 318, с. 98-103; 319, с. 228-231; 320, с. 133-136; 341, с. 142-156; 342, с. 125-129], тим більше що норми багатьох міжнародних договорів зобов'язують держав-учасників ужити заходів, спрямованих на імплементацію у внутрішньодержавне процесуальне законодавство відповідних правил для максимально ефективного міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу, у тому числі правової допомоги у кримінальних справах. Правове регулювання цієї сфери може бути як на рівні КПК України, так і на рівні спеціального закону про правову допомогу у кримінальних справах, що регулює відповідні питання.

Аналіз сучасної договірної бази дозволяє нам дійти висновку, що *суб'єктами правової допомоги є запитуюча сторона* – держава або міжнародна організація, що направляє офіційний запит про надання правової допомоги, і *запитувана сторона* – держава або міжнародна організація, до якої звертаються про правову допомогу. У процесуальній теорії до суб'єктів правової допомоги, крім зазначених, також відносять осіб, щодо яких запитується допомога, та інших суб'єктів, що сприяють її виконанню, наприклад приватну особу – адвоката, якщо іноземне законодавство передбачає можливість виконання запитів зазначеною особою [251, с. 262-264]. У той самий час положення деяких міжнародних договорів чітко визначають суб'єктів

правової допомоги і обмежують можливість використання фізичними особами передбачених ними механізмів. Так, ч. 4 ст. 1 Договору між Україною та США про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 1998 р. [104] (далі – Договір між Україною та США) передбачає надання правової допомоги *виключно* між договірними сторонами. Це означає, що “положення цього договору не можуть бути використані жодною приватною особою як підстава для одержання, приховування або вилучення будь-яких доказів чи для перешкоджання виконанню запиту”⁴.

Предметом правової допомоги, як правило, є діяльність із проведення процесуально-слідчих дій на території іноземної держави. Як показує практика, міжнародні клопотання пов'язані в основному з одержанням доказів за допомогою іноземних судово-слідчих органів по кримінальних справах, які розслідують і розглядають компетентні органи запитуючої договірної сторони. Необхідність направлення запиту виникає, коли в рамках кримінальної справи є неможливим проведення на території України процесуально-слідчих дій через те, що, зокрема, окремі учасники процесу (підозрюваний, обвинувачуваний, потерпілий і ін.) або першоджерела доказів знаходяться на території іноземної держави. Доручення у кримінальній справі, що направляються іноземній державі, також можуть бути пов'язані з викликом осіб як свідків, потерпілих, експертів, цивільних позивачів, цивільних відповідачів і їхніх представників. У зв'язку з цим можна виділити такі дії, що охоплюються поняттям правової допомоги (відносно кримінально-процесуального законодавства України): 1) *процесуальні дії, передбачені чинним КПК*: процесуально-слідчі дії, спрямовані на збирання доказів; пошук майна, внесків і цінностей; накладення арешту на майно, внески і цінності; вилучення орендованого майна; захист і представництво інтересів іноземних держав, іноземців і міжнародних організацій; 2) *процесуальні дії, передбачені міжнародними договорами*: вручення документів; виклик свідків, потерпілих, експертів, цивільних позивачів, цивільних відповідачів для участі в іноземному кримінальному судочинстві; доставляння осіб, що утримуються під вартою, для допиту як свідків

---

⁴ Показники звернень компетентних установ США до Генеральної прокуратури України та звернень Генеральної прокуратури України до компетентних установ США з питань надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах за період з 1999 по 2004 роки наведені в додатку.

чи потерпілих; пошук і передача предметів (речових доказів, коштів, отриманих злочинним шляхом); встановлення адреси й інших даних (місця роботи, доходів осіб, до яких пред'явлені майнові вимоги); повідомлення відомостей про засуджених; надання інформації про право іноземної держави; створення можливості самостійного провадження процесуальних дій іноземними установами на території держави, що надає правову допомогу [370, с. 112-113; 371, с. 112-113].

Для надання правової допомоги необхідні привід і достатні підстави. Основним *приводом* до взаємодії з іноземними судовими і правоохоронними органами є міжнародне слідче чи судове доручення, тобто засноване на міжнародно-правових нормах і звичаях прохання слідчого, прокурора, суду чи судді України до компетентного органу юстиції іноземної держави чи міжнародної організації про проведення окремих процесуально-слідчих дій, що виконується відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства обох держав. У зв'язку з цим ми не поділяємо позицію О.Г. Волеводза, відповідно до якої “основною *формою* (курсив наш. – М.С.) міжнародного співробітництва... є направлення за кордон міжнародних слідчих доручень” [46, с. 169]. Автору необхідно визначити своє ставлення до розглянутого питання, тим більше що в науці кримінально-процесуального права справедливо звертається увага на те, що міжнародне слідче (судове) доручення є приводом надання правової допомоги [253, с. 11].

Необхідно відзначити, що в договорах про правову допомогу у кримінальних справах містяться різні терміни: *прохання* (ст. 14 Європейської конвенції 1959 р.); *клопотання* (ст. 70 Кишинівської конвенції 2002 р.); *запит* (ст. 12 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р., ст. 67 Кишинівської конвенції 2002 р.); *доручення* (ст. 7 Кишинівської конвенції 2002 р.); *вимога* (ст. 58 Мінської конвенції 1993 р.). Використання в міжнародних договорах (іноді навіть в одному договорі) різних найменувань міжнародних слідчих чи судових доручень не має принципового значення, бо вони (найменування) несуть у собі, по суті, одне й те саме смислове навантаження. Разом з тим ми вважаємо некоректним вживання в міжнародних договорах терміна “вимога” із властивим йому владним, наказовим характером. Жодна держава не може вимагати від іншої надання правової допомоги,

навіть якщо таке сприяння в розслідуванні й розгляді кримінальної справи впливає з договірно-правових зобов'язань держав.

Аналіз сучасного стану надання правової допомоги у кримінальних справах і міжнародних договорів у цій сфері свідчить, що *підставами* виконання міжнародних слідчих (судових) доручень є: 1) *нормативно-правові підстави*: наявність міжнародного договору; дотримання (гарантування) принципу взаємності; відповідна регламентація внутрішньодержавним (як правило, кримінально-процесуальним) законодавством питань правової допомоги у кримінальних справах; 2) *кримінально-правові підстави*: визнання злочину, у зв'язку з яким запитується правова допомога, таким у законодавстві запитуваної і запитуючої держав, тобто дотримання доктрини “подвійної кримінальності”, “подвійної осудності”; дотримання строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, передбачених національним кримінальним законодавством; 3) *кримінально-процесуальні підстави*: наявність порушеної кримінальної справи, кримінального провадження за міжнародно-правовою практикою за скоєний злочин у запитуючій договірній стороні; дотримання принципу *non bis in idem*; дотримання строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, передбачених національним процесуальним законодавством; 4) *відсутність таких підстав*: істотних інтересів запитуваної договірної сторони; дефектів кримінально-процесуальної процедури в запитуючій договірній стороні щодо гарантування прав людини; прохання не пов'язане з розслідуванням і судовим розглядом політичного, військового або фінансового злочину.

Необхідно звернути увагу на різні підходи держав щодо питання про збереження в рамках інституту взаємної правової допомоги доктрини “подвійної кримінальності”. Так, одні держави вимагають виконання цієї умови відносно всіх запитів, інші – лише відносно примусових заходів, треті на цій підставі приймають рішення за власним розсудом, а в четвертих для відмови не передбачені ні умови, ні право рішення за власним розсудом.

Самостійним питанням є *проблема доцільності звертання за правовою допомогою по злочинах, що не заподіяли серйозних наслідків*. Необхідно відзначити,

що компетентні органи запитуваної держави при надходженні до них клопотання про правову допомогу у кримінальних справах не завжди охоче виконують такі прохання, якщо справа стосується злочинів, що не являють собою великої суспільної небезпеки. Деякі міжнародні договори передбачають, що звертатися з клопотанням про надання правової допомоги необхідно, коли в державі в особі її компетентних органів виникає дійсна потреба в збиранні доказів на території іноземної держави і коли злочин заподіяв серйозні наслідки. Зокрема, ч. 3 ст. 2 Договору між Україною та США зафіксований *принцип пропорційності*, яким мають керуватись договірні сторони при вирішенні питання про доцільність звернення із запитом, тобто запитуюча договірна сторона має оцінювати співвідношення тяжкості вчиненого злочину та міри покарання за нього із обсягами допомоги, яка запитується. Однак, на нашу думку, таке положення міжнародних договорів не завжди зможе забезпечувати інтереси України та потерпілих від злочинів.

Розглядаючи можливість направлення міжнародного слідчого чи судового доручення, необхідно враховувати особливості законодавства і правових систем кожної конкретної держави. Від цього багато в чому залежить позитивний результат надання правової допомоги. Деякі держави поширюють вимоги національного процесуального законодавства не тільки на сутність заявлених клопотань, але і на процесуальну форму їхньої заяви. Беручи до уваги процедурне різноманіття, а також його часту невідповідність національним процесуальним нормам, у запиті про правову допомогу необхідно максимально докладно вказати, яких саме процедурних правил необхідно дотримуватися, щоб отримані докази могли бути використані при розслідуванні й розгляді справи в запитуючій державі. Так, наприклад, при підготовці письмової заяви свідка (один із чотирьох існуючих у США способів одержання показань свідків) американський слідчий чи прокурор не просить свідка поставити підпис на кожній сторінці (відповідно до ч. 5 ст. 170 КПК України). У той самий час дана процедура не суперечить американському законодавству, і, якщо про це зазначено в запиті, він може надати заяву свідка з підписом на кожній сторінці [179, с. 45]. Сам по собі факт, що процедура запитуваної процесуально-слідчої дії не

відома законодавству запитуваної держави, не може бути достатньою підставою для відмовлення додержуватися процедури, яку запропонувала запитувана сторона.

Внаслідок особливостей правових систем, специфіки національних кримінально-процесуальних законодавств назви процесуальних дій, із проханням про проведення яких звернулася запитуюча договірна сторона, можуть не відповідати назвам цих дій, передбачених кримінально-процесуальним законодавством запитуваної договірної сторони (наприклад, допит, опитування, показання під присягою, заява). Це означає, що форма правової допомоги відбиває не визначення (назву), а зміст дії, результат, на досягнення якого вона спрямована.

Вивчення практики надання правової допомоги у кримінальних справах показує, що при складанні й направленні запитів є деякі упущення⁵. Зокрема, при підготовці клопотань до інших країн порушуються вимоги Інструкції “Про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах” [241], затвердженої наказом Генерального прокурора України № 9 від 07.05.2004 р. (далі – Інструкція) щодо форми цих документів та порядку їх направлення, що змушує організовувати їх доопрацювання. Не завжди стає ясним зі змісту деяких запитів, у зв'язку з чим вони направляються, дається неповна інформація юридичного характеру (не зазначається щодо якого діяння, оцінюваного по конкретних статтях кримінального закону запитуваної і запитуючої держави, спрямовується запит; найменування міжнародного договору, що передбачає обсяг правової допомоги і умови її виконання), не дотримується стиль і форма сучасного ділового листа. Так, із 27 клопотань, що підготувала прокуратура Одеської області 2003 р., більшість мали суттєві помилки та поверталися на доопрацювання.

Обов'язковою умовою при направленні доручень є дотримання письмової форми, що передбачають більшість міжнародних договорів про правову допомогу, а також Віденська конвенція про право міжнародних договорів (п. 2 ст. 2). Однак ч. 1 ст. 4 Договору між Україною та США, визначаючи вимоги до змісту і форми запитів, на відміну від більшості аналогічних договорів у невідкладних випадках та

---

⁵ Зразок запиту про надання правової допомоги у кримінальних справах наведений у додатку.

при згоді центрального органу запитуваної сторони, допускає можливість направлення запиту не в письмовій формі.

Таким чином, *при підготовці доручень про проведення процесуальних дій на території запитуваної держави бажано враховувати таке:* 1) прохання про проведення процесуальних дій мають бути по можливості гранично короткі, зрозумілі й прості; складатися в письмовому вигляді (крім випадків, передбачених міжнародними договорами), підписуватися посадовою особою, що його направляє, засвідчуватися гербовою печаткою відповідного органу; 2) заголовок має містити данні про те, кому адресовано звернення (якщо точна назва компетентного органу запитуваної держави невідома, можливе використання загальної форми звернення – “компетентному органу”); 3) обґрунтувати необхідність надання правової допомоги та зазначити чинний міжнародний договір, на підставі якого надається допомога (за відсутності договірних відносин обґрунтовується необхідність надання допомоги на засадах взаємності); 4) найменування кримінальної справи чи матеріалу, відносно яких надсилається доручення; 5) після викладання обставин вчиненого злочину, його юридичної кваліфікації викладається текст відповідної статті КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за вчинений злочин, а за необхідності – також відомості про розмір шкоди, заподіяної даним злочином; 6) вказувати прізвище, ім’я, по батькові та процесуальне становище осіб, яких стосується звернення, відомості про їхнє місце проживання або перебування, а також інша інформація особового характеру, яка може мати значення при виконанні клопотання; 7) визначити обставини, що підлягають з’ясуванню, перелік потрібних документів, речових та інших доказів, процесуальних та інших дій, які необхідно виконати (предмет клопотання); 8) вказувати, із застосуванням якого законодавства необхідно виконувати запитувані процесуальні дії (у разі постановки питання про проведення процесуально-слідчих дій згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства України долучати виписки з Конституції України та відповідних статей КПК України, що регламентують процесуальний порядок їх виконання); 9) у запиті бажано зазначити терміни виконання запитів з обґрунтуванням цих побажань обставинами справи (закінчення терміну досудового

провадження, тримання обвинувачуваного під вартою тощо) і конкретними нормами КПК України; робити посилання на бажаність проведення процесуально-слідчих дій за участю або у присутності представників запитуючої сторони; завірення у взаємності виконання зустрічного міжнародного доручення; якщо необхідно – передбачити вимогу щодо конфіденційності; 10) зазначити адресу ініціатора звернення, телефон контактної особи.

Звернення може містити й інші дані, коли це передбачено відповідним договором або на вимогу компетентного органу держави, який надаватиме допомогу. Крім того, відповідно до вимог п. 2.4. Інструкції, до звернення про виконання процесуальних дій додаються відповідні процесуальні рішення (постанови про проведення обшуку, виїмки, накладення арешту на майно тощо), оскільки не допускається направлення міжнародних доручень, у яких ставиться питання про проведення процесуально-слідчих дій, що обмежують права та свободи громадян, а також торкаються інтересів юридичних осіб за відсутності передбачених законом підстав для їх проведення та без наявності процесуальних рішень з цього приводу.

Надання правової допомоги і виконання доручень можливе тільки в рамках порушеної кримінальної справи. Клопотання направляє повноважна посадова особа відповідного відомства, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа, в центральний орган з надання правової допомоги або, якщо це передбачено договором, територіальний чи інший компетентний орган. При наданні правової допомоги співробітництво правоохоронних і судових органів здійснюється через Міністерство юстиції – з питань, пов'язаних із судовою діяльністю; ГПУ – з питань проведення дізнання і досудового слідства, видачі, перевезення виданих осіб і всього того, що безпосередньо передбачене договором. Окремими договорами про надання правової допомоги ГПУ і Міністерство юстиції України названі центральними органами для взаємодії у кримінальних справах.

Аналіз сучасної договірної бази дозволяє нам дійти висновку, що більшість з існуючих на сьогоднішній день підстав для відмови в проханні про надання правової допомоги, які містяться в міжнародних документах скопійовані з договорів,

законодавчих актів і практики, пов'язаних з видачею, коли на карту безпосередньо поставлені життя або свобода особи, у відношенні якої запитується видача.

Підстави, що містяться в більшості міжнародних договорів, для відмови в наданні правової допомоги можна поділити на дві основні групи: 1) *імперативні* (безумовні); 2) *дискреційні* (умовні). Імперативні підстави застосовуються, коли виконання запитуваних процесуально-слідчих дій може завдати шкоди суверенітету, безпеці, громадському порядку чи іншим істотно важливим інтересам запитуваної держави, іншими словами, правова допомога не сумісна з цілями правосуддя, наприклад, коли клопотання стосується правопорушення, що запитувана сторона розглядає як політичне чи військове. За наявності дискреційних підстав виконання клопотання про надання правової допомоги буде можливим за певних обставин, наприклад на умовах запитуваної сторони, коли формально може виникнути суперечність з положеннями матеріального і (чи) процесуального права запитуваної держави, але надання правової допомоги не викликає безпосереднього порушення цього законодавства. До другої групи підстав можна віднести, наприклад, прохання про проведення процесуально-слідчої дії, процедура проведення якої суперечить законодавству запитуваної держави. У той самий час сам по собі факт того, що така процедура не відома правовій системі запитуваної держави, не є безумовною підставою для відмовлення в правовій допомозі. У такій ситуації можливе виконання заявленого прохання на певних умовах як альтернатива відмови.

Від визначення сучасного стану і змісту правової допомоги залежить визначення тих основних принципів, на яких здійснюється взаємодія між державами, а також ґрунтуються відносини у сфері правової допомоги у кримінальних справах компетентних органів юстиції договірних сторін один з одним. Міжнародне співробітництво держав має ґрунтуватися на системі певних критеріїв, тобто принципах міжнародного співробітництва. У зв'язку з цим кількість і зміст діючих принципів міжнародного співробітництва при наданні правової допомоги знаходить практичну значимість, тим більше що єдності суджень і з даного питання не досягнуто. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу розвивається на системі основних його принципів. Можна виділити чотири

групи принципів взаємодії договірних сторін у сфері кримінального судочинства: 1) загальні принципи міжнародного права в співробітництві держав у всіх сферах; 2) принципи міжнародного права в співробітництві держав у сфері кримінального судочинства; 3) основні принципи надання правової допомоги у кримінальних справах; 4) кримінально-процесуальні принципи (насамперед закріплені в Конституції), передбачені національним законодавством договірних сторін.

В юридичній літературі не завжди чітко проводиться різниця між зазначеними групами принципів. Одні автори до числа принципів міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства як більш широкого поняття без усяких на те підстав відносять принципи, сфера дії яких обмежується будь-яким міжнародно-правовим інститутом (наприклад, інститутом видачі), самостійним інститутом міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу [359, с. 34-35]. Інші, наприклад, принцип виконання процесуально-слідчих дій і оперативно-розшукових заходів тільки відповідно до законодавства запитуваної держави відносять до принципів співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю [64, с. 43], що не є безперечним, бо перша частина принципу (виконання процесуально-слідчих дій) належить до сфери надання правової допомоги у кримінальних справах, а друга (проведення оперативно-розшукових заходів) – до співробітництва держав у сфері оперативно-розшукової діяльності. Крім того, розглянутий принцип є досить суперечливим і спірним (у всякому разі, у запропонованому формулюванні), оскільки не враховує передбаченої більшістю міжнародних договорів можливості застосування іноземного процесуального законодавства при виконанні запитуваних дій у тій мірі, в якій це не суперечить законодавству запитуваної держави.

Вивчення проблеми дозволяє нам критично оцінити сформульовані в юридичній літературі принципи, що регулюють надання правової допомоги у кримінальних справах. Так, на думку В.М. Волженкіної, до принципів міжнародного співробітництва при наданні правової допомоги варто віднести: 1) взаємність співробітництва; 2) добровільність співробітництва; 3) дотримання суверенітету і безпеки договірних сторін; 4) неодмінна поступка частини суверенітету (застосування іноземного законодавства); 5) відповідність прохання запитуючої

сторони законодавству держави, що виконується; 6) рівність повноважень судово-слідчих органів суверенних держав, що здійснюють взаємодію; 7) забезпечення правового захисту і рівності повноважень учасників кримінального процесу на території договірних країн; 8) реалізація умов договору за допомогою застосування національного законодавства; 9) обмеження дії і застосування міжнародного договору територіями договірних країн; 10) дотримання прав і інтересів третіх країн учасниками договірних відносин; 11) обов'язок виконання умов договору; 12) взаємодія на основі права, передбаченого міжнародним договором; 13) принцип законності [55, с. 21-22].

На думку О.І. Виноградової, до принципів міжнародного співробітництва, що впливають з міжнародних договорів України при наданні ВПД, у числі інших варто віднести: взаємність і добровільність співробітництва; поступку частини суверенітету (застосування іноземного законодавства); відповідність прохання запитуючої сторони законодавству виконуючої держави; рівність повноважень судово-слідчих органів взаємодіючих держав; забезпечення правового захисту і рівність учасників кримінального процесу на території держав-учасниць договору; обмеження застосування міжнародного договору територіями держав-учасниць договору; дотримання прав і інтересів третіх країн чи осіб, учасників договірних відносин; обов'язковість виконання умов договору; взаємодію держав на основі права, передбаченого міжнародним договором [41, с. 11-12].

Очевидна тотожність перерахованих принципів, що сформулювала В.М. Волженкіна і запропонувала О.І. Виноградова, які разом з тим не можуть претендувати на бездоганність і викликають деякі заперечення. Так, викликає обґрунтовані заперечення, що запропонувала О.І. Виноградова, формулювання принципу поступки частини суверенітету (застосування іноземного законодавства) як “вимушеної дії”, оскільки суперечить іншому, запропонованому принципу взаємності й добровільності співробітництва. Ніяка держава у сфері міжнародного співробітництва при наданні ВПД у КС не може примусити іншу застосувати іноземне процесуальне законодавство. Виходячи з власного суверенітету, держави самі приймають рішення про можливість або неможливість проведення запитуваних

дій із застосуванням іноземного кримінально-процесуального закону. Крім того, у процесуальній теорії висловлена думка, що взаємне застосування закону договірних сторін на своїх територіях складає суть надання правової допомоги при розслідуванні кримінальних справ [45, с. 70; 54, с. 153]. Із-за незрозумілих причин цей самий принцип В.М. Волженкіна відносить до числа імперативних принципів, хоча він є дискреційним, оскільки можливість його реалізації залежить виключно від волі й розсуду запитуваної сторони. Очевидні суперечності в позиції авторів у частині сполучення взаємовиключних принципів взаємності й добровільності співробітництва з обов'язковістю виконання умов договору.

Викликає також заперечення принцип відповідності прохання запитуючої сторони законодавству запитуваної держави. На його необачність вказує те, що навіть при подібності не тільки правових систем, але і національних законодавств, про тотожність останніх говорити не доводиться, отже, клопотання про надання правової допомоги не може цілком збігатися з положеннями матеріального і (чи) процесуального права запитуваної держави. Можна говорити тільки *про несуперечність прохання основним принципам законодавства запитуваної держави* (у першу чергу, закріпленим у Конституції).

При наданні правової допомоги відбувається передача компетенції, що чітко простежується у визначенні процесуального порядку проведення обшуку чи виїмки. Отже, говорити про рівність повноважень судово-слідчих органів, взаємодіючих один з одним, неправильно.

Також неможливо говорити про рівність учасників кримінального процесу. Міжнародні договори надають, наприклад, додаткові процесуальні гарантії особам, що беруть участь у провадженні у кримінальній справі в порядку надання ВПД, не властиві тим, що застосовуються компетентними органами національних держав. Так, наприклад, свідкам, потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу та їхнім представникам, експерту можуть надаватися додаткові привілеї та імунітети, не властиві тим, що притаманні застосовуванню національними органами юстиції під час власного розслідування і розгляду кримінальної справи. На думку М.І. Пашковського, у даному разі можна говорити про наділення зазначених

суб'єктів частковим імунітетом від кримінальної й адміністративної юрисдикції [251, с. 263].

Не зовсім правильним з погляду теорії права є принцип взаємодії на основі права, передбаченого договором. Як відомо, права окремого договору немає, є лише сукупність норм, що є в ньому (договорі). Тому юридично коректним буде твердження про взаємодію не на основі права, а на умовах, у формі й межах, передбачених договором.

Без критичного аналізу принципи, що сформулювала В.М. Волженкіна, з абсолютним дублюванням перераховані в роботі А. Ходирєва [379, с. 63]. На думку автора, недотримання цих принципів спричиняє відмову в наданні ВПД. Нам не зрозуміло, чим викликане бездоказове твердження про те, що регулюючий вплив на правозастосовну практику міжнародного співробітництва можуть здійснювати принципи, які не закріплені в міжнародних угодах і в національному процесуальному законі. Принципи, що не знайшли свого нормативного відбиття, не можуть регулювати правові дії і правові відносини, що виникають у сфері міжнародного співробітництва держав, вони як і раніше будуть залишатися науковими висновками, які не мають імперативного, владно-наказового характеру.

Цікава позиція В.В. Мілінчук з розглянутого питання. На її думку, до основних принципів надання ВПД у КС можна віднести такі: 1) взаємність у питаннях обов'язковості для сторін умов договору, а також повага і дотримання суверенітету і безпеки сторін; 2) обумовленість нормами договору порядку, меж і форм правової допомоги; 3) визнання компетенції іноземної держави у кримінальній справі, у зв'язку з якою запитується допомога; 4) поступка частини суверенітету при провадженні дій за участю громадян іншої держави; 5) допустимість застосування іноземного законодавства при виконанні процесуальних дій, а також оперативно-розшукових заходів щодо запиту іншої держави – у тій мірі, в якій це не суперечить основним принципам запитуваної держави [216, с. 25].

В юридичній літературі називаються й інші спеціальні принципи. Але при цьому завжди йдеться про принципи, сфера дії яких, як правило, обмежена будь-яким інститутом (напрямом) правового співробітництва держав. Щодо цих

принципів необхідно відзначити, що, по-перше, вони діють стосовно до певних міжнародно-правових інститутів, по-друге, вони не завжди є загальновизнаними: у деяких випадках є побажанням зробити взаємодію держав більш ефективною.

Питання про принципи надання ВПД, що склалися чи оформлюються в даний час, не можна вважати вирішеним. Так само як і не можна вважати закритим їх перелік. Сумарність принципів, сфера дії яких обмежена інститутом ВПД у КС, названа авторами в юридичній літературі, не збігається, оскільки містить дві протилежні тенденції, що свідчать не тільки про необґрунтоване розширення системи принципів розглянутого інституту, але і її звуження. Автори розходяться в думках про їх кількість і перелік. У той самий час між принципами, сфера дії яких обмежена інститутом надання ВПД і загальними принципами, діють відносини підпорядкованості, субординації. Спеціальні принципи не можуть вступати в суперечності з основними (загальними) принципами міжнародного права.

Принципи мають пронизувати всю процесуальну діяльність з надання ВПД і мати властивість загальності. При цьому свій регулюючий вплив на правозастосовну практику надання правової допомоги можуть здійснювати тільки такі принципи, що закріплені в міжнародних договорах. Інакше вони не будуть мати обов'язкової сили, підкоряти правила і процедуру взаємодії держав при наданні ВПД у КС. Якою б не була правова форма закріплення принципів, до якої б сфери дії міжнародного співробітництва вона не належала, ці принципи завжди є нормами загального і керівного значення, основою правозастосовного процесу в усіх напрямках взаємодії держав, у тому числі й при наданні ВПД у КС.

З урахуванням викладеного виділимо основні положення, що можуть розглядатися як принципи надання правової допомоги у кримінальних справах. Так, у їх систему входять: 1) взаємність і добровільність надання правової допомоги; 2) повага та дотримання суверенітету і безпеки договірних сторін; 3) взаємне застосування іноземного права договірних сторін на своїх територіях при виконанні запитуваних дій; 4) принцип децентралізації порядку зносин з питань надання правової допомоги; 5) принцип оперативності надання правової допомоги.

Таким чином, виходячи зі смислу і змісту зазначених принципів, можна стверджувати, що вони забезпечують ефективне надання правової допомоги у кримінальних справах, забезпечують усі питання, пов'язані з розвитком і зміцненням міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу.

Практика показує, що правова допомога у кримінальних справах не має однаковості й вимагає глибокого вивчення з метою теоретичної розробки основ застосування норм іноземного права у кримінальному процесі України, тим більше що національне процесуальне законодавство не містить будь-яких механізмів регулювання з проблеми застосування іноземного права на своїй території, а вирішення цього питання є практично актуальним у контексті вирішення завдань, які виникають при наданні правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ.

1.2. Особливості застосування норм іноземного права при наданні взаємної правової допомоги

Необхідність співробітництва у кримінальних справах викликана, насамперед, потребою України в допомозі при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом. Тенденція до співробітництва органів юстиції різних держав у сфері кримінального процесу неминує спричиняє розширення екстратериторіальної дії кримінально-процесуального права, застосування однією державою законодавства іншої держави у сфері своєї територіальної юрисдикції [189, с. 48; 309, с. 51-56; 310, с. 72-76; 313, с. 40-43; 337, с. 109-112]. Проблема екстратериторіальної дії іноземного кримінально-процесуального права має потребу у врегулюванні на національному та міжнародно-правовому рівні. Значення екстратериторіальної дії кримінально-процесуального права постійно зростає. Норми, що регулюють екстратериторіальну дію права, поступово появляються в багатьох галузях національного права. Найбільш широка така дія в галузях приватного права (цивільного, сімейного). Складніше справа з галузями, які належать до публічного права, що нерозривно пов'язане з владними розпорядними функціями держави (кримінальною, кримінально-процесуальною). Процес взаємодії міжнародного і національного кримінально-процесуального права складний і відбувається непросто. Кримінально-процесуальне право, так само як і кримінальне, було галуззю, яку держави завжди намагалися тримати під своїм контролем. Довгий час було загальновизнаним, що *кримінально-процесуальне право має сувору територіальну сферу дії*. Проте в розглянутій сфері під впливом потреб співробітництва у сфері кримінального судочинства відбулися помітні зміни. За взаємною згодою держав норми кримінально-процесуального права однієї з них застосовуються у сфері юрисдикції іншої. Зростає кількість норм процесуального характеру, укладається значна кількість міжнародних договорів, за допомогою яких здійснюють видачу, визнають силу іноземного судового рішення, представники іноземної держави беруть участь у проведенні запитуваних процесуальних дій з використанням національного процесуального законодавства, застосовується

іноземне процесуальне право, що сприяє екстратериторіальній дії кримінально-процесуального права. Останнім часом у юридичній літературі вживається навіть такий термін як “*транснаціональне правосуддя*” [219, с. 40-52].

Необхідність застосування іноземного кримінально-процесуального права в провадженні у кримінальних справах може виникнути за необхідності збирання і перевірки доказів на території іноземної держави (наприклад, при допиті свідка, потерпілого, експерта й інших учасників кримінального процесу, що перебувають за кордоном). Застосування кримінально-процесуального права іноземної держави на території України обмежено окремими слідчими діями. Процесуально-слідчі дії, що підлягають виконанню, мають бути передбачені законодавством обох договірних держав. Мінська конвенція (ст. 6) й інші міжнародні договори визначення обсягу процесуально-слідчих дій відносять до компетенції запитуваної сторони. Доручення слідчих або судових органів України може бути виконане в рамках передбаченого обсягу правової допомоги з державою, що виконує доручення і за наявності в її законодавстві цієї слідчої дії. У цьому контексті важливе значення має *розвиненість кримінально-процесуального законодавства договірних сторін*, кожна з яких може виконати тільки такі слідчі дії при провадженні у кримінальній справі, які передбачені її законодавством. За відсутності в законодавстві запитуваної держави такої процесуально-слідчої дії може бути відмовлено у виконанні прохання компетентних органів запитуючої держави.

Необхідно відзначити, що з даного питання в теорії кримінального процесу немає єдності поглядів. Так, наприклад, О.І. Бастрикін вважає, що в міжнародних відносинах державна воля може бути виражена тільки через правову норму; між державною волею і нормою права зберігаються ті діалектичні суперечності об'єктивного характеру, що завжди існують між формою і змістом. Однак правова норма, що навіть суперечить державній волі, не може докорінно змінювати характер і спрямованість останньої. Цей закон щодо відповідності правової норми державній волі зберігає свою дію і тоді, коли правоохоронні органи держави з тих або інших причин застосовують норми іноземної держави. На думку О.І. Бастрикіна, кримінально-процесуальні норми іноземних держав не можуть застосовуватися

тому, що вони порушують “встановлений законом процесуальний порядок боротьби зі злочинністю, виходять за межі визначених законом і прийомів ведення цієї боротьби і прямо або побічно перешкоджають ефективному регулюванню суспільних відносин при порушенні, розслідуванні, розгляді й вирішенні кримінальних справ” [15, с. 31-36].

Протилежної точки зору дотримується В.М. Волженкіна. На її думку застосування іноземного закону при розслідуванні злочинів неминуче. Необхідність взаємного застосування закону договірних сторін на своїх територіях складає суть надання правової допомоги при розслідуванні кримінальних справ [54, с. 153-154].

Не до кінця послідовною, як нам уявляється, є позиція О.Г. Волеводза про питання застосування іноземного процесуального права у сфері національного кримінального процесу. Так, автор стверджує, що відповідно до правил, встановлених абсолютною більшістю міжнародних договорів, діючих в розглянутій сфері, при виконанні запитів іноземних держав застосуванню підлягає кримінально-процесуальне законодавство запитуваної сторони [49, с. 13]. Разом з тим більшість міжнародних договорів про надання правової допомоги передбачають положення, відповідно до якого на прохання запитуючої держави сторона, що виконує міжнародне доручення, може застосувати процесуальні норми запитуючої сторони.

Ми не поділяємо позиції деяких авторів, які вважають, що застосування норм національного кримінального процесу при виконанні доручень іноземних держав є обов'язком, а не правом учасників договору. Виходячи із загальної теорії права, обов'язок – це міра належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, тобто обумовлена вимогою юридичної норми необхідність певної поведінки, певних дій [247, с. 232]. Якщо від права можна відмовитися, то від обов'язку відмовитися не можна. Дотримуючись логіки зазначених вище авторів, запитувана держава не має права застосування іноземного процесуального законодавства при виконанні запитуваних процесуальних дій. У той самий час, відповідно до правил, встановлених усіма без винятку міжнародними договорами про надання правової допомоги, застосування іноземного процесуального права допустиме, якщо тільки це не суперечить фундаментальним принципам запитуваної держави.

Застосування іноземного кримінально-процесуального права здійснюється в рамках національного законодавства і міжнародних зобов'язань держав. Більшість міжнародних договорів з питань надання правової допомоги у кримінальних справах містить загальне правило, відповідно до якого при виконанні доручення про надання правової допомоги запитувана сторона застосовує законодавство своєї країни; на прохання запитуючої сторони вона може застосувати і процесуальні норми запитуючої договірної сторони, *якщо тільки вони не суперечать законодавству запитуваної договірної сторони*. Це означає, що іноземне кримінально-процесуальне право діє тільки в тій мірі, в якій воно не суперечить національному. Виділене курсивом застереження фактично зводить нанівець можливість застосування законодавства іноземної держави при виконанні міжнародних доручень про правову допомогу.

Правило, відповідно до якого при виконанні доручення запитувана сторона застосовує законодавство своєї країни призводить до ускладнень, зокрема в тих випадках, коли запитуюча й запитувана держави представляють різні правові системи. Наприклад, докази, отримані в запитуваній державі, можуть мати форму передбачену законом даної держави, але такі докази можуть бути недопустимими відповідно до процесуального закону запитуючої держави.

Оскільки процесуальні закони в різних країнах істотно відрізняються, для запитуючої держави може бути необхідним дотримання спеціальної процедури, яка не передбачена законом запитуваної держави. Відповідно, перешкодою при наданні правової допомоги може бути суперечність прохання запитуючої держави законодавству запитуваної. Так, якщо прохання держави містить процедуру, не передбачену законодавством держави, що виконує доручення, воно вважається суперечним її внутрішньому законодавству і може бути відмовлено в його виконанні. При цьому норм, що зобов'язують запитувану державу виконати таке прохання, міжнародні договори не містять, так само як і договірна сторона не може примусити суверенну державу до прийняття іншого рішення, бо взаємодіючі держави є самостійними суб'єктами міждержавних відносин, мають власну

юрисдикцію і не перебувають у підлеглому становищі (у всякому разі де-юре) перед будь-якими іншими державами світу.

На думку В.М. Волженкіної, “суть принципу відповідності прохання запитуючої сторони законодавству держави, яка виконує прохання при наданні міжнародної правової допомоги, полягає у відповідності не тільки кримінально-процесуальному закону, але і положенням будь-якого галузевого права, що можуть бути застосовані в процесі надання правової допомоги” [54, с. 143]. Цей принцип викликає заперечення, оскільки навіть при подібності не тільки правових систем, правових режимів, правових традицій, але і національних законодавств говорити про тотожність останніх не можна. Отже, клопотання запитуючої держави про правову допомогу не може цілком відповідати нормам матеріального і (або) процесуального права запитуваної сторони. Можна говорити лише про *несуперечність прохання основним принципам законодавства запитуваної держави* (у першу чергу, закріпленим у Конституції).

Суперечність кримінального законодавства запитуючої держави нормам запитуваної може бути виражене в такому: доручення про надання правової допомоги містить прохання про виконання процесуально-слідчої дії, не передбаченої кримінально-процесуальним правом запитуваної держави; прохання суперечить кримінально-процесуальному законодавству запитуваної сторони за колом осіб (учасників процесу) і характером можливих обмежень їхніх прав, привілеїв і імунітетів; доручення стосується проведення процесуальних дій, які можуть бути виконаними тільки на певній стадії кримінального процесу.

Надання правової допомоги здійснюється на добровільній основі, при однакових повноваженнях договірних держав, дотриманні суверенітету, взаємній повазі й взаємності. Виходячи з принципу суверенної рівності держав, закріпленому в п. 1 ст. 2 Статуту ООН, держави є рівними одна перед однією і жодна з них не підсудна судам іншої. Проте при наданні правової допомоги запитувана сторона займає визначальні позиції, оскільки їй належить право ухвалення остаточного рішення про виконання (або невиконання) прохання про проведення процесуально-слідчих дій. Саме вона визначає обсяг правової допомоги рамками свого

законодавства, вирішує питання про можливість застосування іноземного кримінально-процесуального права у сфері своєї юрисдикції, про відповідність прохання запитуючої держави її законодавству, вирішує питання кримінального переслідування суб'єктів злочинів, правової оцінки їхніх дій, обчислення терміну давності, а також видачі. Запитувана держава може відмовити в задоволенні клопотання в ситуації суперечливості не тільки суті прохання про допомогу внутрішньодержавному законодавству, але також і форми, що є формальною підставою для відмови в проведенні запитуваних процесуальних дій. Більш того, прохання про правову допомогу, заявлене у формі або що містить процедуру, яка не передбачена законодавством запитуваної держави, розцінюється як така, що суперечить її законодавству, і відхиляється. Запитувана держава може відмовити в наданні правової допомоги, посилаючись на неприпустимість прийняття до виконання іноземних клопотань, заявлених у позасудовому порядку.

Повноваження виконуючої сторони настільки великі, що вона може відмовити у виконанні доручення навіть при ймовірній можливості заподіяння шкоди її суверенітету, безпеці, державним або іншим суттєво важливим інтересам. При цьому в міжнародних договорах не зазначені підстави, що створюють погрозу суверенітету, безпеці й іншим важливим інтересам країни. Тобто підставою для відмови є не сам факт заподіяння шкоди, що вже настав, а лише можливість настання шкоди. Рішення у відмові значною мірою залежать від суб'єктивної оцінки виконуючої держави, обов'язок якої надати допомогу у кримінальній справі за клопотанням іншої держави не безумовний, що є відбиттям принципу суверенітету, пріоритетності національної юрисдикції і державних інтересів.

Здається, що підстава для відмови у виконанні доручення через суперечність законодавства запитуючої держави законодавству виконуючої має *дискреційний характер*, бо виконання запиту буде можливим за певних обставин. Так, якщо необхідно допитати обвинувачуваного, що вчинив злочин на території запитуючої держави, але який (злочин) не є таким за законодавством запитуваної сторони, а для всебічного, повного й об'єктивного розслідування і розгляду кримінальної справи, а також з метою притягнення до відповідальності інших осіб потрібні його показання,

то надання правової допомоги в такій ситуації не є безумовним порушенням внутрішнього законодавства запитуваної держави. Запитувана держава щодо зазначеної особи не приймає рішення про її видачу, не починає ніяких дій, спрямованих до притягнення її до кримінальної відповідальності, а лише надає допомогу в одержанні її показань.

Кримінально-процесуальний закон запитуючої держави не може відповідати процесуальному закону запитуваної. Договори про надання правової допомоги не допускають переваги іноземного процесуального права над внутрішньодержавним. Загальним правилом є застосування при виконанні доручень законодавства запитуваної держави, останнє і визначає обсяг надання правової допомоги у кримінальних справах. Запитуюча сторона може просити про застосування її кримінально-процесуального закону при виконанні її доручення про провадження процесуально-слідчих дій, якщо процесуальні норми цієї країни не суперечать кримінально-процесуальному закону запитуваної держави. Можливість застосування іноземного кримінально-процесуального права залежить виключно від волі й розсуду запитуваної сторони. Необхідно відзначити, що йдеться про застосування кримінально-процесуального закону, що не тотожне його дії. Закон може не діяти на території України, але може бути застосований при наданні взаємної правової допомоги. Так само як і навпаки.

Необхідність взаємного застосування закону договірними сторонами на своїх територіях складає зміст правової допомоги при розслідуванні й розгляді кримінальних справ. У таких випадках кожна зі сторін йде на взаємні поступки, поступається незначною частиною суверенітету й у рамках міжнародного договору допускає застосування на своїй території, але не дії, іноземного кримінально-процесуального закону. Таким чином, ми маємо діло з правилами про екстратериторіальне застосування кримінально-процесуального права, із правилами застосування однією державою законодавства іншої держави у сфері своєї територіальної юрисдикції.

Тенденція до співробітництва органів кримінальної юстиції різних держав у сфері кримінального процесу неминуче спричиняє і розширення

екстратериторіальної дії кримінально-процесуального права. Співробітництво здійснюється за згодою, на основі взаємності й поваги законів один одного. Отримані на прохання запитуючої сторони із застосуванням іноземного кримінально-процесуального закону відомості про факти мають визнаватися доказами судом цієї країни і одержати оцінку допустимих. Саме в цьому контексті можна говорити про застосування іноземного кримінально-процесуального права в національному кримінальному судочинстві.

Концепція застосування іноземних кримінально-процесуальних норм у процесі надання правової допомоги у кримінальних справах має бути не тільки визначена в національній правовій системі, але і регламентована законодавчо. Застосування іноземного закону при провадженні у кримінальній справі має бути регламентоване в КПК України, статті якого про докази необхідно доповнити таким пунктом: *“Відомості про факти, зібрані на території іноземної держави із застосуванням кримінально-процесуального законодавства країни, що виконує доручення України, або із застосуванням законодавства України на основі міжнародного договору або принципу взаємності, визнаються доказами нарівні з відомостями про факти, отриманими із застосуванням кримінально-процесуального законодавства України на її території”*.

Положення міжнародних договорів і національного законодавства в процесі надання правової допомоги у кримінальних справах мають застосовуватися в сукупності при пріоритеті норм внутрішнього права, бо правила міжнародних договорів мають загальний характер, не передбачають деталізації процедур надання правової допомоги при порушенні, розслідуванні, розгляді й вирішенні кримінальних справ і не можуть без національного кримінального процесу забезпечити високу ефективність взаємодії або заповнити його прогалини.

Дискусійним у юридичній літературі є питання про можливість прийняття запитуваною договірною стороною процесуальних рішень у порядку надання правової допомоги. Варто звернути увагу на унікальне, порівняно з іншими міжнародними договорами, положення ч. 1 ст. 5 Договору між Україною та США, яке уповноважує компетентні органи запитуваної держави приймати процесуальні

рішення та видавати документи (повістки, ордери на обшук і арешт або інші розпорядження), необхідні для виконання запиту.

На думку Т.С. Гавриш, “правова допомога у кримінальних справах може включати не тільки виконання доручень, а й прийняття процесуальних рішень”. В обґрунтування цієї точки зору наводиться приклад, коли суд має право відмовити в наданні дозволу на провадження обшуку за наявності окремих обставин (наприклад, доручення неналежним чином оформлене; з державою, запитуючою правову допомогу, відсутні договірні відносини та ін.), що фактично також є відповідним процесуальним рішенням [63, с. 385]. Також уявляється недостатньо аргументованою пропозиція А.С. Сизоненка щодо можливості самостійного (за межами доручення) прийняття рішення відповідним органом іноземної держави, який надає правову допомогу за дорученням України, про провадження слідчих дій, не зазначених у дорученні [291, с. 6]. У разі з договорами про надання правової допомоги, включаючи клопотання на умовах взаємності, процесуальне рішення запитуваною стороною не приймається. Доручення може стосуватися тільки виконання прийнятого запитуючою стороною рішення, але ніяк не прийняття самого процесуального рішення. Неприпустимо клопотатися про прийняття процесуальних рішень, що може бути розцінене як порушення державного суверенітету і спричинити заподіяння збитку самій запитуючій стороні. Рішення, що торкаються суті кримінальної справи, приймаються виключно компетентним органом держави, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа, на підставі безпосереднього вивчення таких справ. У наведеному Т.С. Гавриш прикладі запитувана держава приймає рішення про можливість чи неможливість проведення обшуку не з погляду суті конкретної кримінальної справи, а з погляду дотримання запитуючою стороною ряду обов'язкових формальностей. Що стосується пропозиції А.С. Сизоненка, то прийняття рішення про проведення слідчих дій, не передбачених міжнародним дорученням, може бути розцінене як втручання в компетенцію держави, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа, що суперечить принципів невтручання у внутрішньодержавні справи взаємодіючих держав.

З розглянутого питання слід звернути увагу на те, що в даний час затримання і взяття під варту осіб, що підлягають видачі, здійснюються на підставі міжнародних договорів про екстрадицію, згідно з якими рішення про обрання запобіжного заходу щодо такої особи приймаються компетентними органами тих держав, де розслідуються і розглядаються кримінальні справи. Постанова Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВС України) № 16 *“Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов’язаних з їх екстрадицією”* від 8.10.2004 р. [260] передбачає, що суди не можуть за власною ініціативою вирішувати питання про обрання запобіжних заходів щодо осіб, які підлягають видачі або передачі, у тому числі і тримання під вартою, оскільки такі заходи вживаються лише у справах, що знаходяться у провадженні компетентних органів України.

Таким чином, клопотання про надання правової допомоги може стосуватися виконання прийнятого запитуючою стороною рішення, але не прийняття самого процесуального рішення по суті кримінальної справи, що обумовлено охороною суверенітету і здійсненням юрисдикції держави.

1.3. Процесуальний стан та повноваження представників іноземних правоохоронних і судових органів у національному кримінальному процесі

Становить інтерес питання про повноваження і можливість участі представників іноземних правоохоронних і судових органів у виконанні доручень, надісланих їхніми країнами, тим більше що дотепер ні в законодавстві, ані в практиці його застосування не склалося єдиного розуміння з цього питання. Чинний КПК і проект КПК України не містять відповідних положень, що регламентують процесуальний стан та повноваження іноземних представників у національному кримінальному процесі.

В одних міжнародних договорах питання про іноземних представників взагалі не розглядається, в інших їх присутність при виконанні доручень, направлених їхніми країнами, передбачена, але самостійних повноважень представники іноземних компетентних органів на території запитуваної держави не мають. Не встановлений також порядок і орган, повноважний приймати рішення про допуск іноземних представників до участі у проведенні процесуально-слідчих дій при виконанні прохань. Окремі договори передбачають, що повноваження представників запитуючої сторони при надання правової допомоги, які прибувають на територію запитуваної сторони для участі в процесуально-слідчих діях, встановлює законодавство держави, що виконує прохання, і рішення приймає її центральний орган.

У той самий час міжнародні двосторонні й багатосторонні договори передбачають можливість присутності (іноді участі) співробітників іноземних органів юстиції в провадженні у кримінальних справах. При цьому можна виділити такі форми такої участі: 1) *присутність* посадових осіб іноземних органів юстиції при проведенні процесуально-слідчих дій представниками іноземної держави; 2) *участь* посадових осіб іноземних органів юстиції при проведенні процесуально-слідчих дій представниками іншої держави; 3) *спільне проведення окремих процесуальних дій, а також розслідування в цілому*.

На думку П.Н. Бірюкова, можлива також участь представників іноземних органів юстиції як свідків і експертів [21, с. 4-6]. Нам уявляється досить суперечливою ця точка зору, оскільки участь зазначених осіб як свідків чи експертів виключає їх участь в рамках однієї кримінальної справи як представника іноземної установи юстиції. Інакше це означало б з'єднання в одній особі відмінних один від одного процесуальних статусів, що неприпустимо. Очевидні суперечності в позиції автора підкріплює терміни, що він підмінює. Зокрема, автор не завжди розмежовує такі терміни, як “присутність” і “участь” представників іноземних органів, що не зовсім коректно з юридичної та етимологічної точок зору. Ці терміни не можна ототожнювати, бо вони несуть різне смислове значення і практичне навантаження.

Деякі договори передбачають можливість *присутності* співробітників іноземних органів юстиції при виконанні процесуальних дій, не наділяючи їх при цьому будь-якими правами. У даному разі вони є лише спостерігачами і не беруть активної участі в проведенні запитуваних процесуально-слідчих діях. Так, Європейська конвенція 1959 р. передбачає, що “посадові та зацікавлені особи можуть бути присутні, якщо запитувана сторона на це згодна” (ст. 4). Стаття 2 Другого додаткового протоколу 2001 р. доповнює ст. 4 Європейської конвенції положенням, відповідно до якого у вимогах щодо присутності таких посадових або зацікавлених осіб *не може бути відмовлено*, якщо така присутність може сприяти задоволенню прохання про допомогу у спосіб, що більше відповідає потребам запитуючої сторони і, таким чином, може дозволити уникнути необхідності подання додаткових прохань про допомогу. Так, у кримінальній справі, порушеній за ч. 5 ст. 191 КК України, Міністерство юстиції Грецької Республіки позитивно розглянуло відповідне доручення прокуратури Одеської області про надання правової допомоги та клопотання ГПУ, у якому висловлено прохання бути присутніми при проведенні запитуваних процесуально-слідчих дій представників правоохоронних органів Одеської області.

Кишинівська конвенція 2002 р. розвиває положення Європейської конвенції 1959 р. і Другого додаткового протоколу 2001 р. Зокрема, ч. 3 ст. 8 передбачає, що “на прохання установи юстиції запитуючої сторони установа юстиції запитуваної

сторони вчасно повідомляє їй про час і місце виконання доручення, для того щоб уповноважені нею представники могли за згодою установи юстиції запитуваної сторони і відповідно до її законодавства бути присутніми при виконанні доручення, а також, якщо це не суперечить законодавству запитуваної сторони, брати *участь* (курсив наш. – М.С) у виконанні процесуальних дій і пошукових заходів” [157, с. 9-61]. Договір між Україною та США визначає, що запитувана держава дозволяє представникам запитуючої держави: 1) бути особисто присутніми при проведенні процесуальних дій; 2) ставити запитання особам, які дають показання чи надають докази. Тобто на підставі цих та деяких інших міжнародних договорів іноземним представникам дозволяється безпосередньо самим ставити чи формулювати питання, що мають бути поставлені учаснику процесуальної дії, а в деяких випадках фіксувати проведення слідчої дії на папері або з використанням технічних засобів.

На нашу думку, при вирішенні питання про доцільність звернення із проханням щодо можливості участі представників запитуючої сторони при виконанні компетентними органами запитуваної сторони відповідного доручення необхідно взяти до уваги *термінову необхідність в одержанні запитуваної правової допомоги, з огляду на її обсяг, специфіку поставлених питань і необхідність використання при проведенні процесуально-слідчих дій значної кількості документів.*

Окремі міжнародні договори (зокрема, Конвенція ЄС) у визначенні ступеня участі іноземних представників у проведенні процесуальних дій навіть передбачають можливість проведення запитуваних процесуально-слідчих дій *безпосередньо* посадовими особами запитуючої договірної сторони або *під керівництвом* посадових осіб компетентних органів запитуваної сторони за допомогою відео- або телефонної конференції.

Останнім часом простежується тенденція до закріплення в міжнародно-правових актах можливості спільного проведення процесуальних дій, а також розслідування кримінальних справ у цілому. На жаль, в угодах між державами СНД (у тому числі Мінській конвенції) практично не міститься положень, пов'язаних з реальною організацією співробітництва держав у конкретних кримінальних справах.

Зовсім очевидно, що при їх розробці не беруться до уваги близькість правових систем, що дозволяє спільно здійснювати розслідування кримінальних справ на більш високому рівні. Тим часом організація таких груп повною мірою забезпечила б ефективну взаємодію при розслідуванні злочинів. Ми солідарні з тими практичними працівниками, що пропонують розширити повноваження сторін і доповнити Мінську конвенцію положенням про те, що в необхідних випадках правову допомогу треба надавати, забезпечуючи *участь* у провадженні розслідування офіційних представників зацікавленої сторони” [381, с. 129].

Спробу вирішити зазначену проблему на міжнародному рівні почала Конвенція ООН 2000 р., на регіональному – Кишинівська конвенція 2002 р., що в числі іншого містить положення, яке передбачає створення і діяльність МСОГ. Спільні дії чи їх координація мають особливе значення, без такого роду взаємодії правоохоронні й судові органи держав не можуть успішно здійснювати провадження у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом. Жодна держава не може самотійно на досить високому рівні протистояти злочинності, особливо транснаціональній організованій. Створення МСОГ дозволяє одночасно проводити розслідування в різних напрямках і в різних державах.

Таким чином, на сьогоднішній день практично актуальним і теоретично важливим є питання розробки процесуальних основ створення і діяльності МСОГ при розслідуванні злочинів, ускладнених іноземним елементом. В юридичній літературі також відзначається така необхідність [5, с. 65-66; 141, с. 93-97; 381, с. 129]. Практика надання правової допомоги у кримінальних справах додержується оформлення більш тісних зв'язків між компетентними органами держав, санкціонування участі представників іноземних органів юстиції в провадженні процесуальних дій посадовими особами компетентних органів іншої держави, а також створення МСОГ для проведення спільних розслідувань злочинів, ускладнених іноземним елементом.

Чинний КПК України передбачає проведення розслідування групою слідчих, зокрема “начальник слідчого відділу має право... доручати розслідування справи декільком слідчим...” (ч. 2 ст. 114¹), а також “якщо розслідування особливо складної

справи доручається декільком слідчим, то про це зазначається в постанові про порушення справи або виноситься окрема постанова” (ч. 1 ст. 119). Тим часом у юридичній літературі висловлена думка, що “зазначені статті не можуть розглядатися як достатня правова підстава розслідування кримінальної справи слідчо-оперативною групою” [71, с. 238].

Як відомо, груповий механізм застосовується при розслідуванні особливо складних кримінальних справ. Тому в кримінально-процесуальному законі необхідно визначити критерії належності кримінальних справ до розглянутої категорії. Стосовно до розслідування злочинів, ускладнених іноземним елементом, нам уявляється, що до числа таких критеріїв можна віднести необхідність: розслідування злочинів, скоєних однією чи декількома особами на території двох і більше держав, що торкаються їхніх інтересів; одночасно перевірити кілька версій про обставини злочину, об’єднані з проведенням процесуальних дій і оперативних заходів на території двох і більше держав; проведення великої кількості процесуальних дій і оперативних заходів на території двох і більше держав, виконати які без створення МСОГ у порядку надання правової допомоги в розумний термін буде неможливо; одночасно розслідувати велику кількість епізодів, скоєних у різних державах; виявити всіх співучасників злочинної діяльності і притягти до кримінальної відповідальності більшу кількість обвинувачуваних, з яких два і більше мають різне громадянство чи постійно проживають на території різних держав.

МСОГ можна визначити як організаційну форму постійної взаємодії прокурорів, слідчих і оперативних працівників компетентних органів двох і більше держав з метою проведення процесуально-слідчих дій, оперативних і оперативно-розшукових заходів при розслідуванні кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом. Необхідність створення МСОГ виявляється, коли виникає потреба *спільної координації дій, систематичної й інтенсивної* взаємодії слідчих і оперативних працівників двох і більше держав. У той самий час труднощі у створенні МСОГ можуть виникнути на початковому етапі формування такої групи, зокрема з тим, хто має приймати рішення про створення МСОГ, особливо коли

створюється МСОГ зі слідчих і оперативних працівників різних відомств (прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації). На практиці при розслідуванні злочинів, не ускладнених іноземним елементом, саме прокурори виносять постанову про створення слідчих груп, що складаються як зі слідчих прокуратури, так і зі слідчих різних відомств. Ми вважаємо, що такий порядок створення спільних слідчо-оперативних груп буде виправданий і стосовно до розслідування транснаціональних злочинів. Вносити постанову про створення МСОГ і здійснювати координацію її діяльності має прокурор тієї держави, яка ініціювала створення МСОГ. Про створення і діяльність МСОГ має бути зазначено в постанові про порушення кримінальної справи або у спеціальній постанові. Крім того, створення та діяльність таких груп буде легальною тільки в разі підписання державами певної міжнародної угоди про створення і діяльність МСОГ, а також за наявності відповідних положень у внутрішньому кримінально-процесуальному законодавстві Договірних держав [5, с. 65].

У залежності від складності кримінальної справи, обсягу процесуально-слідчих дій, оперативних і оперативно-розшукових заходів, що мають бути проведені у кримінальній справі, кількісний і якісний склад МСОГ може бути різним. Якщо у складі МСОГ відбуваються зміни, у зв'язку з необхідністю введення в її склад нових членів або нового керівника, то про це має бути винесена спеціальна постанова.

Докази, отримані МСОГ, мають визнаватися допустимими в кримінальному процесі держав-членів МСОГ, якщо створення і діяльність МСОГ будуть передбачені національним законодавством і міжнародним договором. Необхідно в кримінально-процесуальному законі передбачити не тільки можливість присутності, але й *участі* членів МСОГ однієї держави в проведенні процесуальних дій, пошукових і оперативно-розшукових заходів на території іншої держави.

Ми поділяємо висловлену в процесуальній теорії думку, що нагляд за законністю досудового слідства мають здійснювати прокурори кожної Договірної держави, відповідно й дозвіл на проведення необхідних слідчих дій і рішень

надають органи юстиції Договірної держави, на території якої має провадитися санкціонована слідча дія чи має виконуватися процесуальне рішення [5, с. 66].

Проведене з урахуванням даного висновку вивчення проблеми показує, що міжнародно-правова база створення МСОГ, участі іноземних представників у провадженні у кримінальних справах у різних країнах знаходиться у стадії формування, тому говорити про значне поширення таких форм взаємодії компетентних органів держав поки що не доводиться. Разом з тим проблема створення МСОГ заслуговує на особливу увагу і вимагає свого вирішення. Зокрема, підлягають вирішенню питання, що виникають при створенні МСОГ, організація роботи і правове забезпечення МСОГ, визначення процесуального статусу посадових осіб, що входять у МСОГ у провадженні у кримінальних справах на території іноземної держави й ін. Дані питання мають бути регламентовані КПК України, оскільки законодавче вирішення проблем співробітництва у кримінальних справах за відсутності міжнародного договору з відповідною країною в ньому відсутнє.

Надання правової допомоги у кримінальних справах припускає діяльність однієї держави на прохання іншої, з метою виконання процесуально-слідчих дій. Компетентні органи запитуваної держави при наданні правової допомоги повинні мати можливість брати участь у проведенні допитів свідків, потерпілих, експертів, інших учасників процесу, експертиз, обшуків і виїмки, вилученні речових доказів, проведенні інших процесуально-слідчих дій. На нашу думку, участь представників запитуючої договірної сторони при виконанні прохання є необхідною і доцільною в разі, коли у зверненні про правову допомогу ставиться питання про проведення великої кількості допитів або інших процесуально-слідчих дій. За таких обставин участь посадових осіб запитуючої договірної сторони при виконанні прохання про правову допомогу сприятиме ефективності її надання і дозволить: 1) досягнути мети, яка ставилась при зверненні, та виконати його у спосіб, що більше відповідає потребам запитуючої договірної сторони і, як наслідок, дозволить уникнути направлення додаткових запитів про надання правової допомоги; 2) представнику запитуючої договірної сторони оперативно внести корективи у зміст окремих

запитуваних процесуально-слідчих дій з урахуванням нової інформації, яка отримана у процесі виконання прохання (сформулювати додаткові запитання, визначити додаткові документи, які необхідно вилучити, тощо).

Через відмінності в національних кримінально-процесуальних процедурах докази, зібрані в одній державі, не можуть бути використані в іншій, бо засіб, за допомогою якого були отримані ці докази, не відповідає національним процесуальним вимогам. Тому виникає питання про правовий статус доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах.

1.4. Використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах

Відповідно до положення ч. 3 ст. 62 Конституції України, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконно. Згідно з ч. 1 ст. 65 КПК України “доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи” [370, с. 223; 371, с. 226]. Відповідно до ППВС України “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” від 01.11.1996 р. (п. 19) [261], докази мають визнаватися такими, що одержані незаконно, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснене або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.

Законодавство України не визначає порядку закріплення і використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі. У процесуальному законодавстві відсутні правові норми про визнання відомостей про факти, отриманих в іноземній державі, доказами нарівні з отриманими в Україні. Ця обставина ставить під сумнів юридичну силу доказів, отриманих в іноземній державі, і, відповідно, позбавляє (якщо додержуватися буквально вимог КПК) усякого смислу направлення слідчих і судових доручень іноземним органам юстиції в порядку надання правової допомоги.

Стаття 65 КПК розширювальному тлумаченню не підлягає. Що ж розуміти під законом, про який йдеться в Конституції України і КПК. Як відомо, закон – поняття неоднорідне. З усієї суми законів з питань кримінального судочинства слід, зрозуміло, виділити особливо Конституцію України, бо вона має вищу юридичну силу (ч. 2 ст. 8) і, як прийнято говорити, займає вершину ієрархічної градації нормативно-правових актів, а також має пряму дію. Усі закони й інші правові акти не мають суперечити їй.

Процедура кримінального судочинства, тобто порядок порушення, розслідування, розгляду і вирішення кримінальних справ регламентований КПК України. Він встановлює єдиний порядок судочинства, обов'язковий у всіх кримінальних справах, і регламентує діяльність учасників кримінального процесу, так само як і відповідні цій діяльності суспільні відносини між суб'єктами кримінально-процесуальних прав і обов'язків. У ст. 31 КПК, що регламентує порядок взаємодії компетентних органів держав при наданні правової допомоги, не йдеться про порядок закріплення і використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі не йде. Виходом із ситуації є положення Конституції України, відповідно до якого “чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надає Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України” (ч. 1 ст. 9). Відповідно до ст. 12, ч. 2 ст. 17 Закону України “Про міжнародні договори України”, передбачено пріоритет міжнародного договору, згоду на обов'язковість якого надає Верховна Рада України, перед національним законом та іншими актами законодавства, крім Конституції України. Стосовно до нашої проблеми це означає, що міжнародні договори у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах (*багато положень яких не розраховані на пряму дію*) стають частиною національного кримінально-процесуального законодавства. Це означає також, що судова практика може додержуватися безпосереднього застосування норм міжнародного права в національному кримінальному процесі. Інша річ, що безпосереднє застосування національними судами і правоохоронними органами норм міжнародних договорів являє собою відому складність. Положення посилюється тим, що здебільшого працівники органів дізнання, слідства, прокурори і судді не мають достатнього досвіду застосування міжнародно-правових норм у кримінально-процесуальній діяльності. Для вітчизняного слідчого, прокурора, судді кращий усе-таки традиційний шлях, коли норма міжнародного договору проходить стадію трансформації в національне кримінально-процесуальне право, а потім забезпечується національними юридичними засобами.

Кримінально-процесуальне законодавство треба робити відповідним до положень міжнародних договорів України. Ця пропозиція, підкріплена діючим

механізмом національно-правової імплементації в законодавстві України міжнародних норм, забезпечить належне узгодження міжнародних договорів і кримінально-процесуального права України.

Особливу увагу чинний КПК і проект КПК України мають приділити доказуванню, що є основою досудового розслідування і судового розгляду, регламентувати порядок одержання і використання доказів при наданні правової допомоги. З огляду на вищесказане, є доцільним викласти ч. 1 ст. 65 КПК України в такій редакції: *“Доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку і (або) відповідно до міжнародного договору України...”* і далі за текстом даної статті КПК, зазначивши в ній, що поряд з органами дізнання, слідчими, судом (суддею) суб'єктом доказування є прокурор.

Аналіз Конституції України і чинного КПК дозволяє нам дійти висновку, що докази, отримані в порядку правової допомоги відповідно до міжнародних договорів України, мають таку саму юридичну силу, як і докази, отримані з джерел, передбачених КПК України.

Більш складнішим виявляється питання з визнанням доказів, отриманих в іноземній державі, з якою Україна не має договірних відносин. Наявна в КПК України (ст. 31) відома підпорядкованість нормам міжнародних договорів, яка виявляється в тому, що передбачає можливість для співробітництва тільки з компетентними органами іноземних держав, з якими укладені міжнародні договори. Відповідно до ст. 31 КПК, порядок зносин судів, прокурорів, слідчих і органів дізнання з відповідними установами іноземних держав визначається законодавством і міжнародними договорами України. Якщо дотримуватися буквально цієї норми, то варто визнавати порушенням кримінально-процесуального закону випадки направлення клопотань із проханнями про проведення процесуальних дій до держав, з якими немає договірних відносин, і використання отриманих у порядку правової допомоги доказів у національному кримінальному процесі. У такій ситуації правоохоронні й судові органи України змушені надавати правову допомогу без відповідних правових підстав. При цьому слід зазначити, що прокурори і судді не вказують на це порушення, оскільки без такої взаємодії неможливо забезпечити

належне розслідування, розгляд кримінальних справ і одержання необхідних доказів.

Очевидно, що оформити договірні відносини з питань правової допомоги у кримінальних справах з усіма державами неможливо. Крім цього, особливістю іноземного кримінально-процесуального законодавства багатьох держав, особливо англо-американської правової сім'ї (системи загального права), є визнання примата судових процедур, що спричиняє відмовлення в наданні правової допомоги при недотриманні судової форми клопотань. Тому невідповідність між досудовим порядком заяви клопотань про виконання процесуальних дій і судовою процедурою їх розгляду та виконання в запитуваних державах спричиняє відмовлення в наданні правової допомоги при недотриманні судової форми клопотань.

Виходом із ситуації, що склалася, може бути законодавче наділення судових органів України повноваженнями з підтвердження клопотань правоохоронних органів України з проханням про правову допомогу, заявлених на досудових стадіях кримінального процесу в позасудовому порядку. КПК України можна доповнити статею приблизно такого змісту: *“Якщо на стадії досудового розслідування виникає необхідність у направленні клопотання про надання правової допомоги іноземній державі, з якою Україна не уклала міжнародний договір, а також якщо законодавство запитуваної держави передбачає прийняття до виконання іноземних клопотань, заявлених у судовому порядку, прокурор, слідчий і особа, що проводить дізнання, за узгодженням із прокурором звертається з поданням до суду за місцем проведення досудового розслідування про звернення за правовою допомогою. Суддя протягом 5 днів розглядає подання, вивчає матеріали справи, за необхідності вислуховує прокурора, слідчого, особу, що проводить дізнання, після чого в залежності від підстав для прийняття такого рішення виносить постанову про звернення за правовою допомогою або про відмовлення в цьому. Постанова про звернення за правовою допомогою передається прокурору, слідчому, особі, що проводить дізнання, для направлення компетентним органам іноземної держави”*.

Проблема невиконання клопотань державами, з якими Україна не уклала міжнародні договори, не може бути вирішена використанням принципу взаємності.

Можна, наприклад, уявити ситуацію, коли Україна на умовах взаємності звернулася до компетентних органів відповідної держави з проханням про виконання необхідних процесуально-слідчих дій. Як бути в цьому разі з отриманими доказами? Чи визнавати їх допустимими? Посилання (якщо дослівно додержуватися ч. 1 ст. 9) у цьому разі на положення Конституції буде невірним. Очевидно, що необхідне інше рішення. На думку Н. Ахтирської, докази, отримані при наданні правової допомоги на основі взаємності, “можуть бути допущені в кримінальний процес за умови відповідності процедури їх одержання вимогам кримінально-процесуального законодавства України й іншої держави” [9, с. 58]. Однак словосполучення “за умови відповідності процедури їх одержання вимогам кримінально-процесуального законодавства України й іншої держави” фактично зводять нанівець саму можливість використання таких доказів у національному кримінальному процесі.

Загальним правилом є застосування іноземного кримінально-процесуального законодавства при виконанні прохання запитуючої сторони. Відповідно процедури іноземної держави не можуть бути тотожними процесуальним особливостям проведення слідчих дій країни, яка заявляє клопотання про виконання міжнародного слідчого (судового) доручення. Навіть при подібності правових систем і національних законодавств не можна говорити про тотожність останніх, отже, процедура одержання доказів не може цілком збігатися з положеннями матеріального і (або) процесуального законодавства іншої країни. Тим більше неможливо говорити про відповідність процедури законодавству як запитованої, так і запитуючої держави одночасно. Якщо прохання виконується з дотриманням матеріального і (або) процесуального права однієї сторони, то процедура одержання доказів у цьому разі автоматично не буде відповідати законодавству іншої країни з названих вище причин. У контексті обговорюваної проблеми правомірно говорити про *несуперечність процедури одержання доказів основним принципам законодавства запитуючої держави* (насамперед, закріпленим в Основному Законі).

Порушенням кримінально-процесуального закону, на думку О.Г. Волеводза, є випадки направлення клопотань із проханням про проведення окремих процесуальних дій у компетентні органи держав, з якими не укладені договори про

правову допомогу, оскільки в КПК як України, так і Росії це не передбачено. Але відразу автор визнає, що судова практика, даючи оцінку доказам, отриманим з інших держав, визнає їх допустимими незалежно від наявності або відсутності договорів про правову допомогу [45, с. 73].

Окремі автори виділяють такі вимоги до процесуальної форми одержання доказів від компетентних органів іноземної держави, що забезпечують їх допустимість, зокрема: 1) матеріали, отримані від компетентних органів іноземних держав, мають бути складені й направлені належною посадовою особою, що діяла в межах своєї компетенції; 2) документи мають бути оформлені й засвідчені спеціально уповноваженими на те установами чи посадовими особами відповідно до законодавства запитуваної держави; 3) зазначені матеріали, що мають докази у кримінальній справі, мають бути передані запитуваній стороні в порядку, установленому міжнародним договором через відповідні центральні органи [152, с. 20]. Остання із зазначених вище вимог не враховує можливості одержання доказів при проведенні запитуваних процесуально-слідчих дій на основі принципу взаємності, наявність якої (можливості) має принципово важливе значення при наданні правової допомоги державі, з якою відсутні договірні відносини.

Міжнародні слідчі (судові) доручення можуть виконуватися не тільки за наявності договору про правову допомогу, але й на основі принципу взаємності або на підставі відповідних урядових угод. Кримінально-процесуальним законодавством, двосторонніми договорами не заборонена можливість звертання компетентних органів України з міжнародними слідчими (судовими) дорученнями до відповідних органів інших держав, з якими немає відповідних договірних відносин. Більш того, є всі підстави вважати, що національна практика має додержуватися допустимості надання правової допомоги у кримінальних справах за відсутності договірних відносин. Так, зокрема, Проект ППВС України *“Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов’язаних з їх екстрадицією”* [264] передбачив, що в разі, коли договір не укладено або не ратифіковано, питання, пов’язані з екстрадицією, мають вирішуватися за загальновизнаними принципами

міжнародного права, нормами Віденської конвенції про право міжнародних договорів та національним законодавством. І хоча в зазначеному положенні ППВС України йшлося про такий самостійний процесуальний інститут, як видача, запропоноване правило цілком може буде поширене і на надання правової допомоги у кримінальних справах. Однак вже ППВС України № 16 *“Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов’язаних з їх екстрадицією”* від 8.10.2004 р. передбачила, що “судам слід з’ясовувати, чи укладено між Україною та державою, що надіслала запит, відповідний договір і який саме порядок вирішення питань, пов’язаних з екстрадицією, у ньому передбачено” [260].

Отримані за допомогою проведення запитуваних процесуально-слідчих дій докази підлягають оцінці на загальних підставах з погляду належності, допустимості й достовірності та після цього мають бути залучені до кримінальної справи з винесенням про це постанови [356, с. 10-11; 369, с. 735-736]. Тільки після перевірки і всебічного дослідження таких доказів вони можуть бути покладені в основу висновків у справі. Під час оцінки доказів вони можуть бути визнані недопустимими як за клопотанням підозрюваних, обвинувачуваних, інших учасників процесу, так і за власною ініціативою слідчого, прокурора чи суду, що дають таку оцінку. На думку Н.М. Кіпніса, при виникненні сумнівів у допустимості доказів, отриманих на території іноземної держави, варто перевіряти дотримання норм національного процесуального законодавства іноземної держави, а також норм, що регламентують правовідносини держав з надання правової допомоги [369, с. 735-736]. Ми вважаємо, що з цією метою при оцінці в судовому засіданні доказів, отриманих у порядку правової допомоги на території іноземної держави, можлива участь представника компетентного органу іноземної держави, що безпосередньо проводив або брав участь у проведенні запитуваних процесуально-слідчих дій. У такій ситуації він міг би довести до суду й інших учасників процедуру та особливості проведення процесуальних дій, відповідність порядку їх проведення законодавству запитуваної держави, що дозволить суду прийняти обґрунтоване рішення про допустимість і достовірність отриманих доказів.

Допускаючи застосування іноземного кримінально-процесуального права при збиранні доказів на території іноземної держави в порядку надання правової допомоги, включаючи клопотання на основі взаємності, компетентні органи і суди держав здійснюють оцінку їх допустимості в національному кримінальному процесі з урахуванням положень власного законодавства. Тому вирішувати питання про допустимість доказів, отриманих на умовах взаємності, необхідно виходячи з того, що в Україні існує оціночна заборона на використання доказів, отриманих незаконно. При цьому суд самостійно вирішує питання про допустимість доказів, керуючись кримінально-процесуальним законом. Правда, у такому разі, кодифікований кримінальний процес України мимоволі обертається на процедуру, здійснювану з використанням певних прецедентів. Це свідчить про те, яким важливим є закріплення норми, спираючись на яку стало б можливим визначити допустимість доказів, отриманих за правилами, передбаченими процесуальним правом іноземних держав, з якими немає договірних відносин.

Надання правової допомоги у кримінальних справах державою, з якою Україна має договірні відносини, забезпечується принципом сумлінного виконання (*pacta sunt servanda*), що юридично зобов'язує держави дотримуватися міжнародно-правових норм, тоді як відсутність договору про правову допомогу між країнами означає, що виконання міжнародного слідчого (судового) доручення не обов'язкове, але може бути виконане на добровільних засадах запитуваною державою. У цьому контексті тільки міжнародний договір забезпечує виконання необхідних процесуально-слідчих дій за умови дотримання встановлених цим договором процедур.

Відсутність договору про правову допомогу, а також питання про легалізацію отриманих доказів не може розглядатись як перешкода для використання доказів іноземних судово-слідчих документів, бо в даному разі правова допомога надається добровільно. У зв'язку з цим нам уявляється, що питання про допустимість використання доказів, отриманих в іноземній державі, з якою Україна не має договірних відносин, має вирішуватися в кожному окремому разі й кожній окремій кримінальній справі судом (суддею), що її розглядає. Як докази, отримані на

території іноземної держави на добровільних началах, мають визнаватися тільки ті з них, що отримані на законній підставі, компетентними особами, з дотриманням процесуальних норм держави, що виконує доручення, або запитуючої держави і закріплені (по можливості) у формі процесуальних документів, що мають аналоги в національному кримінально-процесуальному законодавстві.

Неврегульованість на міжнародно-правовому рівні відносин взаємодіючих держав не має братися до уваги при вирішенні питання про допустимість отриманих доказів, бо добровільне надання ВПД судових і правоохоронних органів різних країн обґрунтоване і відповідає завданням кримінального правосуддя.

На думку П.Н. Бірюкова, для визнання “іноземних” доказів у національному кримінальному судочинстві необхідно дотримання двох обов'язкових умов: 1) дотримання порядку одержання і закріплення доказів в іноземній державі, оскільки на підставі норм міжнародного права при виконанні прохань про правову допомогу сторони керуються процесуальним законодавством запитуваної держави; 2) дотримання порядку взаємодії національних правоохоронних органів з іноземними установами [19, с. 232]. Проте дотримання цих умов не вирішує деяких труднощів, що виникають у слідчій і судовій практиці з визнанням доказів, отриманих в іноземній державі, допустимими. Проблема полягає в тому, як зробити докази, отримані в іноземній державі, за умови їх допустимості формально прийнятними для національного кримінального процесу. Безумовно, що при направленні іноземній державі відповідних клопотань можна і навіть необхідно просити дотримуватися певних формальностей, процедур, обов'язкових з точки зору національного кримінального процесу, для того щоб запитувана сторона при виконанні клопотання могла б взяти їх до уваги. Так, наприклад, при направленні доручень про допит свідків, потерпілих, підозрюваних необхідно мати на увазі, що згідно із законодавством запитуваної держави істинність показань може бути забезпечена інакше, ніж національним кримінальним процесом (роз'яснення особі перед допитом положень ст. 63 Конституції України, а свідкові – ст. 69 КПК), а саме приведенням особи до присяги або іншої процедури. Законодавство запитуваної держави може взагалі не передбачати процедури приведення допитуваного до присяги. Тому є

доцільним обумовити порядок, що існує при виконанні відповідних процесуальних дій у кримінальному судочинстві України, роз'яснити санкції, що накладаються за порушення цього порядку, і просити запитувану сторону застосувати, по можливості, саме цю або іншу адекватну цій національну процедуру країни, яка виконує доручення, що підтверджує істинність отриманих показань.

Інакше стоїть питання про допустимість доказів, якщо запитувана сторона не врахувала цих побажань. У такому разі залишаються два варіанти: або відмовитися від допомоги іноземної держави при розслідуванні й розгляді кримінальної справи і, як наслідок, не одержати взагалі будь-яких доказів, або прийняти форму допомоги, запропоновану іноземною державою. Процесуальна форма, порядок і умови проведення процесуально-слідчих дій, критерії допустимості доказів в іноземній державі будуть відрізнятися, а іноді істотно. Відповідно, отримані докази з формальної точки зору не будуть застосовні в національному кримінальному судочинстві.

Переклад і залучення таких доказів до кримінальної справи означає, що вони підлягають застосуванню саме в тій процесуальній формі, що була їм дана слідчими або судовими органами іноземної держави. Однак це не завжди свідчить про визнання таких доказів допустимими. Так, визнання досудовим розслідуванням протоколу допиту свідка або потерпілого аналогічним видом доказів припускає обов'язок суду відповідно до принципу безпосередності дослідження доказів допитати зазначених осіб.

Дотримання порядку одержання і закріплення доказів в іноземній державі необхідне для їх допустимого використання в кримінальному судочинстві України. При проведенні допиту свідка або потерпілого, проведенні обшуку або виїмки на території іноземної держави в порядку надання правової допомоги застосовується законодавство (загальне правило) країни, що виконує доручення. У зв'язку з цим протоколи названих слідчих дій у національному кримінальному процесі визнаються іншими документами (ст. 83 КПК). При складанні обвинувального висновку й інших процесуальних документів слідчому пропонується конкретизувати джерело доказів [290, с. 112]. Документи є джерелом доказів, якщо в

них викладені або засвідчені обставини, що мають значення для справи. Це повною мірою стосується фактів проведення відповідних слідчих дій. У тому разі, якщо на прохання запитуючої держави при виконанні міжнародного слідчого або судового доручення буде застосоване його законодавство, то зазначені документи можуть бути визнані протоколами слідчих і судових дій.

Ми вважаємо, що для розгляду документів і протоколів, що відповідають процесуально-слідчій дії, як допустимих доказів можливе залучення (після перекладу) їх до справи як інших документів за змістом ст. 83 КПК України. Це означає, що такі докази підлягають використанню саме в тій процесуальній формі, що була їм надана слідчими або судовими органами іноземної держави.

Оцінка доказів, отриманих з інших держав, і вирішення питань, перерахованих у ст. 64 КПК України, має здійснюватися відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства України та законодавства запитуваної держави. При оцінці допустимості доказів, отриманих на території іноземної держави, необхідно виходити з того, що докази можуть бути визнані допустимими, якщо вони отримані на законних підставах, тобто за окремими судовими або слідчими дорученнями; компетентними особами правоохоронних або судових органів держави; з дотриманням процесуальних норм цих держав.

На підставі викладеного, а також з метою усунення сумнівів, що виникають при оцінці доказів, отриманих в іноземній державі, нам уявляється необхідним передбачити в нині чинному КПК та проекті КПК України статтю такого змісту: *“Докази, отримані на території іноземної держави посадовою особою або компетентним органом цієї держави під час виконання доручення або добровільно надані іноземною державою, а також отримані посадовою особою або компетентним органом запитуючої держави, у випадках, передбачених міжнародними договорами України, або на основі взаємності, засвідчені й передані у встановленому порядку України, мають таку саму юридичну силу, якби вони були отримані на території України в повній відповідності до вимог її КПК”*.

Таким чином, на підставі розглянутого в даному розділі матеріалу, з урахуванням запропонованих мір і рекомендацій, вважаємо можливим звернути увагу на основні висновки, зміст яких зводиться до такого.

З розвитком спеціальної договірної бази з питань міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу, механізму реалізації відповідних зобов'язань у внутрішньодержавному процесуальному праві, а також диференціації нормативно-правової бази з питань виконання процесуальних і слідчих дій, здійснення кримінального переслідування, пошукових заходів, видачі, передачі засуджених для відбування покарання стало можливим говорити про *відокремлення* названих правових інститутів і формування самостійного міжгалузевого інституту правової допомоги у кримінальних справах.

Правова допомога у кримінальних справах здійснюється на декількох рівнях. За своїм характером вона може бути неформальною і формальною, за своїм масштабом – багатосторонньою, двосторонньою і регіональною. Основний обсяг правових норм, що регулюють надання правової допомоги у кримінальних справах, - це норми, які належать до двосторонніх і багатосторонніх договорів, безумовна перевага яких полягає в тому, що вони утворюють правовий фундамент для співробітництва за допомогою апріорно встановлених передбачуваних взаємних правил поведінки сторін.

Робота у сфері підготовки міжнародних договорів про правову допомогу має здійснюватися більш цілеспрямовано, з урахуванням національних пріоритетів. Національне законодавство несе значне навантаження при наданні правової допомоги у кримінальних справах, тому необхідний юридичний механізм реалізації норм міжнародних договорів в національному кримінальному законодавстві. Для свого практичного застосування більшість положень міжнародних договорів потребують конкретизації з боку національного правопорядку [11, с. 33]. Україна, беручи на себе зобов'язання за міжнародними договорами про надання правової допомоги, має забезпечувати їх виконання національними засобами, і в першу чергу за допомогою прийняття внутрішньодержавних норм. З огляду на ту обставину, що положення, які містяться в міжнародних договорах, як правило, недостатньо

конкретизовані, що ускладнює їх реалізацію на практиці, необхідно у виконання міжнародних договорів і з урахуванням власних потреб прийняти відповідні закони або доповнення в процесуальне законодавство, дотримуючись при цьому власної моделі законотворчої діяльності [343, с. 187-196; 307, с. 10-14; 344, с. 112-116]. Національне право має оперативно реагувати на зміни в міжнародній договірній практиці у сфері правової взаємодії держав, послідовно відбиваючи всі її позитивні підстави.

У КПК України має знайти своє відбиття концепція нормативно-правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу, яка б включала в себе загальні положення такого співробітництва, і окремі його напрями, зокрема надання правової допомоги у кримінальних справах. Такий підхід дозволить структурувати відповідний розділ КПК України з урахуванням чинних міжнародних договорів і практики їх застосування. Необхідно розробити і ввести в КПК базові положення для взаємодії держав за відсутності міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах.

Вважаємо за необхідне доповнити чинний і проєктований КПК України статтями, спрямованими на регламентацію проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ у порядку надання правової допомоги, проробити питання про можливість регламентації термінів виконання запитів про правову допомогу. Вважаємо, що за умови встановлення термінів для виконання запитуваних дій можна оптимізувати досудове розслідування і судовий розгляд кримінальних справ. Включення в міжнародні договори положень, що передбачають терміни виконання доручень про правову допомогу, є важливим як із процесуальної (дотримання термінів провадження у кримінальній справі, тримання особи під вартою і т.д.), так і з криміналістичної точок зору, оскільки надає слідчим можливість планувати подальше розслідування з урахуванням конкретних термінів виконання клопотань про правову допомогу.

Правоохоронні та судові органи України в кожному конкретному разі, з урахуванням терміновості отримання правової допомоги від іноземної держави та ряду інших чинників, повинні мати можливість самим визначати механізми передачі

запитів до компетентних органів іноземних держав. Доцільно попередньо із застосуванням сучасних засобів комунікації з'ясувати можливість та обсяги надання такої допомоги, а також умови, за яких запит буде виконаний. Це надасть можливість скорегувати підготовку запиту згідно з вимогами чинного законодавства запитуваної договірної сторони.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦВ'ЯЗКУ ПРИ НАДАННІ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

2.1. Поняття і зміст відеоконференцв'язку у сфері надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах

Використання ВКЗ у кримінальному судочинстві та сфері надання правової допомоги у кримінальних справах, хоча і являє собою теоретичний та практичний інтерес, все-таки належить до розряду майже недосліджених наукових проблем. Переконливою ілюстрацією цьому є те, що в КПК України врегулюванню відносин, пов'язаних із застосуванням ВКЗ при збиранні й перевірці доказів, присвячена всього лише ст. 303 КПК, яка обмежує її використання випадками забезпечення безпеки свідка, що підлягає допиту і тільки при розгляді справи в суді. Проблема використання ВКЗ у кримінальному процесі залишається настільки невирішеною, що навіть на заняттях із судовими працівниками в Російській правовій академії Міністерства юстиції РФ і на засіданні Ради при Президенті РФ із питань удосконалення правосуддя “внаслідок новизни запропонованого способу вирішення проблеми і відсутності достатнього досвіду його використання до обговорення ніхто не був готовий” [2, с. 12; 30, с. 199-200]. В юридичній літературі процесуальні особливості та процедурні питання використання ВКЗ у кримінальному судочинстві, у тому числі при наданні правової допомоги у кримінальних справах, практично не розглядалися. Відсутня і практика її використання в національному кримінальному процесі, що могла б виявити проблеми, які при цьому виникають.

Проблема застосування ВКЗ при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах має *фінансову, технічну, організаційну, процесуально-правову* і навіть *психологічну* сторони. Зокрема, психологічні складності можуть виникнути внаслідок відсутності у суддів і інших учасників процесу навичок спілкування подібним чином. Насторожене ставлення до технології ВКЗ, як нам уявляється, є нічим іншим, як даниною симпатії, чисто зовнішній, ритуальній і усталеній

процедурі провадження процесуально-слідчих дій. Помилковість такої позиції обумовлена тим, що судді, прокурори, слідчі пов'язані жорстким правилом, відповідно до якого перелік доказів і порядок їх збирання обмежуються лише зазначеними в кримінально-процесуальному законі. Внаслідок новизни проблеми застосування ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах, у кримінальному процесі в цілому і відсутності достатнього досвіду її використання, а іноді явного заперечення ВКЗ з боку практичних працівників, негативно позначається на можливості його застосування у практиці. Ще однією з причин такого стану є й відсутність відповідних теоретичних розробок, унаслідок чого багато практичних питань застосування ВКЗ залишаються невирішеними. Цей факт міг би залишитися таким, що не тягне будь-яких наслідків констатацією, якби не перспектива використання розглянутої технології в кримінальному судочинстві та сфері надання правової допомоги у кримінальних справах, а також міжнародному співробітництві у сфері кримінального процесу в цілому.

У зв'язку з цим актуальною залишається проблема забезпечення ефективного механізму надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах в умовах використання ВКЗ. Питанням розвитку справедливих систем кримінального правосуддя, організації діяльності кримінальної юстиції та підвищення ефективності міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу світове співтовариство приділяє значну увагу. Про це, зокрема, свідчать результати чергового XIV Колоквіуму Комітету експертів Ради Європи з інформаційних технологій і права, що відбувся в травні 2000 р. у Кембриджі. Він був присвячений застосуванню сучасних телекомунікаційних технологій у правовій сфері. Серед іншого було розглянуто рекомендації Комітету експертів з питань автоматизації процедури судочинства державам-учасницям Ради Європи щодо впровадження інформаційних технологій на всіх стадіях судочинства, у тому числі в інтерактивному режимі [230, с. 38-44]. Пропонується обладнати відповідними технічними засобами зали судового засідання, приміщення органів розслідування, слідчі ізолятори, адвокатські контори. Як приклад наводиться досвід Австрії – однієї з перших країн Європи, де такі технології було впроваджено в процесуальне право.

Як слушно зазначають науковці, “в умовах глобалізації та інтегрування кримінально-процесуального законодавства України в європейське і світове співтовариство посилюється увага до *розумного спрощення процесуальних процедур* (курсив наш. – М.С.) з урахуванням реалій сьогодення” [195, с. 4]. Проведення процесуальних (слідчих чи судових) дій з використанням ВКЗ є новим процесуальним інститутом спрощеного провадження, що, на думку В.Т. Малярєнка, *жодним чином не суперечить законодавству України*. Сьогодні вже не викликає сумніву потреба розроблення і масштабного впровадження у практику національних судів ВКЗ, що дасть можливість забезпечити участь свідків, потерпілих, обвинувачуваних та інших учасників у судовому засіданні. І якщо ця сучасна інформаційна технологія, яка має стати одним із важливих інструментів судової реформи, не буде запроваджена судовою системою держави, то навряд чи може йтися про завершення останньої [195, с. 11-12; 200, с. 391].

Вважаємо, що ВКЗ оптимізує процес кримінального судочинства в цілому. Крім того, суттєво розширюють функціональні можливості судів, підвищують ступінь обґрунтованості їх рішень, сприяють відкритості судової системи також автоматизація інформаційних процесів безпосередньо в залі судового засідання та здійснення відеозапису перебігу судового процесу при застосуванні ВКЗ. Перевагою застосування цього технічного засобу в судочинстві, на чому неодноразово наголошувалося в юридичній літературі, є те, що тільки відеозапис може адекватно відбити всі події в судовій залі, включаючи поведінку сторін у визначальні моменти судового процесу [60, с. 65; 200, с. 392], бо “у протоколі судового засідання показання допитуваних осіб викладаються скорочено, при цьому не відбиваються форма і зміст запитань, які ставляться цим особам, хоч і те й інше має значення для оцінки відповідей” [198, с. 95].

За змістом ст. 87¹ КПК України клопотання про фіксування судового процесу може стосуватися не всього процесу, а лише окремих процесуальних дій (наприклад, допит певного свідка або потерпілого). У той самий час ми не поділяємо позицію законодавця, що обмежує застосування технічних засобів фіксації лише наявністю заявленого клопотання учасника судового розгляду. Якщо ж говорити по

суті, то в КПК необхідно прямо зазначити, що для фіксування судового процесу поряд зі складанням протоколу судового засідання має застосовуватися відеозапис і інші технічні засоби фіксування інформації. Таким чином, появляються два самостійних способи фіксування інформації, що рівні й мають сприйматися при оцінці доказів як рівноцінні.

З огляду на те, що в багатьох країнах дослідження доказів взагалі можливе лише в суді за умови дотримання принципу безпосередності, практичною вимогою до залу судових засідань є надання всім учасникам процесу, включаючи публіку, усієї важливої інформації в режимі реального часу. Для цього доцільно використовувати спеціальну цифрову систему оповіщення з виведенням інформації на екран. Наявну в судді інформацію, документи або речові докази, що демонструються, відеозаписи, включаючи ВКЗ, можна переглядати на будь-якому з екранів, розташованих у залі суду. Представники захисту й обвинувачення, інші учасники процесу мають можливість візуально оцінювати подану в суді інформацію і вирішувати в режимі реального часу будь-які питання, пов'язані з його перебігом.

Таким чином, для забезпечення ефективного кримінального судочинства, надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах необхідно: 1) автоматизувати інформаційні процеси безпосередньо в залі судового засідання (кабінеті слідчого); 2) застосовувати ВКЗ для забезпечення присутності під час проведення процесуальних дій (судового розгляду) свідків, потерпілих, експертів, підозрюваних, обвинувачуваних, підсудних, засуджених та інших осіб; 3) вести відеозапис судових засідань (процесуальних дій), у тому числі при використанні ВКЗ⁶.

Як справедливо відзначено у процесуальній теорії, досягнення науково-технічного прогресу не можуть не знайти відбиття в кримінально-процесуальній діяльності, особливо в тій її сфері, що пов'язана з процесом збирання і перевірки доказів [258, с. 164]. Тому практика розслідування і розгляду кримінальних справ має прийняти таку нову концепцію, як *“дистанційне правосуддя”*, що передбачає можливість проведення не тільки окремих процесуальних дій, але й у розгляді

---

⁶ Процесуальні форми використання інформаційних технологій у кримінальному судочинстві наведені в додатку.

кримінальних справ на відстані за допомогою ВКЗ [252, с. 36-40]. У зв'язку з цим ми не можемо погодитися із суперечливою позицією Т.С. Гавриш, яка критично оцінює запропоновану в юридичній літературі концепцію дистанційного правосуддя як суперечну “сталим традиціям судового процесу” [62, с. 6, 13] й одночасно аргументує можливість використання ВКЗ та телефонної конференції при наданні правової допомоги у кримінальних справах, що вже, на її думку, не суперечить принципам кримінального процесу і насамперед безпосередності дослідження доказів. Однак проведення процесуально-слідчих дій за допомогою ВКЗ із віддаленою присутністю його учасників є головною складовою концепції дистанційного правосуддя і не може розглядатися як така, що ускладнює реалізацію принципу гласності, криміналістичних прийомів провадження процесуальних дій.

На думку окремих авторів ВКЗ, безсумнівно, є своєрідною специфічною формою участі в судочинстві, хоча по багатьох параметрах ця модель правосуддя, безумовно, належить до заочної форми. Відзначаючи, що по злочинах невеликої суспільної небезпеки при достатній технічній оснащеності судів, слідчих ізоляторів ця форма судочинства має чимало переваг [200, с. 389-393; 279, с. 288].

На нашу думку, віднесення інституту проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ до заочної форми розгляду кримінальних справ і обмеження її застосування випадками утримання підсудного під вартою, а також до злочинів невеликої суспільної небезпеки є не зовсім правильним, оскільки обмежує сферу її застосування, тоді як потенційні можливості використання ВКЗ набагато ширші. При застосуванні ВКЗ підсудний або будь-який інший учасник процесуальної дії не присутній безпосередньо в залі суду, а перебуває в іншому приміщенні (місці), тобто є присутнім віддалено при розгляді й вирішенні його справи. У цьому, мабуть, полягає основна відмінність заочного розгляду кримінальних справ від розгляду останніх із застосуванням ВКЗ.

Заочний розгляд кримінальних справ відбувається, коли учасник процесу (як правило, підсудний) перебуває поза межами держави й ухиляється від явки в суд. У цьому разі допускається розгляд за відсутності підсудного, але за умови одержання доказів, що він був сповіщений про майбутній судовий розгляд. Однак, незважаючи

на те, що ч. 2 ст. 262 КПК України передбачає можливість розгляду кримінальної справи за відсутності підсудного, коли він перебуває за межами України і ухиляється від явки до суду, органи досудового розслідування та суду намагаються притягти обвинуваченого (підсудного) до участі в судочинстві на території України, зокрема з метою отримання його показань [254, с. 92-93]. ВКЗ ефективно вирішує питання заочного розгляду кримінальних справ, коли підсудний перебуває на території іноземної держави і відмовляється прибути в місце розгляду його справи, але при цьому згодний віддалено взяти участь у судовому засіданні за допомогою ВКЗ, тим самим забезпечивши реалізацію права на участь у кримінальному судочинстві.

У процесуальній літературі помилково стверджується, що проведення процесуально-слідчих дій за допомогою ВКЗ є тактичним прийомом. Зокрема, Д.В. Лебедев відзначає, що “*суть цього тактичного прийому* (курсив наш. – М.С.) у тому, що під час провадження окремих слідчих дій їхні учасники не стають один із одним до безпосереднього контакту – вони взаємодіють за допомогою технічних засобів зв'язку” [180, с. 135]. Однак тактичний прийом являє собою спосіб дії чи лінію поведінки особи, яка здійснює розслідування, що найбільш ефективно забезпечують вирішення завдань, пов'язаних із розслідуванням злочинів [171, с. 355]. У даному випадку йдеться про особливий порядок проведення процесуально-слідчих дій, зокрема з використанням ВКЗ, який (порядок) може диктуватися різними причинами (забезпеченням безпеки учасників кримінального процесу, необхідністю одержання показань від свідків і потерпілих, що перебувають в іноземній державі й т.д.). Тому правомірно говорити не про тактичний прийом, а про особливий порядок проведення процесуальної (слідчої чи судової) дії з використанням ВКЗ або процесуальної міри забезпечення безпеки.

Слід зазначити, що ВКЗ в різних державах застосовується: *при перегляді судових рішень, коли особи, що оскаржують вирок, утримуються під вартою і забезпечення їх фізичної присутності ускладнене; при розгляді судами питань, пов'язаних з обранням запобіжного заходу; для забезпечення участі в процесі осіб, які через фізичні вади не можуть бути присутніми в залі засідань; за необхідності*

забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві; при наданні ВПД у КС. Що ж стосується національного кримінального судочинства, то ВКЗ застосовується вкрай обмежено – лише як процесуальний захід забезпечення безпеки свідка, а цього явно недостатньо. Головна причина подібної ситуації полягає не стільки в технічному та фінансовому аспектах проблеми, скільки в психологічному аспекті та відсутності державної політики щодо впровадження інформатизації в судочинство, у тому числі в кримінальне. Тільки завдяки ініціативі відомств, у зв'язку з їх функціональними завданнями і практичними потребами, досягнуто певних зрушень у цій сфері [285, с. 193]. Так, Верховний Суд України у співпраці з Агенцією міжнародного розвитку США підготував пропозиції з відповідними розрахунками для створення системи ВКЗ *СІЗО – МВС України – Верховний Суд України* (на 2001 – 2005 рр.). Створення системи мало на меті забезпечення можливості брати участь у судових засіданнях Верховного Суду засуджених з будь-яких регіонів України без фізичного переміщення їх до залу суду. Однак з різних суб'єктивних і об'єктивних причин проект не впроваджено [195, с. 11].

Юристи-науковці розпочали роботу з визначення стандартів використання ВКЗ у кримінальному судочинстві. На думку М.Я. Сегая, інформатизація судочинства має базуватися на законодавчому вирішенні застосування в кримінальному процесі інформаційних технологій (комп'ютерної та телекомунікаційної техніки з відповідними програмними продуктами). Це дасть змогу оптимізувати діяльність усіх правових інституцій, що задіяні в судочинстві, – органів досудового слідства, прокуратури, судово-експертних установ, судів, установ виконання покарань, адвокатури. Застосування інформаційних технологій у судочинстві має бути дозволене при виконанні будь-яких процесуальних дій як у звичайному, так і в *інтерактивному (дистанційному) режимі* з одночасним веденням документообігу і діловодства на паперових та електронних носіях, з яких для учасників процесу у випадках, передбачених процесуальним законодавством, виготовляються автентичні копії процесуальних документів [285, с. 193-200; 286, с. 191]. Слід визнати слушними вимоги деяких юристів щодо необхідності

впроваджувати якісно нову організаційну структуру судів, використання в їхній роботі сучасних технологічних процесів з відповідним кадровим забезпеченням, створення нових проектів судів [60, с. 64].

Однією з процесуальних форм використання інформаційних технологій у кримінальному судочинстві є впровадження в практику розслідування і розгляду кримінальних справ ВКЗ. Останній *потребує переосмислення багатьох понять кримінально-процесуального права*, таких, як процесуальна форма, безпосередність дослідження доказів, правовий статус і допустимість доказів, що отримані розглянутим способом, процесуальне становище нових суб'єктів кримінального процесу, а також зміна тактики проведення багатьох слідчих дій.

Для правильного розуміння питання про правові засади, процесуальні особливості надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ необхідно пояснити зміст самого методу, оскільки без його з'ясування неможливий подальший розгляд проблеми.

На даний час у юридичній літературі серед дослідників застосування ВКЗ у кримінальному судочинстві не досягнуто термінологічної єдності щодо назви ВКЗ. Зустрічаються різні найменування, зокрема “відеоконференцзв’язок”, “відеозв’язок”, “відеоконференцмережа”, “відеоконференція”, “телебачення замкнутого циклу”, “замкнуті телемережі”. Ми вважаємо, що найбільш придатним для позначення змісту методу є термін “відеоконференцзв’язок”, який використовується для позначення заходу, учасники якого територіально віддалені один від одного, а тому спілкуються з використанням технічних засобів, що забезпечують передачу зображення і звуку в режимі реального часу [212, с. 75]. Він однаковою мірою застосовується до заходів, що суттєво відрізняються один від одного не тільки в технологічному, але й в організаційному відношенні. ВКЗ дозволяє людям бачити і чути один одного, обмінюватися даними і спільно їх обробляти в інтерактивному режимі, використовуючи можливості персональних комп'ютерів, з'єднаних між собою.

Сучасні системи ВКЗ надають можливості спільної роботи з даними, включаючи підписання документів, для чого в систему включається так звана “біла

дошка” – спеціальний додаток, що відкриває вікно, в якому кожний учасник може вводити як текст, так і графічні зображення (наприклад, підпис), що стають видимими для кожного учасника. Якщо у 80-і й 90-і роки системи обслуговували головним чином співробітників урядових організацій, представників ділових кіл, науки, то сьогодні широке поширення відеоконференції одержали у сфері судочинства, дозволяючи проводити судові процеси, допити свідків і експертів, що перебувають на території запитуючої держави, відповідно до норм процесуального права запитуваної держави.

Застосування ВКЗ при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах, у кримінальному судочинстві надає можливість його учасникам “бути присутніми” на процесі, брати участь при розгляді справи, не перебуваючи в будинку суду, використовуючи термінали, які розташовані в суді, слідчих органах і адвокатських конторах [229, с. 58]. ВКЗ частіше та ефективніше застосовуються під час судового розгляду, рідше (насамперед, по фінансових причинах) – на досудовому слідстві.

При використанні засобів ВКЗ слідчі дії здійснюються для запитуючої сторони в режимі “реального часу” з передачею зображення і звуку. Оскільки при проведенні слідчих дій, як правило, не виникає необхідності у проектуванні зображення на великий екран, для проведення ВКЗ може бути використаний підключений до мережі Інтернет комп’ютер з монітором і відеокамерою. За допомогою програми “speak free” (“вільна розмова”) це дозволяє провести допит свідка (обвинувачуваного, потерпілого, експерта), що перебуває в будь-якій країні світу, де є доступ до мережі Інтернет [127, с. 59]. При цьому на екрані монітора буде відеозображення свідка, а з динаміків буде досить чисто чути його голос. Слідчий і допитуваний бачать один одного на екранах монітора і можуть спілкуватися між собою. Допит (звук і відеозображення) може записуватися і відтворюватися, у тому числі й у суді.

Проведення судових засідань з розгляду кримінальних справ за допомогою ВКЗ, у якому склад суду й учасники процесу (наприклад, обвинувач, секретар судового засідання) перебувають в одному приміщенні (суді), а один з учасників

судочинства (наприклад, обвинувачуваний, свідок, потерпілий) перебуває за межами приміщення, в якому розглядається кримінальна справа, і спілкування між ними з питань розгляду кримінальної справи також може здійснюватися за допомогою засобів електронного зв'язку, що забезпечує абонентів (учасників судового засідання) аудіовізуальним контактом. Процес судового засідання відбувається точно так само, як і у звичайному режимі. Різниця тільки в тому, що один з учасників процесу перебуває поза залом судового засідання. Фахівці в такому разі говорять, що учасники процесу (обвинувачуваний, свідок, потерпілий та інші учасники) перебувають при проведенні процесуальної дії в режимі віддаленої присутності. За бажанням суду, учасників процесу, допитуваного можуть показати в повний зріст, збоку чи великим планом і т.д. [228].

Учасник, що віддалено є присутнім на судовому засіданні, має можливість передати будь-яку інформацію в зал суду. Для цього в місці перебування такого учасника встановлюють сканер, а в залі суду – принтер. Для організації подібного з'єднання з технічної сторони необхідне ВКЗ, що складається з головного комунікаційного термінала (за місцем перебування суду, слідчого), каналу зв'язку й абонентського комунікаційного термінала (за місцем перебування обвинувачуваного, свідка, потерпілого, експерта). На думку доктора фізико-математичних наук К.Е. Афанасьєва, директора центра “Інтернет” Кемеровського державного університету, проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ, надійність з'єднання і захист інформації, що надійшла, не являє собою технічної складності [377, с. 176]. Вважаємо, що для збільшення надійності з'єднання і виключення розривів зв'язку (безперервності проведення ВКЗ) необхідно передбачити ведення сесії по двох каналах одночасно.

Таким чином, *під проведенням процесуальної дії (судового засідання) з використанням ВКЗ у порядку надання правової допомоги необхідно розуміти особливий порядок провадження, при якому посадова особа (суддя, прокурор, слідчий) компетентного органу запитуючої договірної сторони перебуває в місці основного провадження у кримінальній справі, а учасник процесуальної дії (судового засідання) перебуває на території запитуваної договірної сторони і спілкування*

між ними відбувається в режимі реального часу з використанням технічних засобів за допомогою аудіовізуальної взаємодії.

Перехід до практики проведення процесуальних дій, судових засідань за допомогою ВКЗ означає не стільки технічне переозброєння, скільки створення відповідної правової бази, що регламентує процесуальні особливості та процедурні питання, визначення сфери застосування ВКЗ та її закріплення в національному кримінально-процесуальному законодавстві. Саме на законодавчому рівні необхідно вирішити такі питання: 1) особливості застосування ВКЗ у національному кримінальному судочинстві при проведенні процесуальних дій (допит, очна ставка, впізнання, огляд і ін.), які спрямовані на отримання та перевірку доказів, і не тільки як засіб забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі; 2) специфіка застосування ВКЗ в ситуації віддаленої присутності учасників кримінального процесу при проведенні процесуальних дій, досудового розслідування, судового розгляду, а також у стадіях перегляду судових рішень; 3) особливості використання ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах. Перспективи використання ВКЗ при наданні (отриманні) правової допомоги визначають необхідність розгляду сучасного стану застосування ВКЗ при одержанні й перевірці доказів у кримінальних справах і кримінально-процесуальному регулюванні використання ВКЗ при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом, у внутрішньодержавному законодавстві.

2.2. Сучасний стан застосування відеоконференцзв'язку при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах

На даний час можна виділити такі визнані сфери використання ВКЗ при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах: 1) як процесуальний захід безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві; 2) у національному кримінальному судочинстві; 3) при наданні правової допомоги у кримінальних справах. Розглянемо названі сфери більш докладно, оскільки кожна з них має свої особливості й завдання.

Необхідність забезпечення безпеки осіб, що сприяють правосуддю, обумовлена, передусім, реаліями сучасного кримінального судочинства. Тиск на свідків і потерпілих і спонукання їх до дачі неправдивих показань стають дедалі більш витонченими. Значна частина потерпілих і свідків бояться спілкування зі злочинцями, бо останні нерідко поводяться агресивно стосовно осіб, що викривають їх у злочині [155, с. 175]. Цілком очевидно, що ефективність кримінального судочинства, тобто досягнення завдань, що стоять перед ним, багато в чому залежить від позиції осіб, що беруть участь у ньому, – чи сприяють вони встановленню істини, чи ж навпаки всіляко перешкоджають цьому. При такому становищі, коли особа справедливо побоюється протиправного впливу на саму себе, своїх рідних і близьких, помилково розраховувати на доброякісність її показань, на її активну роль у вирішенні кримінальної справи і встановленні істини. Тому у випадках, коли є необхідність зберегти анонімність свідка і потерпілого, допит, пред'явлення для впізнання, очну ставку рекомендується проводити без візуального контакту з учасниками цих слідчих дій за допомогою ВКЗ [38, с. 61; 155, с. 175; 385, с. 165].

Розкриття злочинів неможливе без надійної доказової бази. Оскільки ж показання свідків та потерпілих відіграють часто вирішальну роль у розкритті злочинів, саме так звані дистанційні (насамперед відео) показання свідків та потерпілих найбільш ефективно вирішують проблему захисту останніх від прямих і непрямих погроз, тиску чи залякування під час процесуальних дій [216, с. 133].

Про перспективність розвитку цієї сфери говорить достатній обсяг міжнародно-правового регулювання. У сукупності міжнародно-правових документів містяться рекомендації й обов'язкові для виконання норм, що складають міжнародно-правову основу застосування ВКЗ з метою забезпечення безпеки осіб, що сприяють кримінальному судочинству. Введення цього процесуального заходу безпеки в кримінальне судочинство знаходить свою підтримку і в юридичній літературі [31, с. 61-62; 48, с. 422-423; 180, с. 131-137; 183, с. 110-111; 207, с. 156; 216, с. 133; 253, с. 13-14; 271, с. 99; 347, с. 154].

Допустимість використання ВКЗ при провадженні процесуальних дій як процесуального заходу безпеки визначена в прийнятому 1990 р. ООН *Керівництві для співробітників системи кримінального правосуддя щодо здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою* [272], що було підготовлено за допомогою Хельсінкського інституту із запобіганням злочинності й боротьби з нею, асоційованого ООН. У цьому документі передбачений комплекс конкретних заходів щодо захисту суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, розроблених на основі досвіду різних національних систем.

Міжнародні організації, які досліджують проблеми боротьби з організованою злочинністю, визнали, що протиправний вплив на свідків, потерпілих й інших осіб, що сприяють правосуддю, є “найбільш поширеним засобом підриву системи кримінального правосуддя” [58]. У попередній повістці IX Конгресу ООН із запобігання злочинності і ставлення до правопорушників (Каїр, квітень – травень 1995 р.) було запропоновано активізувати заходи на національному і міжнародному рівнях із захисту учасників кримінального процесу. Особлива увага звертається на необхідність розробки спеціальних програм, що забезпечують у кримінальному судочинстві безпеку потерпілих жінок, а також на ефективність показань свідків, записаних на відеоплівку, у справах про злочини щодо неповнолітніх [349, с. 13].

На використання ВКЗ із вище позначеною метою звертається увага в рекомендаціях групи старших експертів по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю наради міністрів (Париж, 12 квітня 1996 р.). У них,

зокрема, говориться, що “держави мають передбачити можливість уживання відповідних заходів із забезпечення захисту свідків під час розслідування кримінальних справ. Вони мають включати такі методи, як дача показань по технічних каналах чи зв'язку обмеження розголошення відомостей про адресу і анкетні дані свідків” [398].

Починаючи з 1995 р. ООН стала проводити більш інтенсивну роботу з вироблення принципів і стандартів захисту учасників кримінального судочинства. Виникла нагальна потреба вжити міжнародних і національних заходів для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Результатом інтенсифікації таких зусиль є прийняття *Статуту МКС* (Рим, 17 липня 1998 р.), ст. 68 якого містить такі положення: “Як виключення з принципу проведення відкритих слухань, передбаченого у ст. 67, палати Суду можуть для захисту потерпілих, свідків чи обвинувачуваного провести будь-яку частину розгляду *in camera* чи дозволити представити докази за допомогою електронних чи інших спеціальних засобів. Зокрема, такі заходи вживаються в разі, коли йдеться про жертву сексуального насильства чи дитину, що є потерпілим чи свідком, якщо Суд не запропонував інше, з урахуванням всіх обставин, особливо думки такого потерпілого чи свідка” (ч. 2 ст. 68); “показання дають свідки в судовому засіданні особисто, оскільки інше не передбачають заходи, викладені у ст. 68 чи в Правилах процедури і доказування. Суд може також дозволити дачу *viva voce* (усних) чи записаних за допомогою відео- чи аудіотехніки показань свідка... Ці заходи не мають завдавати шкоди чи суперечити правам обвинувачуваного” (ч. 2 ст. 69) [275].

Крім цього, використання ВКЗ передбачає підготовлений у 1999 – 2000 рр. проект *Правил процедури і доказування в Міжнародному кримінальному суді*.

Для заохочення свідків і збереження їх безпеки *Конвенція ООН* (15.11.2000 р.) містить норму про те, що держави-учасники мають забезпечити прийняття правил доказування, що дозволяють свідчити таким чином, що забезпечує безпеку свідка, наприклад дозвіл свідчити за допомогою засобів зв'язку, таких, як ВКЗ чи інші належні засоби (п. 2 б ст. 24) [367, с. 32].

Беручи до уваги особливе значення такої слідчої дії, як допит, міжнародне співтовариство закріпило вимогу, відповідно до якої кожна держава “систематично розглядає правила, інструкції, методи і практику, що стосуються допиту” [156]. Це спонукало законодавців багатьох держав до створення відповідної нормативної бази, що закріплює механізм проведення слідчих і судових дій (у тому числі допиту) за допомогою ВКЗ.

Допит особи, що захищається, з використанням технічних засобів при перебуванні поза залом судового засідання рекомендує міжнародне співтовариство як захід забезпечення безпеки тим, хто сприяє правосуддю [278]. Незважаючи на дискусії і неоднозначність оцінок допустимості розглянутого процесуального заходу безпеки у внутрішньодержавному кримінальному процесі, у багатьох країнах світу він визнаний на законодавчому і прецедентному рівнях і щороку застосовується дедалі ширше. Порівняльно-правовий аналіз законодавства багатьох держав свідчить, що в ньому містяться норми, які регламентують процесуальний порядок проведення ряду слідчих дій (допит, очна ставка, впізнання) за допомогою ВКЗ для забезпечення безпеки тим, хто сприяє кримінальному правосуддю. Так, наприклад, законодавство Бельгії, Великої Британії, Італії, Латвії, Нідерландів, Республіки Татарстан, США, Франції, Шотландії і ін. передбачає застосування ВКЗ із вище позначеною метою, у тому числі й щодо підсудних з певними процедурними відмінностями [299, с. 34-37; 316, с. 117-120; 335, с. 842-849; 336, с. 624-628].

КПК України передбачає деякі процесуальні особливості проведення ряду слідчих дій з метою нерозголошення даних про осіб, що беруть участь у них. Допускається, наприклад, проведення такої слідчої дії, як пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають. Воно проводиться відповідно до загальних вимог кримінально-процесуального законодавства, а про результати даної слідчої дії обов'язково повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання (ч. 4 ст. 174 КПК України). У той самий час зі змісту ч. 4 ст. 174 КПК України не ясно, чи допустимо для проведення впізнання застосування ВКЗ із приміщення, де перебуває той, кого впізнають, у місце перебування того, хто впізнає? Що законодавець вкладає в словосполучення “*впізнання провадиться поза*

візуальним спостереженням того, кого пізнають”? Однак у літературі відзначається, що використання ВКЗ при проведенні впізнання також може бути віднесене до впізнання поза візуальним контактом. Криміналістиці відомі кілька способів проведення впізнання без візуального контакту того, кого впізнають. Це може бути й впізнання з використанням спеціальної перегородки, що забезпечує односторонню видимість, і проведення впізнання по фотознімках. Правда, в останньому разі той, хто впізнає, не має можливості спостерігати динамічні ознаки того, кого впізнають, – поведінку, жестикуляцію, міміку і т.д. Виходячи зі сказаного, є можливим впізнання з використанням ВКЗ віднести до впізнання поза візуальним контактом. Ми вважаємо, що у випадках, які викликані необхідністю використання ВКЗ при впізнанні, це може бути не тільки оптимальним, але і принципово допустимим. Проведення впізнання з використанням ВКЗ дозволить реалізувати положення ч. 4 ст. 174 КПК України, відповідно до якої у виключних випадках з метою забезпечення безпеки особи, що впізнає, впізнання провадиться поза візуальним спостереженням того, кого впізнають.

Крім цього, для забезпечення безпеки свідка національний кримінально-процесуальний закон передбачає особливу процедуру допиту в судовому засіданні. Так, на основі мотивованої ухвали суду (судді) про проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення останній може перебувати поза місцем проведення судового засідання, у тому числі за межами приміщення суду. За наявності погрози ідентифікації голосу свідка допускається використання акустичних перешкод. Це рішення може бути прийняте за власною ініціативою суду (судді), клопотання прокурора, адвоката чи самого свідка. Учасникам процесу надане право слухати показання свідка, ставити питання й одержувати відповіді на них.

Справедливо було б відзначити, що проведення дистанційного допиту без застосування аудіо- і відеоперешкод, що цілком виключають ідентифікацію допитуваного для учасників судового розгляду, але не для суду, досягти бажаного результату, а саме забезпечити безпеку особи, що захищається, навряд чи буде можливо. У зв'язку з цим одержання дистанційних показань з використанням аудіо-

і відеоперешкод, що виключають ідентифікацію допитуваного для учасників судового розгляду, являє собою відому складність, оскільки реалізація заходів захисту процесуального характеру, у тому числі й розглянутого нами заходу, неминуче веде до зміни порядку судочинства, а іноді й обмеження процесуальних гарантій [256, с. 131], у тому числі порушення права конфронтації. Тому надання анонімності свідкам та потерпілим має диктуватися суворою необхідністю і бути досить обґрунтованим.

Вивчення проблеми показує, що як у законодавстві, так і в процесуальній теорії не завжди однозначно вирішується питання про межі забезпечення конфіденційності про особистість учасника процесуальної дії. Іншими словами, про допустимість проведення слідчої дії (допит, очна ставка, пред'явлення для впізнання) за допомогою ВКЗ зі створенням акустичних і візуальних перешкод, що виключають ідентифікацію його учасника. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернути увагу на висновки, суть яких зводиться до такого: 1) розглянутий процесуальний захід безпеки є визначеним об'єктивним обмеженням принципу безпосередності дослідження доказів, що припускає необхідність їх одержання від першоджерела, особистого дослідження й обґрунтування висновків у справі. Іноді його розглядають як захід, несумісний з правом обвинувачуваного на захист [27, с. 363-365; 372, с. 99]. Однак ми вважаємо, що його використання в кримінальному судочинстві не за всіх обставин несумісне з принципом безпосередності дослідження доказів і правом обвинувачуваного на захист; 2) проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ в умовах, що виключають ідентифікацію особи, допустиме, якщо зі справжніми даними особи, що захищається, у стадії досудового розслідування і судового розгляду можуть ознайомитися відповідно прокурор, що здійснює нагляд за дотриманням законності, і суд. Відповідно, суду і прокурору особистість такого свідка має бути відома; обвинувачуваному або захиснику вона може не називатися; 3) показання анонімних свідків мають бути отримані незалежним судом з дотриманням принципу змагальності. Обвинувачуваний при цьому повинен мати можливість бути присутнім при допиті і спостерігати за поведінкою свідка. Використання незаперечних показань як основа

для осуду особи є порушенням права конфронтації, яка міститься в підпункті “d” п. 3 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод від 1950 р. Надання обвинувачуваному можливості ставити питання анонімним свідкам у письмовій формі через суддю є недостатньою мірою для забезпечення права обвинувачуваного на допит; 4) прийняття доказів, отриманих з використанням розглянутого заходу, за основу, тобто обґрунтування обвинувачення виключно на показаннях анонімних свідків, коли вони (докази) не підтверджуються ніякими іншими додатковими доказами і є головним доказом, недопустимо. Таким чином, важливе значення при вирішенні питання про допустимість використання доказів, що надходять від анонімних свідків, має значимість останнього для оцінки й обґрунтування висновків у справі. У тому разі, якщо такий доказ є основним джерелом інформації для встановлення обставин справи, він має визнаватися недопустимим. Обвинувальний вирок не має ґрунтуватися виключно на показаннях анонімних свідків. Суду мають бути надані інші докази, незалежні від показань анонімних свідків, що підтверджують винність обвинувачуваного у вчиненні злочину; 5) показання анонімного свідка підлягають ретельній перевірці; спиратися на них можна тільки в тому разі, коли ці показання підтверджують інші докази. Незважаючи на те, що судова практика не дає однозначної відповіді на питання, чи можуть повідомлені анонімним свідком відомості, частково підтверджені іншими доказами бути підставою для обґрунтування висновку в справі в цілому, вважаємо, що якщо підтверджується тільки частина показань, повідомлених анонімним свідком, то суддя, що розглядає справу, на підставі частково підтвердженої інформації може обґрунтувати висновок у справі в цілому, але за умови, що ця частина показань надійна і має високу доказову цінність. Принцип вільної оцінки доказів і принцип тлумачення непереконливих сумнівів на користь обвинувачуваного має важливе значення для недопущення порушення права обвинувачуваного на захист; 6) проведення процесуальної дії з використанням ВКЗ в умовах, що виключають ідентифікацію свідка, потерпілого, іншого учасника процесу, має диктуватися суворою необхідністю і бути досить обґрунтованим. Якщо менш

обмежувальний захід буде достатній, то саме він має застосовуватися (так званий *пріоритет менш обмежувальних заходів*).

ВКЗ застосовується не тільки як процесуальний захід забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, але і як інститут проведення процесуальних (судових або слідчих) дій у національному кримінальному судочинстві. ВКЗ у національному кримінальному судочинстві різних держав використовується в різних цілях, наприклад при перегляді судових рішень, коли особи, що оскаржують вирок, тримаються під вартою і забезпечення їх фізичної присутності ускладнене; при розгляді судами питань, пов'язаних з обранням запобіжного заходу; для забезпечення участі в процесі осіб, фізичні вади яких унеможливають їх присутність у залі засідань.

Певний позитивний досвід застосування ВКЗ при касаційному розгляді справ накопичений у Росії⁷. ВКЗ, що забезпечує віддалену присутність засуджених у судовому процесі, вперше був застосований в Російській Федерації 18 листопада 1999 р. у Челябінському обласному суді з ініціативи його голови Ф.М. В'яткіна. Основним спонукальним мотивом у розробці й реалізації проекту використання ВКЗ у засіданнях судової палати у кримінальних справах обласного суду стала Постанова № 27-П Конституційного Суду РФ від 10.12.1998 р., яка визнала не відповідним Конституції РФ положення ч. 2 ст. 335 КПК РСФСР, що наділяє суди правом приймати остаточне рішення у справі, не надаючи засудженим можливості ознайомитися з матеріалами судового засідання і викласти свою позицію з розглянутих судом питань. Бути засудженому присутнім чи ні на судовому засіданні при касаційному розгляді кримінальних справ, – право приймати таке рішення було дане суду. Відповідь (більшою мірою з чисто технічних причин), як правило, була негативною. У тому ж самому Челябінському обласному суді за кілька років до 1999 р. не було жодного разу доставки підсудних на засідання судової колегії у кримінальних справах. Проблема полягає не тільки в тому, щоб доставити декілька десятків осіб, але й у тому, що необхідні додаткові приміщення, щоб кожного розмістити. Крім того, з різних причин своєчасна доставка засуджених у суд

---

⁷ Схема організації відеоконференцв'язку в Російській Федерації наведена в додатку.

виявляється в деяких випадках неможливою. Як наслідок, відкладення (іноді кількаразове) і, відповідно, збільшення термінів розгляду кримінальних справ.

Після прийняття Постанови Конституційного Суду РФ усі суди зобов'язані цікавитися, чи бажає засуджений брати участь у процедурі розгляду своєї скарги. Якщо про це засуджений заявляє клопотання, суд має забезпечити його участь у касаційному засіданні. Відповідно до п. 3 ст. 376 КПК РФ, якщо засуджений, що утримується під вартою, заявив про своє бажання бути присутнім при розгляді скарги, він має право брати участь у судовому засіданні безпосередньо або викласти свою позицію за допомогою використання ВКЗ. Процес відеозасідання проходить точно так само, як і в звичайному режимі. Різниця лише в тому, що засуджений перебуває не в залі суду, а у спеціально відведеній кімнаті для допитів СІЗО. Суддів і адвокатів показують на екрані монітора. У кімнаті засудженого перебуває оператор, що стежить за відеокамерою, і конвоїр. У залі суду встановлені монітори і пульти керування відеокамерою, направленою на засудженого. За бажанням судді, засудженого можуть показати в повний зріст, великим планом чи збоку.

З початку 2000 р. Верховний Суд РФ розпочав побудову системи ВКЗ для віддаленої участі засуджених у судових засіданнях при касаційному розгляді кримінальних справ. Перше слухання справ у Верховному Суді Росії з використанням ВКЗ було проведене 19.04.2000 р. (Верховний Суд – СІЗО № 3). Про ефективність і необхідність застосування ВКЗ свідчить той факт, що Верховний Суд РФ, де в традиційному вигляді відбувалися в день не більше 7-8 засідань, виключно завдяки нововведенню став працювати удвічі швидше. Проводячи по 10 судових засідань щодня, судді вже через три місяці змогли розглянути всі справи, що накопилися за попередній рік [228].

Застосування в Росії ВКЗ обмежується поки що розглядом кримінальних справ у порядку касаційного провадження, а також по скаргах на незаконний арешт і продовження терміну утримання під вартою. В останньому разі обов'язкова доставка арештованого в суд, що на практиці буває пов'язане з безліччю проблем. Але тепер вони втратили свою гостроту, оскільки в судах почала діяти технологія ВКЗ.

Відповідно до ч. 1 ст. 391 КПК України, клопотання засудженого, що утримується під вартою, про виклик його для дачі пояснень при касаційній перевірці судових рішень є обов'язковим для суду касаційної інстанції, тобто суд зобов'язаний забезпечити участь в касаційному розгляді справи всіх засуджених, що подали клопотання про це. Лише 2003 р. до слідчих ізоляторів надіслано 1.172 листи-вимоги про доставку засуджених для їх участі в судових засіданнях при розгляді касаційних скарг у Верховному Суді України [195, с. 11]. Крім того, згідно з КПК України засуджені мають право наполягати на участі у судовому засіданні при розгляді апеляційної скарги, а якщо в апеляції ставиться питання про погіршення становища засудженого, виклик його до суду апеляційної інстанції є обов'язковим (ч. 4 ст. 354; ч. 2 ст. 358). Ця обставина має бути основним спонукальним мотивом для розробки проекту використання і впровадження ВКЗ в судових засіданнях⁸.

При розгляді апеляційних і касаційних скарг та подань виникає потреба забезпечення доставки і конвоювання засуджених, яким обрано запобіжний захід – утримання під вартою і котрі заявили про своє бажання брати участь у судовому засіданні. Кількість осіб, які проходять у кримінальних справах, що розглядають апеляційні суди областей у апеляційному порядку, перевищує 26 тис. на рік [195, с. 11]. Тому при розгляді в судах апеляційних і касаційних скарг та подань виникають труднощі, пов'язані з організацією конвоювання засуджених зі слідчих ізоляторів, охороною в суді й оплатою витрат за доставку засуджених до місця розгляду справи. Терміни розгляду скарг осіб, що утримуються під вартою, невиправдано затягуються, що призводить до порушень закону, конституційних прав громадян. Одним із способів вирішення цієї проблеми і є застосування ВКЗ. При цьому засуджений, який заявив про своє бажання бути присутнім при розгляді скарги або поданні на вирок, матиме можливість взяти участь в судовому засіданні касаційної інстанції безпосередньо або викласти свою позицію щодо розглядуваних судом питань та ознайомитися з матеріалами судового засідання за допомогою ВКЗ. Це означає, що застосування ВКЗ при касаційному розгляді кримінальної справи є

---

⁸ Схема використання відеоконференцз'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку, що ми запропонували, наведена в додатку.

альтернативною особистій участі засудженого в судовому засіданні. Але форму участі засудженого в судовому засіданні, на нашу думку, має визначати суд.

З точки зору можливості забезпечення прав і законних інтересів засудженого, його згода на використання ВКЗ необхідна, якщо при розгляді справи в касаційному порядку суд виходить за рамки принесених скарг чи протесту (ст. 395 КПК), а також якщо безпосередньо в касаційну інстанцію надаються додаткові матеріали (ст. 393 КПК), що можуть вплинути на рішення суду і мають бути надані особам, що з'явилися в судовому засіданні, для ознайомлення. Але навіть якщо засуджений дасть свою згоду на участь у судовому засіданні з використанням ВКЗ, не можна виключити того, що після такого спілкування він заявить, що ВКЗ не надав йому можливості належним чином ознайомитися з матеріалами судового засідання, і викласти свою позицію з розглянутих судом питань. Заява такого роду може статися навіть не внаслідок технічних особливостей спілкування, а через психологічні складності й відсутність навичок спілкування подібним чином. Якщо така заява надійде до видалення суду в дорадчу кімнату, то необхідно буде відкласти розгляд справи до безпосередньої явки засудженого в судовому засіданні. Інакше це може бути підставою для скасування судового рішення. У той самий час ми вважаємо, що суд касаційної інстанції повинен мати законодавчо надане право відмовити засудженому в заміні його віддаленої участі з використанням ВКЗ безпосередньою присутністю в залі суду, якщо в наявності виключно правова суперечка, не пов'язана із заперечуванням фактичних обставин справи, погіршенням становища засудженого чи виправданого, а також якщо в засіданні суду бере участь захисник засудженого. У зв'язку з цим мало би сенс передбачити в КПК України норму, відповідно до якої засудженому, що виявив бажання особистої участі в розгляді його справи судом касаційної інстанції, може бути в цьому відмовлено із заміною його участі за допомогою ВКЗ, якщо в суді бере участь його захисник і розгляд справи не пов'язаний з погіршенням становища засудженого чи виправданого, коли саме на підставах необхідності застосування закону про більш тяжкий злочин чи більш суворе покарання не принесене подання прокурора чи подано скаргу потерпілого (ч. 2 ст. 397 КПК). Якщо в поданні прокурора чи скаргі потерпілого

ставиться питання про необхідність застосування закону про більш тяжкий злочин чи більш суворе покарання, то клопотання засудженого, що виявив бажання безпосередньо взяти участь у судовому засіданні, підлягає обов'язковому задоволенню. Однак досвід російських судів, що використовують ВКЗ при перегляді судових рішень у касаційному порядку, показує, що засуджені, як правило, віддають перевагу не особистій участі, а розгляду їхньої справи за допомогою ВКЗ. Процес у такому разі відбувається набагато швидше і атмосфера часом психологічно більш сприятлива, тим більше що таке засідання нічим не відрізняється від звичайного, ВКЗ нітрохи не ущемляє права обвинувачуваного й інших учасників кримінального судочинства.

Важливо також визначити місце перебування захисника при розгляді справи судом касаційної інстанції за допомогою ВКЗ за участю його підзахисного. Вважаємо за необхідне, щоб захисник засудженого перебував при касаційному розгляді справи поряд зі своїм підзахисним і мав можливість безпосередньо з ним спілкуватися. А участь захисника в касаційному розгляді кримінальної справи на прохання засудженого має забезпечувати суд. Крім того, якщо в засудженого два захисники, а закон не обмежує кількість адвокатів, що захищають підсудного, то один із них може бути в залі судового засідання, а інший – поруч зі своїм підзахисним. За таких обставин ВКЗ не призведе до порушення права засудженого на захист.

Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції за допомогою ВКЗ не має здійснюватися стосовно осіб, які мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою ведеться судочинство, щодо неповнолітніх, а також у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі. Це обмеження викликане, головним чином, необхідністю надання додаткових процесуальних гарантій учасникам процесу, що є однією з ознак справедливого судового розгляду, а також урахування особливостей осіб, діяння яких розглядає суд. Тільки у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі, додаткові процесуальні гарантії пов'язані не з особистістю підсудного (засудженого), а з мірою покарання.

Використання ВКЗ при збиранні й перевірці доказів у кримінальних справах не обмежується кордонами однієї держави і застосовується при наданні правової допомоги у кримінальних справах у сфері міжнародного співробітництва, що дозволяє виконувати запити про проведення процесуальних дій і одержання необхідних доказів запитуючою стороною в режимі реального часу із застосуванням ВКЗ. Введення ВКЗ у практику надання правової допомоги у кримінальних справах знаходить свою підтримку в юридичній літературі [5, с. 65-68; 18, с. 170-171; 48, с. 390-428; 62, с. 6, 12-14; 216, с. 128-147; 217, с. 91-92; 252, с. 36-40; 253, с. 13-14; 289, с. 96-99; 377, с. 175-178].

Незважаючи на те, що потенційні можливості, надані ВКЗ, дуже великі, ВКЗ у сфері надання ВПД у КС дотепер не знайшов широкого поширення у сфері міжнародного співробітництва. Проте багатьма країнами накопичений певний позитивний досвід використання ВКЗ у цій сфері.

Відповідно до схвалених главами держав “Групи Вісімки” (квітень 1996 р.) Рекомендацій по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, держави, що розробляють угоди про ВПД, мають забезпечити, щоб ці угоди сприяли *прискоренню надання правової допомоги, спрощенню порядку одержання показань свідків і проведенню слідчих дій, а також відбивали принцип необхідності збирання доказів з використанням засобів, бажаних для запитуючих держав* [273]. У випадках, коли злочинна діяльність здійснюється в декількох країнах, держави мають погоджувати проведення слідчих дій і заходи правової допомоги у стратегічному плані для того, щоб досягти найбільшої ефективності в боротьбі з міжнародними злочинними співтовариствами. Подібна юридична допомога повинна містити в собі надання доказів чи іншої необхідної допомоги, що буде надаватися з використанням ВКЗ чи інших сучасних засобів комунікації [367, с. 32]. Необхідна більш тісна координація й активізація технічного співробітництва між державами в боротьбі з транснаціональною злочинністю [37].

Відповідно до Рекомендацій групи старших експертів “Вісімки”, державам необхідно вивчити можливість застосування ВКЗ для подолання наявних труднощів з одержанням показань від свідків, що перебувають за межами держав, які

проводять розслідування. Конвенція ООН (п. 18 ст. 18) передбачає можливість (у тому разі, якщо це не суперечить основним принципам внутрішнього законодавства) проведення допиту особи як свідка чи експерта за допомогою ВКЗ, якщо його присутність на території запитуючої держави не є можливою чи бажаною. Заслуховування показань зазначених осіб може проводитися судовим органом запитуючої держави в присутності представників судового органу запитуваної держави.

Усе це має стати стимулом для світового співтовариства в питанні вдосконалення надання ВПД і використання з цією метою переваг глобальної мережі комунікацій і нових технологій [216, с. 128]. Розслідування і розгляд кримінальних справ, у тому числі з іноземним елементом, вимагає нових методів одержання доказів, особливо з використанням сучасних інформаційних технологій – за допомогою ВКЗ. Як показує практика, використання в кримінально-процесуальній діяльності ВКЗ відкриває широкі можливості для правоохоронних і судових органів держав при наданні правової допомоги у кримінальних справах. Так, проведення допитів з віддаленою присутністю допитуваних стало можливим завдяки використанню ВКЗ при одержанні доказів у кримінальних справах.

На жаль, діяльність транснаціональної організованої злочинності випереджає здібності й можливості ефективної протидії з боку органів юстиції держав [204, с. 13]. Транснаціональна організована злочинність, яка перетнула всі кордони, набула таких розмірів, що вимагають негайного й ефективного міжнародного співробітництва правоохоронних і судових органів держав. Вона діє в масштабі багатьох держав і активно використовує у своїх цілях міжнародні зв'язки. Об'єктивна сторона злочинів такого характеру здійснюється на території декількох держав. Не важко уявити, з якими труднощами стикаються практичні працівники при розслідуванні таких злочинів. Труднощі можуть виникнути, наприклад, з реалізацією права конфронтації у зв'язку з необхідністю допиту свідка, що перебуває на території іншої держави і допитувався на досудовому слідстві в порядку надання правової допомоги.

Виїзди слідчих, у провадженні яких знаходяться кримінальні справи, у зарубіжні відрядження (часто безрезультатні) для провадження процесуальних дій найчастіше стають нереальними як у зв'язку з відсутністю коштів, так і в зв'язку з перешкодами міжнародно-правового характеру. Неможливість проведення процесуальних дій у подібних випадках призводить до відсутності реальних результатів розслідування [377, с. 175]. А якщо врахувати при цьому, що до неповного з'ясування співробітниками правоохоронних і судових органів запитуючої сторони суттєвих обставин, що мають значення для справи, додаються строки розслідування, що затягуються, і розгляду кримінальних справ через неможливість одержання свідчень звичайним способом, то вигода від застосування ВКЗ для одержання доказів у кримінальних справах стає очевидною.

Найчастіше при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом, доводиться вдаватися до такої форми правової допомоги, як сприяння в одержанні показань і заяв від осіб, що перебувають на території запитуваної держави, і наданні затриманих й інших осіб для дачі показань або надання допомоги в проведенні розслідування. Це обумовлено тим, що найбільш ефективним і таким, що дозволяє реалізувати принцип безпосередності дослідження доказів, є особиста участь особи у провадженні слідчих дій на території запитуючої держави. Правова допомога з боку запитуваної держави у сприянні особистій явці свідків, потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, їхніх представників, а також експертів у запитуючу державу пов'язана з виконанням таких дій: 1) передача повістки компетентного органу запитуючої держави; 2) роз'яснення наслідків прийняття запрошення прибути в запитуючу державу або відмови від такого запрошення, а також інформування про всі видатки, які будуть виплачені свідку, експерту або іншій особі; 3) надання допомоги в організації поїздки відповідної особи, присутність якої потрібна в запитуючій державі для цілей розслідування кримінальної справи (зокрема, запитувана сторона може видати свідку або експерту аванс, що відшкодовує запитуюча сторона).

Відповідно до чинних міжнародних договорів, свідок, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їхні представники, а також експерт, які за викликом,

врученим установою запитуваної держави, прибудуть в установу юстиції запитуючої держави, не можуть бути, незалежно від свого громадянства, притягнуті на її території до кримінальної чи адміністративної відповідальності, взяті під варту і покарані за діяння, вчинені до перетину її державного кордону. Такі особи також не можуть бути взяті під варту чи піддані покаранню у зв'язку з їхніми показаннями як свідків і потерпілих або висновками як експертів у зв'язку з кримінальною справою, що є предметом розгляду. Тобто в даному разі йдеться *про вилучення зазначених осіб з-під кримінальної чи адміністративної юрисдикції запитуючої держави*.

Органам юстиції практично всіх країн відомі проблеми, що виникають у зв'язку з неможливістю одержання свідчень від свідків і потерпілих, що перебувають за кордоном, через їх неявку в правоохоронні чи судові органи запитуючої держави. При цьому неявка свідків може бути викликана аж ніяк не небажанням допомогти компетентним органам іноземної держави в розкритті злочину, а *об'єктивними причинами*, основними серед яких є відсутність належних гарантій особистої безпеки свідка (Німеччина, наприклад, не гарантує безпеку свідка в разі відсутності двосторонньої угоди або незастосування Європейської конвенції 1959 р.) і недостатня компенсація витрат на проїзд і проживання, а також супутніх витрат запитуючою державою [216, с. 134]. При цьому випадки, коли свідок з тих чи інших причин не може бути присутнім у місці провадження як досудового розслідування, так і судового розгляду не є рідкісними винятками.

Отже, однією з головних проблем, що виникають при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, по яких необхідно допитати свідків, потерпілих, експертів і інших осіб, що перебувають в іншій державі, є те, що хоча по всіх міжнародних договорах ці особи можуть бути викликані повісткою для дачі показань, у той самий час запитуюча держава не має у своєму розпорядженні діючих механізмів, що дозволяють забезпечити примусову явку зазначених осіб. Навіть якщо законодавство запитуваної держави передбачає обов'язок зазначених осіб прибути по повістці, проте запитуючою державою ці зобов'язання не можуть бути примусово виконані. Щодо цього показова ст. 8 Європейської конвенції 1959 р. (аналогічні

положення знайшли своє відбиття практично у всіх міжнародних договорах), відповідно до якої свідок чи експерт, що по повістці суду чи слідчого, врученій йому на прохання запитуючої держави, навіть якщо дана повістка містить попередження про санкції, не може бути притягнутий до відповідальності й піддаватися будь-якому покаранню за свою неявку, якщо тільки в майбутньому він добровільно не з'явиться на території запитуючої сторони і знову не буде там належним чином викликаний у суд [114]. Явка зазначених осіб у судові чи правоохоронні органи іноземної держави є їхнім правом, а не обов'язком. Цим підкреслюється *добровільний характер* даної форми правової допомоги. Однак добровільність виклику свідків й експертів ставить під сумнів можливість виконання договірних зобов'язань з надання правової допомоги за допомогою забезпечення особистої явки зазначених осіб до запитуючої держави. Міжнародні договори не гарантують прибуття викликаних свідків і експертів для участі в процесуальних діях. Неявка свідків, потерпілих або експертів може істотно ускладнити розслідування і судовий розгляд, негативно позначитися на їх результатах, що, у свою чергу, зменшує ймовірність розкриття злочину. Навіть якщо така особа з'явиться в запитуючу державу, міжнародні договори не передбачають положень про реалізацію кримінальної чи адміністративної відповідальності за дачу свідомо неправдивих свідчень і експертних висновків у рамках правової допомоги у кримінальних справах, у той час як національні законодавства таку можливість передбачають.

Крім того, при виклику свідка в запитуючу державу для дачі показань публічні інтереси, інтереси кримінального судочинства однієї держави можуть стикатися не тільки із *приватними інтересами особи, що викликана по повістці* (особа може не мати можливості або відмовитися нести витрати авансом на проїзд в іноземну державу; явці свідка перешкоджає будь-яке захворювання), але і з *публічними інтересами запитуваної держави* (особа, явка якої необхідна в іноземній державі, бере участь у судочинстві запитуваної держави), в якій перебуває свідок або інша особа. При цьому останні дві групи інтересів приносяться в жертву першій.

Наділення зазначених суб'єктів частковим імунітетом від кримінальної і адміністративної юрисдикції запитуючої держави значною мірою звужує доказову

базу, обмежує коло доказів, іноді ставить під сумнів їх достовірність. У деяких випадках можна говорити про недоцільність виклику зазначених осіб на територію України для проведення за їх участю процесуальних дій, бо це може спричинити значні витрати і призвести до втрати часу, особливо необхідного для суду, що розглядає справу, якщо особі, яка викликана, не буде призначений певний строк явки. Також з погляду приватних інтересів особи обов'язок її особистої явки перед судом запитуючої держави для дачі показань може виявитися скрутним внаслідок матеріальних причин, оскільки винагорода свідку або експерту, передбачена міжнародними договорами за час його перебування в запитуючій державі, зовсім не завжди може компенсувати відсутність особи за місцем своєї роботи, місцем проживання.

Що стосується можливості направлення доручення іноземній державі, де перебувають ці особи, з докладним описом процедури проведення слідчих дій за їх участю, то в цій ситуації слідчий, прокурор і суд запитуючої держави змушені відступити від принципу безпосередності дослідження доказів, не мають можливості критично оцінити отримані компетентними органами запитуваної держави докази. Просте оголошення в суді отриманих запитуваною державою показань не зможе замінити собою живе спілкування суду запитуючої держави з тим або іншим учасником процесу. При безпосередньому одержанні судом запитуючої держави показань від свідка, потерпілого або експерта він може залежно від змісту показань допитуваного, від його позиції у справі (перед початком допиту слідчому або суду може бути невідомо про позицію допитуваного – буде він давати правдиві чи неправдиві свідчення), а також від наявних у слідчого й суду, у провадженні яких знаходиться кримінальна справа, відомостей про факти ставити додаткові питання, які за своїм характером можуть бути різними. Тому, яким би прозорливим не був суд запитуючої держави, він не зможе у своєму запиті врахувати всі можливі питання (особливо якщо суд не має інформації щодо позиції допитуваного і відомостей про факти, які йому відомі), необхідність постановки яких компетентним органом запитуваної держави може виникнути безпосередньо під час проведення допиту.

Все сказане буде недосяжне при направленні доручення в запитувану державу із проханням про проведення слідчої дії, але буде можливим при проведенні допиту слідчим або судом запитуючої держави з використанням ВКЗ. Ще 1889 р. І. Івановський у своїй праці *«Взаимное содействие государств в производстве следствий по делам уголовным»* відзначив незручності допиту свідка іноземною судовою владою, які, на його думку, будуть багато в чому зведені до мінімуму, *«коли допит свідка, що особисто не може з'явитися на розгляд справи, буде провадитися по телеграфу або телефону (курсив наш. – М.С.)»* [130, с. 116].

Крім того, нині діючий спосіб одержання доказів при виконанні доручень з проведення процесуальних дій в інших державах традиційно вимагає застосування законів запитуваної держави (зокрема, ст. 3 Європейської конвенції 1959 р.), що робить скрутним, а в деяких випадках неможливим використання отриманих доказів запитуючою державою у зв'язку з розбіжністю (іноді дуже істотною) кримінальних процедур, порядку проведення процесуальних дій, критеріїв допустимості отриманих доказів. *Тому найбільш ефективною для кримінального судочинства запитуючої держави є особиста участь особи у провадженні слідчих дій.*

Відповідні гарантії, які передбачені міжнародними договорами, призначені для того, щоб забезпечити захист особи, яка дала згоду прибути в запитуючу державу. Оскільки ВКЗ дозволяє такій особі, фізично не перетинаючи кордонів запитуючої держави, віддалено взяти участь у запитуваних слідчих діях, то в наявності таких гарантій немає необхідності, бо така особа не може бути піддана небезпеці або примушуватися запитуючою державою до надання будь-якої іншої допомоги, ніж та, на яку вона погодилася. Навпаки, до особи, що перебуває на території запитуваної держави й віддалено бере участь у процесуальних діях, які проводить запитуюча сторона за допомогою ВКЗ, мають застосовуватися законодавчі положення запитуваної держави в частині застосування мір примусу із забезпечення явки викликаних осіб у місце проведення процесуальної дії, зазначене запитуваною державою, й реалізації відповідальності за відмову від дачі показань та дачу неправдивих свідчень і експертних висновків. Зазначена обставина є суттєвим аргументом використання ВКЗ у сфері надання правової допомоги у кримінальних

справах. Використання ВКЗ дозволяє вирішити проблему *юрисдикції примусу запитуючої держави*, оскільки відносно зазначених у повістці осіб здійснюється примусова юрисдикція запитуваною державою згідно з її законодавством. Підставами реалізації примусової юрисдикції запитуваною державою щодо осіб, які перебувають на її території, будуть відповідний міжнародний договір, а також міжнародне слідче (судове) доручення.

Якщо компетентний орган запитуваної держави погоджується на проведення процесуально-слідчих дій з використанням ВКЗ, то між ним й особою, що дає свідчення, мають бути такі самі юридичні (процесуальні) відносини, які б існували в тому разі, якби дана особа була викликана у справі, що знаходиться у провадженні слідчого, прокурора і суду (судді) запитуваної держави. Іншими словами, в обох випадках існує однакова можливість застосування мір процесуального примусу відносно особи, що ухиляється по повістці-запрошенню або дає неправдиві свідчення.

На нашу думку, застосування процесуального примусу може здійснюватися не тільки відносно громадян запитуючої держави, а також щодо громадян запитуваної держави і тих, які перебувають на її території, оскільки це питання не має ставитися в залежність від громадянства осіб, бо слідчому або прокурору, у провадженні яких знаходиться кримінальна справа на момент направлення міжнародного доручення, може бути невідома інформація щодо громадянства відповідної особи. Таким чином, примусова юрисдикція може здійснюватися щодо осіб, які перебувають на території запитуваної держави, тобто держави, що здійснює юрисдикцію із забезпечення примусової явки свідка або експерта для проведення за їх участю процесуальної дії за допомогою ВКЗ.

Застосування заходу процесуального примусу, навіть за наявності відповідного міжнародного договору і міжнародного доручення іноземної держави, обов'язково має забезпечуватися можливістю оскарження підстав і порядку застосування таких мір як у запитуючої, так і в запитуваної державі. З цією метою в процесуальному законі необхідно передбачити можливість оскарження дій і рішень, що обмежують права і законні інтереси осіб, у суд або інший наглядовий орган.

Одержання доброякісних показань, забезпечення їх правдивості багато в чому залежить від наявності в запитуючої держави реального механізму реалізації відповідальності за відмову від дачі свідчень і дачу свідомо неправдивих свідчень і неправдивих експертних висновків у рамках правової допомоги у кримінальних справах. Рішення цієї і зазначених проблем може бути знайдене в проведенні процесуальних дій за допомогою ВКЗ, що дозволить, *по-перше*, забезпечити особисту явку зазначених у повістці свідків, потерпілих, експертів й інших осіб, що перебувають на території запитуваної держави, і, *по-друге*, реалізувати відповідальність за відмову від дачі показань і дачу свідомо неправдивих свідчень і експертних висновків, оскільки відповідно до Другого додаткового протоколу 2001 р. кожна сторона вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб до свідків або експертів, які заслуховуються на її території за допомогою ВКЗ та відмовляються давати свідчення, коли вони зобов'язані свідчити, або дають хибні свідчення, її національне законодавство застосовувалося в такий самий спосіб, як якщо б ці свідчення давалися у внутрішньому провадженні. Тобто застосування ВКЗ ефективно вирішує цю проблему, оскільки санкції за ухилення від явки і за дачу неправдивих показань у країнах, що використовують ВКЗ, поширені й на даний випадок. Тому свідок або експерт, що ухиляється від явки чи дає неправдиві показання, хоча формально своїми діями (бездіяльністю) перешкоджає здійсненню іноземного правосуддя, фактично притягується до кримінальної чи адміністративної відповідальності за законами тієї країни, на території якої він фактично давав ці показання, або від явки по повістці до компетентних осіб якої він ухилявся. Застосування національного законодавства запитуючої держави, що передбачає відповідальність зазначених осіб, означало б екстериторіальну дію кримінального права.

Особи, що перебувають на території іноземної держави й беруть участь у слідчих діях, проведених за допомогою ВКЗ, не мають права свідочього імунітету в тому розумінні, що на них поширюється адміністративна й кримінальна юрисдикція запитуваної держави за відхилення від явки по відповідній повістці, відмову від дачі показань і дачу свідомо неправдивих свідчень й експертних висновків. Розглянута

категорія осіб не має права імунітету в частині *кримінальної відповідальності, мір примусу і покарання*. Однак особи, що дають показання з використанням ВКЗ, мають право відмовитися від дачі свідчень, якщо це передбачено законодавством запитуваної й (або) запитуючої держави. Особа, що попадає в орбіту кримінального процесу, має певний процесуальний статус, сукупність прав і обов'язків, що належать їй у певній правовій системі. При переміщенні її у сферу дії іншої правової системи вона не має позбавлятися своїх прав, особливо це стосується привілеїв і імунітетів. Права, у всякому разі основні, створені в рамках однієї національної правової системи, мають визнаватися у сфері дії іншої.

Також у практичній діяльності часто виникає необхідність виклику особи, що утримується під вартою на території іноземної держави для проведення за її участю процесуально-слідчих дій. Сприяння запитуваної держави в забезпеченні тимчасової передачі особи, що утримується під вартою, припускає одержання згоди такої особи на її тимчасову передачу, узгодження умов такої передачі (цілей, строку тимчасової передачі, маршруту перевезення й ін.), а також організацію перевезення зазначеної особи. У такій ситуації особа, що утримується під вартою, про особисту явку якої як свідка чи для очної ставки запрошує запитуюча держава, тимчасово передається на територію, де має відбутися слухання справи (проведення процесуально-слідчої дії), за умови, що вона буде відправлена назад у терміни, зазначені запитуваною державою, і при дотриманні імунітетів, установлених ст. 12 Європейської конвенції 1959 р., у тій мірі, у якій вони застосовані. При цьому в передачі може бути відмовлено: 1) якщо особа, що утримується під вартою, не дає на це згоду; 2) якщо її присутність необхідна для кримінального судочинства, здійснюваного на території запитуваної держави; 3) якщо передача може продовжити її утримання під вартою; 4) якщо є інші вагомі підстави не передавати її на територію запитуючої держави (п. 1 ст. 11 Європейської конвенції 1959 р.). Аналогічні підстави для відмовлення передбачені Мінською конвенцією 1993 р., а також практично всіма міжнародними договорами.

Аргументуючи необхідність передбачити в національному кримінально-процесуальному законодавстві і міжнародних договорах України проведення

процесуально-слідчих дій за допомогою ВКЗ з особою, що утримується під вартою, на території іноземної держави, варто звернути увагу, що підстави для відмовлення в передачі такої особи, які містяться в Європейській конвенції 1959 р., у такому разі перестають мати імперативний характер. Так, відповідно до Європейської конвенції, підставою не передавати запитуючій державі особу, що утримується під вартою, може бути необхідність її присутності для кримінального судочинства, здійснюваного на території запитуваної держави. ВКЗ надає можливість фізично не передавати особу запитуючій державі, забезпечити її віддалену участь у проведенні запитуваних процесуально-слідчих діях і одночасно забезпечити здійснення кримінального судочинства на території запитуваної держави.

Відповідно до іншої підстави, в передачі особи може бути відмовлено, якщо це може спричинити продовження її утримання під вартою. Застосування ВКЗ у цій ситуації могло б стати допустимим компромісом, оскільки дозволило б проводити необхідні запитуючій державі за участю такої особи процесуально-слідчі дії в найкоротший термін, що дуже важливо для дотримання термінів утримання під вартою і мінімізації негативних наслідків тривалого провадження у кримінальній справі.

Клопотання про надання даного виду правової допомоги, як правило, виконуються тільки за згодою переданої особи. Як справедливо відзначила В.В. Мілінчук, тимчасова передача особи, що утримується під вартою, коли згода її не потрібна, більше співвідноситься з положеннями тимчасової видачі, ніж із забезпеченням явки особи як свідка [216, с. 101]. Тому неотримання згоди від особи, тимчасової передачі якої просить запитуюча держава, є самостійною підставою для відмови у виконанні заявленого клопотання. Така відмова може бути викликана аж ніяк не небажанням особи надати допомогу запитуючій державі в розслідуванні й розгляді кримінальної справи, а об'єктивними причинами, основними серед яких може бути відсутність належних гарантій її особистої безпеки. Крім того, якщо відносно такої особи до її передачі запитуючій державі буде обраний запобіжний захід, не пов'язаний з утриманням її під вартою, то це унеможливило виконання клопотання про її тимчасову передачу. Ми вважаємо, що згода особи на проведення

за її участю запитуваних процесуально-слідчих дій за допомогою ВКЗ є не обов'язковою, оскільки цим не порушується право особи на особисту недоторканність і свободу. ВКЗ має використовуватися як альтернатива тимчасовій передачі даної особи запитуючій державі.

Крім того, необхідно мати на увазі, що при передачі особи, що утримується під вартою, у деяких випадках виникає проблема транзиту через третю державу (коли між відповідними державами відсутні прямі шляхи сполучення), оскільки законодавством багатьох країн подібний транзит не допускається. Звідси неможливість передачі особи, що утримується під вартою на території іноземної держави для проведення з нею процесуально-слідчих дій. ВКЗ ефективно вирішує і цю проблему. Потенційна економія в даному разі визначається вартістю витрат на охорону і транспортування.

Також потребує вирішення проблема прохань, що збігаються за часом, двох і більше запитуючих держав про тимчасову передачу особи, що утримується під вартою на території запитуваної держави для проведення за її участю процесуально-слідчих дій. Одночасне задоволення клопотань двох держав про тимчасову передачу такої особи в рамках діючої системи міжнародного співробітництва та правової допомоги буде неможливим. Запитувана держава, що одержала клопотання про тимчасову передачу особи від двох і більше держав, має однаково повідомити запитуючі держави про цей факт. Безумовно, приймаючи рішення, запитувана держава враховує всі відповідні фактори і перевагу може віддати клопотанню держави, з якою є договірно-правові відносини. Але може скластися ситуація, коли запитувана держава не пов'язана будь-якими договірними зобов'язаннями про тимчасову передачу особи з жодною із запитуючих держав. Оптимальне вирішення позначеної проблеми в рамках діючої системи міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу і правової допомоги може бути знайдене за допомогою використання ВКЗ, що дозволить забезпечити віддалену присутність особи перед компетентними органами запитуючих держав, забезпечивши їй віддалену участь у необхідних запитуючим державам процесуально-слідчих діях. *ВКЗ надає можливість фактично одночасного задоволення клопотань двох і більше держав*

про тимчасову передачу особи, тим самим дозволяючи вирішити проблему прохань, що збігаються за часом.

ВКЗ дозволяє знайти адекватне і справедливе вирішення ситуації, коли держава, що одержала прохання про тимчасову передачу особи, одержує також прохання від іншої запитуючої держави про видачу цієї самої особи, тобто коли особа одночасно є об'єктом кримінального переслідування в одній державі й необхідність її присутності для проведення процесуальних дій потрібна в іншій державі.

Таким чином, при вивченні питання про використання ВКЗ при одержанні показань від осіб, що утримуються під вартою, на території іноземної держави встановлені очевидні вигоди в порівнянні з традиційними способами одержання їхніх показань. *По-перше*, безпека організації їх конвоювання й охорони, оскільки знижується ризик можливої втечі, особливо, коли це стосується ув'язнених (засуджених), що перебувають під посиленою охороною. *По-друге*, вирішення проблеми транзиту зазначених осіб через територію третіх держав, коли між запитуючою і запитуваною державами відсутні прямі шляхи сполучення. *По-третьє*, економія витрат з доставки таких осіб до місця розгляду справи чи участі в процесуально-слідчих діях. *По-четверте*, вирішення проблеми прохань, що збігаються за часом, двох і більше запитуючих держав про тимчасову передачу особи, що утримується під вартою на території запитуваної держави для проведення за її участю процесуально-слідчих дій. *По-п'яте*, стосовно осіб, що утримуються під вартою, істотно скорочується проміжок часу між скоєнням злочину і моментом покарання винної особи.

Беручи до уваги сказане, ми вважаємо, що альтернативою особистої участі особи, що утримується під вартою на території іноземної держави може і має бути її віддалена присутність з використанням ВКЗ. При цьому ВКЗ дозволить забезпечити проведення за участю цієї особи допиту, очної ставки, інших процесуально-слідчих дій.

Ми також можемо припустити, що використання ВКЗ може бути ефективним в практиці здійснення кримінального переслідування по запиту іноземної держави

за злочин, вчинений на її території. Необхідність використання ВКЗ при передачі кримінального переслідування визначається тим, що злочин вчинений в одній державі, де перебувають першоджерела доказів (свідки, потерпілі, речові докази), переміщення яких до місця провадження у кримінальній справі в іноземну державу істотно ускладнене або неможливо, а особа, що вчинила цей злочин, перебуває на території іншої держави й видачі не підлягає. У цій ситуації ВКЗ ефективно й оперативно дозволяє компетентним органам запитуваної держави, що здійснюють кримінальне переслідування особи, яка вчинила злочин на території запитуючої держави й не підлягає видачі, безпосередньо досліджувати докази (допитувати свідків, потерпілих, експертів, проводити огляд місця події, впізнання, очні ставки), збирання яких традиційним способом у місці їх дослідження ускладнене або неможливо.

Потенційні можливості, що надає застосування ВКЗ при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, важко переоцінити. У той самий час прагнення “йти в ногу з часом” припускає всебічний розгляд усіх проблемних ситуацій, що неминуче виникають при становленні нового кримінально-процесуального інституту проведення процесуально-слідчих дій за допомогою ВКЗ.

З урахуванням викладеного, вважаємо за необхідне закріпити в кримінально-процесуальному законодавстві України норму, яка б регламентувала процесуальний порядок проведення очної ставки за допомогою ВКЗ. За наявності погрози ідентифікації особи, що захищається, допустити використання акустичних і (або) візуальних перешкод. Застосування цього заходу безпеки буде можливе як на досудових стадіях, так і при розгляді справи в суді, а також при наданні правової допомоги у кримінальних справах. Крім того, у випадках, коли цього вимагають інтереси безпеки осіб, взятих під захист, законодавчо передбачити проведення допиту свідка, а також потерпілого за допомогою ВКЗ на досудових стадіях кримінального процесу, а щодо потерпілого і в судовому засіданні. Варто також передбачити і проведення пред'явлення для впізнання з використанням ВКЗ. Воно має проводитися з дотриманням загальних вимог кримінально-процесуального законодавства. У той самий час поняті мають перебувати не тільки в одному

приміщенні з особою, яка впізнає, але й у місці перебування того, кого впізнають. Вирішення питання про перебування захисника разом з особою, яка впізнає, має бути віднесене до компетенції слідчого. Принципова значимість цих положень полягає в тому, що: *по-перше*, у практику розслідування і розгляду кримінальних справ вводиться такий процесуальний захід безпеки, як проведення очної ставки за допомогою ВКЗ; *по-друге*, як захід безпеки прямо передбачити в кримінально-процесуальному законодавстві пред'явлення для впізнання з використанням ВКЗ; *по-третє*, законодавчо передбачити допит особи, що захищається, за допомогою ВКЗ на досудових стадіях кримінального процесу; *по-четверте*, при проведенні допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання за допомогою ВКЗ пропонується використовувати не тільки акустичні, але і візуальні перешкоди, що виключають ідентифікацію особи, яка захищається; *по-п'яте*, названі процесуальні заходи безпеки мають поширюватися не тільки на свідка і потерпілого, але також і на інших учасників, а в деяких випадках і на самого обвинувачуваного.

Про перспективність застосування ВКЗ у національному кримінальному судочинстві свідчить позитивний досвід інших країн. Наведемо лише деякі переваги використання ВКЗ при касаційному перегляді судових рішень: 1) підвищується рівень безпеки судової діяльності; 2) значно скорочується час розгляду справ; 3) заощаджуються кошти на транспортування осіб, що утримуються під вартою, до суду; 4) вирішується проблема доставки осіб, що утримуються під вартою, у судові засідання; 5) не відволікаються для конвоювання і забезпечення охорони в суді працівники органів внутрішніх справ; 6) зменшується ймовірність утечі засуджених з-під варти; 7) забезпечується право засуджених особисто викласти свою позицію щодо питань, які розглядає суд; 8) підсудний не почуватиме себе невпевнено, як часто буває в залі судового засідання, особливо якщо при цьому присутні його родичі та знайомі; 9) зменшується ризик поширення захворювань, на які страждають особи, що утримуються під вартою; 10) значно скорочується проміжок часу від скоєння злочину до призначення покарання винній особі.

Доцільність та ефективність одержання доказів із застосуванням ВКЗ як в Україні, так і з-за кордону очевидна. При достатній технічній оснащеності судів і

слідчих ізоляторів, їх відповідному кадровому забезпеченні використання ВКЗ у національній системі судочинства матиме багато переваг, оскільки прискорить процес одержання доказів, що позитивно позначиться на дотриманні прав обвинувачуваних і потерпілих, а також сприятиме з'ясуванню істини у справі. На національному рівні необхідно зробити внутрішнє законодавство відповідним до норм міжнародних договорів, створити спеціальну нормативно-правову базу, що регламентує застосування ВКЗ у національному кримінальному процесі.

Таким чином, ВКЗ має знайти своє відбиття в кримінально-процесуальній діяльності, чому має сприяти належне правове регулювання на національному рівні. Формування правових основ використання ВКЗ у національному кримінальному процесі, у тому числі у сфері надання ВПД у КС, припускає всебічний аналіз міжнародно-правових документів, які містять норми, що регламентують використання ВКЗ при збиранні та перевірці доказів у кримінальних справах.

2.3. Правове регулювання надання взаємної правової допомоги з використанням відеоконференцзв'язку

Спроби визначити стандарти використання ВКЗ, у тому числі при наданні правової допомоги у кримінальних справах, відзначаються в багатьох міжнародно-правових документах. Уперше на міжнародному рівні кримінально-процесуальний інститут проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ знайшов відбиття в прийнятому ООН 1990 р. *Керівництві для співробітників системи кримінального правосуддя щодо здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою* [272].

Цікавою з розглянутого питання є принципова позиція держав “Групи Вісімки” – міжнародного об'єднання восьми провідних промислово розвинених держав світу: Великої Британії, Італії, Канади, Росії, США, Франції, ФРН, Японії. Співробітництво в правовій сфері в рамках “Групи Вісімки” спрямоване, насамперед, на зміцнення міжнародного режиму правової допомоги у кримінальних справах. Відповідно до схвалених міністрами держав “Групи Вісімки” (Париж, 12 квітня 1996 р.) *Рекомендаціями по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю*, держави мають передбачити можливість уживання відповідних заходів із забезпечення захисту свідків під час розслідування кримінальних справ. Вони мають включати такі методи, як дача показань по технічних каналах зв'язку. Необхідно також вивчити можливість застосування сучасних технологій, таких, як ВКЗ, для подолання наявних у даний час труднощів з одержанням показань від свідків, що перебувають за межами держав, які проводять розслідування [398]. Схваливши ці рекомендації, глави держав і урядів “Групи Вісімки” прийняли відповідні рішення про доручення компетентним органам своїх держав ужити заходів, спрямованих на імплементацію їхніх основних положень у національні законодавства.

У грудні 1997 р. у Вашингтоні відбулася зустріч міністрів юстиції і внутрішніх справ країн “Вісімки”. На цій зустрічі, присвяченій перспективам удосконалення міжнародного співробітництва, було прийнято Комюніке [395], що призвало

держави інтенсифікувати свої зусилля для вирішення двох важливих завдань: підвищення можливостей з розслідування і визначення покарання за злочині із застосуванням сучасних технологій, а також зміцнення міжнародного законодавства у сфері видачі й надання правової допомоги у кримінальних справах із метою забезпечення відсутності “тихих гаваней” для злочинців у кожній із країн світу. У сфері, що має відношення до розглянутого питання, була підкреслена фундаментальна важливість підвищити можливості держав з одержання показань від свідків, які перебувають в інших країнах, що можуть використовуватися для проведення кримінальних процесів у національних державах. З цією метою запропоновано інтенсифікувати свої зусилля з використання технологій, що забезпечують проведення ВКЗ для надання правової допомоги іншим країнам і забезпечення покарання за дачу неправдивих показань під час цих відеоконференцій.

У даний час Група старших експертів по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю “Групи Вісімки” (Ліонської групи) завершила роботу над документом, що регулює міжнародне співробітництво при одержанні доказів за допомогою ВКЗ, – *Погоджені принципи використання відеозв'язку в питаннях надання взаємної правової допомоги країнами “Вісімки”* [392]. Останнім, зокрема, встановлюється, що, визнаючи потенційні вигоди використання ВКЗ для одержання доказів з-за кордону і необхідність інтенсифікації зусиль для ефективного використання даної технології там, де це не суперечить фундаментальним принципам законодавства запитуваної держави, необхідність застосування ВКЗ вимагає, щоб *національні закони дозволили*: 1) використовувати ВКЗ для надання ВПД у КС для одержання показань, у тому числі від осіб, що утримуються під вартою на території іншої держави; 2) проводити очні ставки й впізнання за допомогою ВКЗ; 3) з використанням ВКЗ отримувати згоду засуджених на передачу з однієї країни в іншу для виконання вироку; 4) координувати іншу спільну діяльність правоохоронних органів, у тому числі за допомогою надання запитуючій стороні можливості негайного перегляду доказів, отриманих на запит про надання

ВПД, чи “бути присутнім” за допомогою ВКЗ при наданні таких видів правової допомоги, як обшук і виїмка.

Отже, у даному міжнародному документі йдеться про впровадження в практику міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу в цілому і надання правової допомоги у кримінальних справах зокрема інституту проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ.

На зустрічі конференції міністрів “Групи Вісімки” по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю (Москва, 19-20 жовтня 1999 р.) було прийнято Комюніке [396], в якому схвалені шляхи із *спрощення надання ВПД між країнами-учасницями*. Зокрема, підтверджена важливість використання відеопоказань у розслідуванні кримінальних справ з іноземним елементом.

На нараді міністрів внутрішніх справ і юстиції країн “Вісімки” у Монт-Треблані (Квебек, Канада, 13-14 травня 2002 р.) прийняті Рекомендації “Групи Вісімки” по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, що відбили сучасні підходи в даній сфері і є орієнтирами не тільки для членів цього форуму, але і для інших держав світу. Ми вважаємо, що необхідно сприйняти дані рекомендації і забезпечити їх реалізацію в національному кримінально-процесуальному законодавстві, у тому числі в міжнародних договорах, що укладає Україна, і правозастосовній практиці.

Принципова позиція з розглянутого питання знайшла відбиття в *Конвенції ООН* від 2000 р. Відповідно до Конвенції, “у тій мірі, в якій це можливо і відповідає основним принципам внутрішнього законодавства, якщо будь-яка особа перебуває на території держави-учасниці й має бути заслухана як свідок чи експерт судовими органами іншої держави-учасниці, перша держава-учасник може, на прохання іншої держави-учасниці, *дозволити проведення заслуховування за допомогою відеозв'язку* (курсив наш. – М.С.), якщо особиста присутність відповідної особи на території запитуючої держави-учасниці не є можливою чи бажаною. Держави-учасниці можуть домовитися про те, що заслуховування проводиться судовим органом запитуючої держави-учасниці в присутності представників судового органу запитуваної держави-учасниці” (п. 18 ст. 18).

Введення в практику правової допомоги у кримінальних справах заслуховування свідків та експертів за допомогою відео- або телефонної конференції передбачене *Конвенцією ЄС* від 2000 р., що для держав, які її підписали, покликана *посилити* та *вдосконалити* співпрацю між судовими та правоохоронними органами в межах ЄС, а також *розширити* можливості, надані Європейською конвенцією від 1959 р. Норми, що містяться у ст. 10 “Заслуховування шляхом відеоконференції” та ст. 11 “Заслуховування свідків та експертів шляхом телефонної конференції”, які регулюють відповідні питання, практично аналогічні.

Конвенція визначає умови, за яких надається правова допомога за допомогою ВКЗ, зокрема ч. 1 ст. 10 встановлює загальне правило, відповідно до якого стосовно особи, яка перебуває на території запитуваної держави і має бути заслуханою як свідок чи експерт компетентними органами запитуючої держави, коли її явка до місця допиту є небажаною чи неможливою, про її допит за допомогою ВКЗ може бути надіслане прохання. При цьому, відповідно до Конвенції, на одержання показань свідка чи експерта їх згоди не потрібно. На відміну від *заслуховування свідків та експертів за допомогою телефонної конференції* (ч. 2 ст. 11), що також передбачено Конвенцією як альтернативний і економічно більш вигідний, ніж ВКЗ, така згода є обов'язковою. Відповідно, слухання може бути проведене за допомогою телефонної конференції, тільки якщо свідок або експерт погодяться на те, щоб слухання відбувалося в такий спосіб. Це правило поширюється і на допит обвинувачуваного за допомогою ВКЗ.

Конвенція (ч. 5 ст. 10) передбачає такі процесуальні правила слухання за допомогою ВКЗ: а) посадові особи компетентних органів запитуваної сторони мають бути присутніми при проведенні ВКЗ, за необхідності їм мають бути надані послуги перекладача; на них покладається відповідальність як за встановлення особистості особи, що має бути заслухана, так і за дотриманням фундаментальних принципів законодавства власної держави; якщо посадові особи компетентних органів запитуваної сторони вважають, що під час проведення слухань були порушені фундаментальні принципи законодавства їхньої країни, вони мають вжити всіх необхідних заходів для того, щоб гарантувати, що слухання справи буде

продовжене відповідно до зазначених принципів; б) заходи для захисту особи, що має бути заслухана під час ВКЗ, підлягають узгодженню, якщо це необхідно, між компетентними органами запитуваної і запитуючої сторін; в) слухання (допит) має бути проведене безпосередньо чи під керівництвом посадових осіб компетентних органів запитуючої сторони і відповідно до її кримінально-процесуального законодавства; г) на прохання запитуючої сторони чи особи, що підлягає допиту, запитувана сторона має гарантувати надання допомоги перекладача, якщо це необхідно; д) особа, яка підлягає допиту, може заявити про своє право не давати показання, якщо це передбачено законодавством запитуваної чи запитуючої сторони; е) відповідно до власного законодавства запитувана сторона має забезпечити вживання заходів, спрямованих на неприпустимість відхилення допитуваної особи від дачі показань, а також на відповідальність за дачу свідомо неправдивих показань; є) по завершенні слухання (допиту) посадові особи компетентних органів запитуваної сторони мають скласти протокол, у якому зазначаються: дата і місце проведення ВКЗ, дані про особистість допитаної і посадові особи компетентних органів запитуваної сторони, що брали участь у ВКЗ, її технічні умови; складений протокол направляється запитуючій стороні.

Практично аналогічна норма, тільки трохи в іншій редакції, міститься в *Другому додатковому протоколі* від 2001 р., ст. 9 якого (*“Проведення слухання шляхом відеоконференції”*) надає можливість використання ВКЗ при наданні правової допомоги і передбачає такі процесуальні правила використання ВКЗ: 1) якщо особа перебуває на території однієї Сторони та має давати свідчення як свідок або експерт судовим органам іншої Сторони, остання може, якщо особиста явка особи для надання свідчень на її території є небажаною або неможливою, просити про заслуховування свідчень за допомогою ВКЗ, як це передбачається в пунктах 2-7; 2) запитувана Сторона може погодитись на заслуховування свідчень за допомогою ВКЗ за умови, що використання ВКЗ не суперечить основним принципам її законодавства та вона має технічні можливості для проведення такого слухання. Якщо запитувана Сторона не має доступу до технічних засобів для ВКЗ, такі засоби можуть надаватися їй Стороною, що запитує, за взаємною згодою; 3) прохання про

заслуховування свідчень за допомогою ВКЗ містять на додаток до інформації, згаданої у статті 14 цієї Конвенції, виклад причин, з яких особиста присутність свідка або експерта є небажаною або неможливою, назву судового органу та імена осіб, які проводитимуть ВКЗ; 4) судові органи запитуваної Сторони викликають згадану особу для явки відповідно до норм національного законодавства; 5) при заслуховуванні свідчень за допомогою ВКЗ застосовуються такі правила: а) представники судових органів запитуваної Сторони беруть участь в заслуховуванні свідчень, у разі необхідності їм допомагає перекладач; вони несуть відповідальність як за забезпечення впізнання особи, яка дає свідчення, так і за дотримання основних принципів законодавства запитуваної Сторони. Якщо представники судових органів запитуваної Сторони вважають, що під час заслуховування свідчень порушуються основні принципи законодавства запитуваної Сторони, вони негайно вживають необхідних заходів для того, щоб подальше заслуховування свідчень відбувалось за вищезгаданими принципами; б) заходи щодо захисту особи, яка дає свідчення, погоджуються в разі необхідності компетентними органами запитуваної Сторони та Сторони, що запитує; в) заслуховування свідчень проводять безпосередньо судові органи Сторони, що запитує, або під їх керівництвом відповідно до норм її національного законодавства; г) на прохання Сторони, що запитує, або особи, яка дає свідчення, запитувана Сторона в разі необхідності забезпечує послуги перекладача для особи, яка дає свідчення; д) особа, яка дає свідчення, може заявити право відмови від дачі свідчень, яке закріплене за нею в законодавстві або запитуваної Сторони, або Сторони, що запитує; е) без шкоди для будь-яких узгоджених заходів із захисту осіб судові органи запитуваної Сторони після заслуховування свідчень складають протокол, зазначаючи дату та місце проведення слухання, ім'я особи, яка дала свідчення, імена та посади всіх інших осіб запитуваної Сторони, які брали участь у заслуховуванні свідчень, будь-яку взятую присягу, а також технічні умови, за яких відбувалось свідчення. Документ надсилається компетентними органами запитуваної Сторони компетентним органам Сторони, що запитує; б) кожна Сторона вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб до свідків або експертів, які заслуховуються на її території відповідно до

цієї статті та відмовляються давати свідчення, коли вони зобов'язані свідчити, або дають хибні свідчення, її національне законодавство застосовувалося в такий самий спосіб, як якщо б ці свідчення давалися у внутрішньому провадженні; 7) сторони можуть на свій розсуд застосовувати положення цієї статті, де це є доцільним, та за згодою компетентних органів, також щодо надання доказів за допомогою проведення ВКЗ та у спосіб, у який проводиться така конференція, погоджуються між Сторонами відповідно до їхнього національного законодавства та відповідних міжнародних документів. Заслуховування свідчень за участю обвинувачуваної або підозрюваної особи проводиться лише за її згодою; 8) кожна Договірна Держава може в будь-який час за допомогою направлення заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заявити, що вона не користуватиметься можливістю, передбаченою вище в пункті 8, щодо застосування положень цієї статті також і до заслуховування свідчень за допомогою ВКЗ за участю обвинувачуваної або підозрюваної особи [397].

Другим додатковим протоколом, також як і Конвенцією ЄС, передбачено як альтернативний економічно більш вигідний, ніж ВКЗ, спосіб одержання показань від свідків або експертів – *проведення слухання за допомогою телефонної конференції* (ст. 10). Умови, за якими надається така допомога, практично збігаються з процесуальними правилами використання ВКЗ.

Кишинівська конвенція 2002 р. також передбачає можливість використання ВКЗ для одержання доказів у кримінальних справах при наданні правової допомоги. Зокрема, ст. 6 Кишинівської конвенції (*“Обсяг правової допомоги”*) передбачає, що “Договірні Сторони надають взаємну правову допомогу за допомогою виконання процесуальних і інших дій, передбачених законодавством запитуваної Договірної Сторони, зокрема складання, пересилання і вручення адресату документів, провадження оглядів, обшуків, виїмок, передача речових доказів, проведення експертиз, допиту сторін, третіх осіб, підозрюваних, обвинувачуваних, потерпілих, свідків, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, їхніх представників, законних представників обвинувачуваних, експертів, пред'явлення для впізнання, у *тому числі з використанням відеозв'язку, відеозапису й інших технічних засобів...*” (курсив

наш. – М.С.). Крім цього, ст. 105 Кишинівської конвенції, що називається *“Використання засобів відеозв'язку”*, передбачає, що *“компетентні установи юстиції Договірних Сторін при наданні правової допомоги мають право за взаємною згодою використовувати засоби відеозв'язку. Використання засобів відеозв'язку здійснюється відповідно до внутрішнього законодавства Договірних Сторін”* (курсив наш. – М.С.) [157].

Проект КПК України (глава 58), що прийняла Верховна Рада України в першому читанні, передбачає використання ВКЗ при одержанні доказів у кримінальних справах у сфері надання правової допомоги. Зокрема, ст. 653 (*“Допит свідка, потерпілого, експерта на доручення компетентного органу іноземної держави за допомогою відео- або телефонної конференції”*) проекту КПК України передбачає такі процесуальні правила використання ВКЗ: 1) у разі, коли явка свідка, потерпілого чи експерта до компетентного органу іноземної держави для дачі показань є неможливою чи небажаною, їх допит може бути проведений за допомогою відео або телефонної конференції. Згода осіб на проведення їх допиту в такий спосіб є обов'язковою; 2) від особи, допит якої проводиться за допомогою відео або телефонної конференції, отримують письмову згоду на його проведення, яка долучається до протоколу допиту; 3) уповноважений орган України після отримання згоди особи на її допит доручає компетентному органу за місцем її перебування забезпечити присутність слідчого, прокурора чи судді під час проведення цих дій, фіксування допиту на відео чи аудіо носії та складання по закінченні допиту протоколу. Зазначений протокол допиту складається за результатами перегляду відео чи прослуховування аудіозапису конференції з дотриманням вимог цього Кодексу; 4) компетентний орган іноземної держави, який доручає проведення допиту, має забезпечити на своїй території участь перекладача на час проведення відео чи телефонної конференції; 5) у разі, якщо під час допиту присутнім слідчим, прокурором чи суддею буде виявлено порушення вимог законодавства України з боку особи, яка безпосередньо провадить допит, вони мають вжити невідкладних заходів для їх усунення; 6) протокол допиту та носії

відео- чи аудіо інформації надсилаються до компетентного органу іноземної держави [208].

На жаль, ст. 653 Проекту КПК України передбачає використання ВКЗ тільки при проведенні допиту свідка, потерпілого й експерта при наданні правової допомоги у кримінальних справах, тоді як потенційні можливості, що надає ВКЗ у сфері надання правової допомоги, набагато ширші, а тому в КПК України необхідно передбачити, що правова допомога у проведенні процесуальних (слідчих і судових) дій з використанням ВКЗ може бути надана іноземній державі як у порядку виконання положень міжнародного договору, стороною в якому є Україна, так і за відсутності договірних відносин. Питання про допустимість застосування в інтересах іноземної держави ВКЗ з території України залишається на розсуд її компетентних органів, оскільки запитувана країна при надходженні запиту може (але не зобов'язана) погодитися на застосування ВКЗ, якщо тільки це не буде суперечити фундаментальним принципам її законодавства. Проект КПК України передбачає також підстави застосування технології ВКЗ, коли явка зазначених у ст. 653 осіб неможлива або небажана. Однак у статті не зазначені *критерії*, що визначають неможливість і (або) небажаність особистої присутності особи в місці проведення допиту. Тому також є необхідність визначити виключні обставини справи, що вимагають одержання показань із застосуванням ВКЗ.

Вважаємо, що прискорити розслідування і розгляд кримінальних справ відносно злочинів, ускладнених іноземним елементом, уніфікувати правозастосовну практику доцільно за допомогою провадження процесуальних (судових або слідчих) дій при наданні правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ, що передбачено низкою міжнародних договорів з імплементацією цих положень до кримінально-процесуального законодавства України.

Аналіз перерахованих вище міжнародно-правових документів дозволяє нам дійти висновку, що норми, які містяться в них, спрямовані на регламентацію надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ. Однак не всі перераховані міжнародно-правові документи обов'язкові для України, оскільки вона їх не підписала і не ратифікувала. Деякі з перерахованих

документів належать до категорії так званого “м’якого права”, розпорядження якого не обов’язкові для держав. Разом з тим розпорядження і рекомендації, що містяться в таких міжнародно-правових актах, можуть і мають бути враховані при укладанні міжнародних договорів України, у внутрішньодержавному правовому регулюванні правовідносин, що виникають при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ.

Що стосується Конвенції ЄС, то її положення з розглянутого питання мають бути відбиті в національному кримінально-процесуальному законодавстві. Такий висновок пояснюється тим, що, відповідно до Закону України *“Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”* [123], така адаптація (як процес приведення законів та інших нормативно-правових актів України у відповідність з правом ЄС) має на увазі також і діяльність України з адаптації кримінального і кримінально-процесуального законодавства до права ЄС.

Правове регулювання ВКЗ у кримінальному судочинстві в даний час тільки формується. Однак незважаючи на це, перспективи використання ВКЗ визначають необхідність кримінально-процесуального регулювання його використання при розслідуванні й розгляді кримінальних справ у внутрішньодержавному законодавстві. Тому з метою вдосконалення порядку надання правової допомоги у кримінальних справах та проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ вважаємо за необхідне включити в КПК України відповідні норми, що регламентують процесуальні й процедурні особливості виконання слідчих і судових дій з використанням ВКЗ. Йдеться про формування в національному кримінально-процесуальному законодавстві правових основ проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах. Детальна регламентація процедурних питань надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах із використанням ВКЗ дозволить, насамперед, забезпечити виконання в Україні запитів іноземних держав, а також захист прав і законних інтересів осіб, за участю яких можуть проводитися процесуальні дії.

На XI Конгресі ООН з попередження злочинності й кримінальному правосуддю, що відбувся у Банкоку 18-25 квітня 2005 р. було відзначено, що більшість держав, прагнучи закріпити механізми міжнародного співробітництва та правової допомоги в нормах внутрішнього права, опираються на національне законодавство. Сьогодні ефективність надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах майже повністю залежить від *ефективності національних правових систем*.

Аналіз практики міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах дозволяє нам дійти висновку, що для міжнародних слідчих (судових) доручень характерні деякі недоліки, які впливають на ефективність взаємодії держав. Зокрема, виконувач доручення має менший обсяг інформації щодо розслідуваної справи, що обумовлено неможливістю інформування про всі обставини кримінальної справи; ініціатор доручення не в змозі особисто оцінити джерело доказової інформації, виходячи з того, що процес пізнання об'єктивної дійсності на досудовому слідстві, в суді складається з особистого сприйняття самим слідчим чи суддею окремих обставин вчиненого злочину і отримання інформації безпосередньо з її джерел, в той же час при виконанні доручення існує проміжна ланка (виконавець доручення), яка може навіть спотворити отриману нею інформацію; можлива різниця у застосовуваних тактичних прийомах проведення тих чи інших слідчих дій.

Використання ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах зводить нанівець зазначені негативні обставини, значно прискорює процес одержання доказів, виконання міжнародних слідчих (судових) доручень, дозволяє заощадити величезні кошти, які витрачаються для міжнародних відряджень що, безумовно, є важливим аргументом для мінімізації негативних наслідків тривалого провадження у кримінальній справі. Суттєва економія часу, матеріальних ресурсів при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, особливо коли учасники процесуальної дії перебувають у різних державах, є важливим аргументом введення ВКЗ у практику надання правової допомоги.

ВКЗ дозволяє представникові запитуючої держави безпосередньо проводити слідчі або судові дії із застосуванням власного кримінально-процесуального законодавства, без порушення при цьому обмежень, що накладає суверенітет запитуваної держави, де фактично перебуває свідок, потерпілий або інша особа, показання якої одержати звичайним способом є важким або неможливим. Крім того, застосування ВКЗ дозволяє реалізувати право конфронтації при допиті свідка, що перебуває за межами території держави, оскільки ВКЗ надає обвинувачуваному відповідну і належну можливість допитувати свідків, що дають показання проти нього, або під час дачі ним своїх показань (наприклад, на очній ставці), або на більш пізньому етапі судового розгляду.

Крім того, для запитуючої держави альтернативне використання ВКЗ було б найбільш прийнятним, ефективним і оперативним способом одержання доказів від особи, що утримується під вартою на території іноземної держави. Метод ВКЗ дозволить заповнити неповноту міжнародних договорів у частині забезпечення віддаленої участі осіб, у тому числі тих, що утримуються під вартою на території іноземної держави. У міжнародних договорах, що уклала Україна, необхідно передбачити можливість використання ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах, а також обов'язок посадових осіб компетентних органів проінформувати особу, про тимчасову передачу якої отримане клопотання, про її право відмовитися від тимчасової передачі або обов'язку взяти участь у провадженні необхідних запитуваних процесуально-слідчих дій з використанням ВКЗ.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ТА ПРОЦЕДУРНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦЗВ'ЯЗКУ

При розслідуванні й розгляді кримінальних справ, не ускладнених іноземним елементом, у край рідко бувають випадки, коли з тих чи інших причин на території власної держави не може бути забезпечена явка особи для проведення за її участю необхідних процесуально-слідчих дій. У зв'язку з цим метод ВКЗ головним чином став застосовуватися при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах у сфері міжнародного співробітництва. Однак ні чинним КПК, ані проектом КПК України не передбачено необхідних норм, що регулюють належним чином проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах. Оскільки від процесуальних дій, проведених за допомогою ВКЗ, вимагається відповідність до специфіки процедур запитуючої держави, тому потребують вирішення процесуальні проблеми, пов'язані з використанням ВКЗ, як на досудовому слідстві, так і в суді. Проблема полягає у вирішенні процедурних питань провадження процесуальних дій з використанням ВКЗ, у тому числі: яке з національних законодавств варто застосовувати, коли учасники ВКЗ перебувають у різних країнах; де має перебувати захисник підозрюваного чи обвинувачуваного; чи можна вважати підписом, по суті, копію підпису, отриману через засоби комп'ютерного або іншого зв'язку; прокурор, якої країни має здійснювати нагляд [5, с. 67; 18, с. 171; 252, с. 38]. Також мають бути вирішені питання правового забезпечення допустимості отриманих за допомогою ВКЗ доказів; питання, що стосуються привілеїв і імунітетів свідків; а також вирішені питання кримінальної відповідальності свідків (потерпілих, експертів), що беруть участь у процесуальних діях, трансльованих за допомогою ВКЗ, за відхилення від явки по відповідній повістці, відмовлення від дачі показань без поважної причини, дачу неправдивих показань чи інше перешкоджання здійсненню відповідних процесуальних дій [216,

с. 131]. Формування правових основ використання ВКЗ у сфері надання правової допомоги припускає вирішення й інших питань, що виникають, наприклад, про можливість застосування ВКЗ щодо осіб, що страждають фізичними вадами, чи неповнолітніх.

У зв'язку з цим у національному кримінально-процесуальному законодавстві мають знайти своє вирішення такі питання: 1) співвідношення ВКЗ із принципами кримінального процесу і, насамперед, із принципом безпосередності дослідження доказів і ін.; 2) загальні умови і підстави надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ, а також використання отриманих за допомогою ВКЗ доказів у національному кримінальному судочинстві; 3) особливості проведення процесуальних дій із застосуванням ВКЗ; 4) процесуальне становище осіб, що присутні і беруть участь, а також залучених до використання ВКЗ при проведенні процесуальної дії чи судового засідання.

3.1. Реалізація принципу безпосередності дослідження доказів при проведенні процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку

Розглядаючи питання про співвідношення ВКЗ з переважною більшістю принципів кримінального процесу, можна дійти висновку, що ці відносини складаються таким чином, що говорити про будь-яке їх порушення, власне кажучи, не доводиться. Багато принципів узагалі “не відчують” на собі впливу ВКЗ і продовжують діяти так, як і при традиційному порядку проведення процесуальних дій, провадженні у кримінальній справі в цілому. Однак є і принципи судочинства, відношення яких до ВКЗ потребує більш докладного вивчення. До їх числа необхідно віднести принцип безпосередності дослідження доказів, тим більше що однією з причин, з якої метод ВКЗ поки що не знайшов свого широкого поширення в діяльності, пов'язаній зі збиранням та перевіркою доказів у кримінальних справах, є, на думку деяких авторів, наявність у кримінально-процесуальному законодавстві багатьох держав основного правового принципу про безпосередність дослідження судом відповідних доказів.

Під час обговорення процесуальних особливостей надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ необхідно розглянути питання про вплив, що має технологія ВКЗ при одержанні доказів, на слідчого, прокурора, суд і інших учасників процесуальної дії чи судового розгляду, тим більше що при ратифікації Другого додаткового протоколу 2001 р. обов'язково стане питання про допустимість застосування і співвідносність ВКЗ з основними принципами кримінального процесу, насамперед безпосередності і змагальності. Крім того, ст. 8 Другого додаткового протоколу передбачає, що якщо клопотання містить будь-яку формальність або певну процедуру, що вимагає законодавство запитуючої сторони, то навіть якщо ця формальність або процедура не знайома запитуваній стороні, ця сторона має задовольнити клопотання в тій мірі, в якій це не суперечить фундаментальним принципам її права.

Саме з позиції принципу безпосередності дослідження доказів застосування ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах у кримінальному

судочинстві в цілому найбільше може бути піддане критиці. Пояснити це не важко, оскільки процесуальний порядок проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ має деякі особливості, що відрізняють його від традиційного порядку. Тому на перший погляд може здатися, що застосування ВКЗ впливає на демократичні засади судочинства, суперечить принципу безпосередності.

У теорії кримінального процесу під безпосередністю розуміють особисте сприйняття суддями джерел доказів і вирішення справи, власне кажучи, на підставі тільки тих відомостей про факти (доказів), що досліджені, перевірені й оцінені судом (суддею) разом з учасниками процесу під час судового розгляду [74, с. 390; 173, с. 511; 224, с. 357-358; 232, с. 92; 360, с. 759-760; 370, с. 567; 371, с. 571-572]. Це означає, що суди розглядають і досліджують докази, одержуючи їх від першоджерела, а не задовольняючись їх оголошенням чи ознайомленням з матеріалами справи, в яких органи досудового розслідування зафіксували відомості про факти, що стосуються справи.

Питання про безпосередність дослідження доказів законодавчо врегульоване для судових стадій кримінального процесу. Судове слідство не зводиться виключно до перевірки того, що було встановлено на досудових стадіях процесу. Це самостійне дослідження всіх матеріалів справи, найчастіше із залученням нових, раніше не відомих доказів. В умовах гласності і змагальності суд має ретельно вивчити й оцінити кожний доказ окремо і всі докази в їх сукупності, а потім скласти своє внутрішнє переконання з усіх основних питань справи. При цьому він керується правилами, стисло сформульованими у ст. 257 КПК. Зміст цих положень у тому, що суд не може обмежитися ознайомленням з показаннями обвинувачуваних, свідків, потерпілих з протоколів їх допитів, складених на досудових стадіях процесу. Він сам допитує цих осіб у судовому засіданні, і ті усно дають свої показання. Суд безпосередньо знайомиться з доказами, не вдаючись для цього до допомоги будь-кого. Не можна не погодитися з висловленням В.М. Савицького з цього питання про те, що “пряме сприйняття показань того, хто говорить, ніколи не зможе знайти собі рівноцінну заміну в читанні протоколів його допитів, якою б високою не була якість таких протоколів” [280, с. 63].

Однак у розумінні цього принципу під впливом потреб правоохоронних і судових органів в ефективному розслідуванні, розгляді й вирішенні кримінальних справ відбулися помітні зміни, що підтверджують сучасні тенденції, пов'язані з певним об'єктивним обмеженням безпосередності дослідження доказів у кримінальному процесі. Законодавець не може не враховувати обставини, що обумовлюють необхідність зробити виняток з цього правила. Хоча принцип безпосередності і є основним у кримінальному судочинстві, його реалізація стосовно до усіх без винятку процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням і дослідженням доказів, на усіх без винятку стадіях кримінального процесу неможлива. Так, у законі (ст. 257 КПК) вимога безпосереднього дослідження доказів адресована тільки суду. І це цілком виправдано, оскільки до умов досудового розслідування цей принцип можна застосовувати лише частково. У провадженні слідчого одночасно може знаходитися безліч кримінальних справ. І щоб не вийти за межі термінів, він змушений розслідувати їх паралельно. У деяких випадках, передбачених законом, слідчий звертається за допомогою до інших слідчих, а для провадження оперативних і пошукових дій – до органів дізнання. При розслідуванні складних, багатоепізодних справ, як правило, створюється бригада слідчих, кожний з яких розслідує певний епізод чи всю злочинну діяльність одного з обвинувачуваних. В усіх випадках такого роду слідчому – керівнику бригади, який після закінчення розслідування має прийняти рішення про подальший напрям кримінальної справи, багато відомостей про факти доводиться одержувати не безпосередньо від свідків, потерпілих, обвинувачуваних і інших осіб, а з протоколів допитів, огляду, обшуку чи виїмки, складених іншими слідчими. Іншими словами, на досудовому слідстві безпосереднє сприйняття доказів, що так необхідне для правильної їх оцінки і формування підсумкового висновку, значно утруднене і практично не може бути реалізоване в повному обсязі.

З принципу безпосередності сам законодавець зробив ряд суттєвих винятків і у стадії судового розгляду. Особливий процесуальний порядок дій у випадках, передбачених КПК, встановлюється внаслідок саме виключності обставин (за винятком, мабуть, ст. 299 КПК), обумовлених факторами як об'єктивного, так і

суб'єктивного характеру. Особливо необхідно відзначити, що у всіх таких випадках між судом, наділеним обов'язком і правом безпосереднього сприйняття матеріалів кримінальної справи, і першоджерелами доказів існують проміжні ланки і посередники, що, звичайно, є додатковим і зайвим нашаруванням, яке заважає правильному сприйняттю й оцінці доказів, а також суперечить самому змісту поняття “безпосередність” [248, с. 360]. Так, суд не може безпосередньо оглядати речові докази, що належать до товарів і продукції, які швидко псуються, згідно з ч. 4 ст. 80 КПК України, після їх огляду і опису в протоколі слідчим, а також перевірки їх якості, повертаються власнику, реалізуються чи знищуються. Аналогічним чином, суд і сторони не можуть безпосередньо сприйняти показання осіб, що не з'явилися з поважних причин у судові засідання. Стосовно до свідка оголосити в суді його показання, дані на стадії досудового розслідування чи на суді, можна: 1) за наявності істотних суперечностей між цими показаннями і показаннями свідка на суді (п. 1 ч. 1 ст. 306 КПК); 2) за відсутності в судовому засіданні свідка з причин, що виключають можливість його явки в суд (п. 2 ч. 1 ст. 306 КПК); 3) якщо стосовно свідка вживаються заходи безпеки і він звільнений від обов'язку з'являтися в судові засідання за наявності письмового підтвердження показань, що дав раніше (ч. 2 ст. 292 КПК). Крім того, відступ від принципу безпосередності передбачений ч. 2 ст. 290 КПК: у виключних випадках суд може звільнити від явки в судові засідання потерпілого, щодо якого вживаються заходи безпеки, і обмежитися письмовим підтвердженням ним своїх показань, даних раніше. Такі показання мають бути оголошені в судовому засіданні. Суд оголошує в судовому засіданні показання підсудного, якщо він відмовився давати показання на судовому слідстві або якщо справа розглядається за його відсутності (ст. 301 КПК).

Дуже істотним винятком, що зробив законодавець із принципу безпосередності дослідження доказів, є ст. 299 КПК, відповідно до якої суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорюються. При цьому суд має переконатися, що сторони правильно розуміють зміст цих обставин і їх відмова від

дослідження доказів є добровільною. Отже, матеріали досудового розслідування можуть бути покладені в основу вироку, навіть якщо вони не досліджені судом і сторонами в судовому засіданні. Як уже відзначалося, часткова відмова від дотримання в кримінальному судочинстві принципу безпосередності дослідження доказів встановлюється внаслідок виключності обставин, яких, за змістом ст. 299 КПК, не має. Залучення до справи різного роду довідок, характеристик і інших письмових документів без їх оголошення і ознайомлення з ними всіх учасників процесу є суттєвим винятком із принципу безпосередності й підтверджує сучасну тенденцію, пов'язану з обмеженням цього принципу в кримінальному судочинстві.

В окремих випадках законодавець, як уявляється, з міркувань зручності процесу і додання йому більш суворої процесуальної форми, прямо відмовляється від виключно безпосереднього сприйняття в суді даних, що мають значення у справі в їх первісній формі, а вимагає їх опису у відповідному протоколі, залишаючи на розсуд сторін і суду, що беруть участь у справі, можливість безпосереднього їх дослідження. Яскравим прикладом цього є ст. 187¹ КПК України, що регламентує порядок зняття інформації з каналів зв'язку. Відповідно до цієї статті, з одного боку, результати дослідження інформації, знятої з каналів зв'язку, фіксуються в протоколі огляду (відтворюється відповідна частина запису, що має доказове значення), а з іншого – носій самої інформації (фонограма) залучається до матеріалів кримінальної справи (як речовий доказ) для забезпечення можливості його повторного прослуховування, у тому числі й у судовому засіданні. Відповідно, дослідження в суді записаних переговорів може здійснюватися як за протоколом, так і за допомогою прослуховування самої фонограми.

Наведене вище свідчить про те, що *безпосередність дослідження доказів у сучасному кримінальному процесі є принципом, з якого законодавець зробив ряд дуже суттєвих винятків*. На думку Ф.М. В'яткіна, використання ВКЗ у кримінальному судочинстві *“припускає ще більшою мірою розширити тлумачення безпосередності участі сторони в процесі”* [60, с. 65].

Дійсно, порядок проведення процесуальних дій із застосуванням ВКЗ при наданні правової допомоги має деякі особливості, що відрізняють його від

загального порядку проведення зазначених дій. На цій підставі доходять помилкових висновків, що це два принципово самостійних процесуальних порядки. Однак принципи кримінального процесу ті самі як для традиційного порядку проведення процесуальних дій, так і для порядку з використанням ВКЗ. Відмінність останнього полягає в тому, що в ньому ці принципи під впливом таких факторів, як *швидкість, простота, процесуальна економія*, видозмінюються, при цьому не втрачаючи свого процесуального характеру. Вилучення, характерні для процедури застосування ВКЗ у сфері міжнародного співробітництва, вводяться з метою максимального *прискорення, можливого здешевлення і спрощення* порядку надання правової допомоги у кримінальних справах. Відповідно, надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ набуває таких якостей, як швидкість, ефективність, процесуальна економія. Так, застосування ВКЗ у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах дозволяє значно прискорити виконання міжнародних доручень, наприклад за необхідності одержання показань від осіб, що перебувають на території іноземної держави.

Крім того, при традиційному виконанні запитуваних процесуальних дій у порядку правової допомоги у кримінальних справах суд і слідчий (прокурор) запитуючої держави, як правило, змушені відступити від принципу безпосередності й використовувати в національному кримінальному процесі докази, що отримують посадові особи компетентних органів запитуваної держави, які (докази) найчастіше страждають неповнотою, містять суперечності, викликають сумнів у своїй достовірності. Такі докази завжди опосередковані і їх використання в національному кримінальному процесі підвищує ймовірність одержання неповної і перекрученої інформації про факти. При проведенні запитуваних процесуальних дій з використанням ВКЗ такої ситуації можна уникнути, оскільки сторони вступають у безпосередній контакт між собою й судом (прокурором, слідчим), одержують реальну можливість брати активну участь у дослідженні всіх доказів, одержувати з першоджерел докази про обставини, що входять у предмет доказування, і використовувати їх при обґрунтуванні висновків у справі. Можна навіть говорити, що *безпосередність є основною умовою проведення слідчої і іншої процесуальної дії*

за допомогою ВКЗ, оскільки процес проведення процесуальної дії з використанням ВКЗ у порядку правової допомоги здійснюється у віддаленій “присутності” обвинувачуваного, потерпілого, свідка, які безпосередньо сприймають хід і результати відповідної дії. Відбиття ходу й результатів процесуальної дії здійснюється як у пам'яті присутніх і тих осіб, що беруть участь при цьому, так і одержує певну фіксовану форму (за допомогою протоколювання і відеозапису).

На нашу думку, факт перебування свідка, потерпілого, обвинувачуваного, експерта або іншої особи в залі суду або іншому місці проведення процесуальної дії суттєво не впливає на здатність слідчого, прокурору, суду відрізнити правдиві показання від неправдивих. Суд запитуючої держави, отримуючи свідчення за допомогою ВКЗ, може враховувати практично всі нюанси поведінки, які виявляються при особистому спілкуванні, тому використання ВКЗ узгоджується з принципом безпосередності й не має суттєвих недоліків у порівнянні з традиційними способами одержання показань, не створює нездоланного бар'єру для ефективної комунікації між учасниками процесуальної дії, не має кардинальних відмінностей в оцінці показань. Свідки і потерпілі доступні суду, стороні захисту й стороні обвинувачення і можуть бути допитані за всіх обставин, що мають значення для справи.

Використання ВКЗ при проведенні судового засідання з віддаленою присутністю обвинувачуваного також не входить у суперечність із принципом змагальності. Аналіз відповідних положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), Конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950 р.) дозволяє дійти висновку, що реалізація основних гарантій судового захисту припускає, що обвинувачуваний, який перебуває на території іноземної держави, якщо його участь необхідна в проведенні на території запитуючої держави процесуальних дій (судового засідання), повинен мати можливість заявляти відводи і клопотання, ознайомиться з позиціями учасників процесуальної дії (судового засідання) і додатковими матеріалами, якщо такі надані, давати показання. Зазначені процесуальні права є необхідними, але не вичерпними гарантіями як судового захисту і справедливого розгляду справи в умовах змагальності, так і законного та

обґрунтованого проведення відповідної процесуальної дії за участю обвинувачуваного. Але не тільки обвинувачуваному (у тому числі особі, що утримується під вартою на території іноземної держави), але й іншим особам, що перебувають у запитуваній державі, участь яких необхідна в запитуючій державі при провадженні у кримінальній справі, має бути забезпечене право довести до відома слідчого, прокурора й суду свою позицію з обговорюваних питань, беручи особисту участь у процесуальних діях (судовому засіданні). У зв'язку з цим проведення запитуваних процесуальних дій за допомогою ВКЗ не може витлумачуватися як обмежуваче право обвинувачуваного, потерпілого й інших учасників, що взявши особисту участь у процесуальних діях (судовому засіданні), проведених у запитуючій державі, можуть повідомити слідчому, прокурору, суду необхідні у справі відомості, викласти свою думку з питань, пов'язаних з розслідуванням і розглядом кримінальної справи. ВКЗ реально забезпечує обвинувачуваному можливість, як на досудових стадіях, так і в суді, за умов дотримання принципу змагальності сторін висловитися з розглянутих судом питань, навести доводи для спростування висновків протилежної сторони, надати докази і заявляти клопотання. Обвинувачуваний безпосередньо в судовому засіданні не бере участі, однак його віддалена присутність у суді забезпечує ВКЗ. Він точно так само має можливість заявляти клопотання, подавати докази, брати участь в їх дослідженні, як якби він безпосередньо перебував у залі суду. Крім того, безпосередня відсутність обвинувачуваного в залі суду може бути компенсована участю його захисника і законного представника, що в суді будуть відстоювати його права і інтереси.

Неважко переконатися в тому, що застосування такого прогресивного, як ВКЗ, при виконанні міжнародних слідчих (судових) доручень незначно впливає на дію принципів кримінального судочинства, і в першу чергу на принципи змагальності й безпосередності. Одержання доказів за допомогою ВКЗ може бути найкращою альтернативою, яка дозволяє суду, прокурору, слідчому безпосередньо спостерігати за поведінкою учасника процесуальної дії, його емоціями, жестами, виразом обличчя, голосом, реакцією на поставлені питання, тобто враховувати всю повноту

факторів, що впливають на оцінку індивідуальних показань, дозволяє суду безпосередньо заслуховувати показання допитуваного, що, безумовно, сприяє більш ретельному і повному встановленню обставин справи, на відміну від одержання доказів у порядку надання правової допомоги у кримінальних справах за допомогою виконання доручення про провадження слідчої дії, де вимогу ст. 257 КПК України про безпосередність і усність дослідження доказів суд не реалізує зовсім.

3.2. Загальні умови і підстави надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку

Відповідно до ч. 1 ст. 10 (*“Заслуховування шляхом відеоконференції”*) Конвенції ЄС від 2000 р. [393], якщо особа, що підлягає допиту як свідок чи експерт, перебуває на території іноземної держави, а її явка до місця допиту є небажаною чи неможливою, то про її допит за допомогою ВКЗ може бути надіслане прохання про надання правової допомоги. Запитувана сторона при надходженні такого запиту має погодитися на застосування ВКЗ, якщо: 1) це не суперечить фундаментальним принципам законодавства запитуваної держави; 2) для цього є відповідні технічні можливості. За відсутності останніх допускається за узгодженням сторін надання необхідних технічних засобів запитуючою стороною.

Відповідно, *приводом* до надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ є передбачене міжнародним договором або засноване на принципі взаємності прохання відповідної процесуальної форми слідчого, прокурора, суду або судді, у провадженні яких знаходиться кримінальна справа, до компетентного органу запитуваної держави про проведення процесуальних (слідчих або судових) дій з використанням ВКЗ.

Що стосується вимог до форми і змісту прохання про надання правової допомоги з використанням ВКЗ, то вони схожі з встановленими ст. 14 Європейської конвенції 1959 р., ст. 37 Договору Бенілюксу і доповнені переліком відомостей, специфічних для цього виду правової допомоги. Так, *у проханні мають бути зазначені причини, через які небажана або неможлива особиста присутність свідка (експерта), а також точні дані про компетентний орган і конкретних осіб, що будуть проводити слухання за допомогою ВКЗ з боку запитуючої держави.*

Допустимість використання в національному кримінальному процесі доказів, отриманих за допомогою ВКЗ, безпосередньо пов'язана з підставами надання правової допомоги у кримінальних справах і підставами використання ВКЗ при проведенні запитуваних процесуальних дій. Ці підстави необхідно відрізняти.

Питання про те, що має лежати в основі ухвалення рішення слідчим, прокурором і судом запитуючої держави про проведення процесуальної дії чи судового засідання з використанням ВКЗ, має важливе значення. Вказівка в запиті причин, що не дозволяють одержати докази традиційним способом, необхідна для допустимого їх використання в національному кримінальному процесі, бо метод ВКЗ має застосовуватися тільки в суворо визначених міжнародними договорами України і кримінально-процесуальним законом випадках і за наявності процесуальних підстав. *Критеріями, які визначають виключність випадку*, що дозволяє використовувати ВКЗ, може бути особлива важливість доказів для встановлення істини у справі і неможливість при цьому для допитуваної особи внаслідок об'єктивних чи суб'єктивних обставин безпосередньо постати перед судом чи слідчим. Тому в запиті про правову допомогу мають бути наведені докази, що підтверджують *виключні обставини справи*, що вимагають одержання показань із застосуванням ВКЗ. На винятковість обставин справи можуть вказувати такі фактори, як *зміст показань, недоступність особи для дачі показань звичайним способом*, а також *неможливість особистої присутності* свідка, потерпілого, експерта або іншої особи в місці проведення процесуальної дії. *Зміст показань* визначає необхідність останніх для всебічного, повного і об'єктивного вирішення кримінальної справи і встановлення істини. Під “*недоступністю*” особи для дачі показань необхідно розуміти небажання особи прибути в орган досудового розслідування чи суд запитуючої держави і добровільно дати показання, якщо на неї не поширюється обов'язок з'явитися по повістці, направленій компетентним органом запитуючої держави, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа. Особи, які не є громадянами запитуючої держави й що перебувають на території іноземної держави, як правило, вважаються недоступними. *Критеріями, що визначають неможливість особистої присутності особи* в місці проведення допиту, можуть бути: хвороба, неміч або інші непереборні обставини, що перешкоджають участі особи в проведенні процесуальної дії протягом тривалого чи невизначеного періоду часу; неможливість особи з поважних причин прибути в суд чи інше місце проведення процесуальної дії в зв'язку з великими витратами, з

урахуванням важливості її показань; явка особи до місця проведення процесуальної дії пов'язана з небезпекою для її життя чи з необхідністю вжиття особливих заходів забезпечення її безпеки. Тобто головним критерієм, що визначає виключність обставин справи, за яких допускається використання ВКЗ, є особлива важливість для правильного вирішення кримінальної справи і встановлення істини доказів, що передбачається одержати, сполученої з неможливістю для особи внаслідок об'єктивних і (чи) суб'єктивних причин безпосередньо стати перед судом чи слідчим. Застосування ВКЗ в інших випадках можливе при згоді сторін у справі чи за клопотанням обвинувачуваного і його захисника, а також, якщо це передбачено міжнародним договором України, міжнародною угодою чи на основі взаємності. Вважаємо, що згода потерпілого, свідка, експерта на їх участь у процесуальних діях за допомогою ВКЗ для одержання їхніх показань не потрібна, тому не має розглядатися як обов'язкова. У зв'язку з цим ми вважаємо, що *підставами* використання ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах можуть бути:

1) необхідність одержання і дослідження доказів в умовах, що ускладнюють або виключають з якихось причин об'єктивного і (або) суб'єктивного характеру присутність першоджерела доказів (обвинувачуваного, потерпілого, свідка, експерта та інших осіб) у місці їх одержання і дослідження протягом тривалого чи невизначеного періоду часу, тобто необхідність забезпечення віддаленої присутності учасників процесуальної дії, досудового розслідування, судового розгляду, що перебувають за межами України;

2) необхідність одержання показань від осіб, що утримуються під вартою, засуджених і що відбувають покарання на території іноземної держави;

3) необхідність одержання згоди засудженого на передачу його з однієї країни в іншу для виконання вироку;

4) необхідність забезпечення безпеки учасника процесуальної дії при наданні правової допомоги у кримінальних справах;

5) наявність заявленого клопотання обвинувачуваного про виклик і допит свідка, який викриває його у вчиненні злочину і що перебуває на території іноземної

держави, тобто використання ВКЗ як реального механізму реалізації права конфронтації [316, с. 118-119];

б) особлива важливість доказів у кримінальній справі, ускладненій іноземним елементом, і неможливість або особлива складність їх одержання традиційним способом.

Використання ВКЗ при наданні ВПД у КС не має обмежуватися розслідуванням певних категорій злочинів і ставитися в залежність від місця перебування допитуваного або іншого учасника процесуальної дії. Її застосування можливе при розслідуванні й розгляді будь-яких кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом, але тільки в суворо визначених випадках і за наявності процесуальних підстав. Тому необхідно визначити перелік дій, при проведенні яких можливо використовувати метод ВКЗ. На нашу думку, з використанням ВКЗ при міжнародному співробітництві у сфері кримінального процесу та наданні правової допомоги можливе проведення: 1) допиту (свідка, потерпілого, обвинувачуваного, експерта); 2) очної ставки; 3) огляду; 4) пред'явлення для впізнання; 5) віддаленої "присутності" представників запитуючої сторони при наданні таких видів правової допомоги, як обшук і виїмка; 6) віддаленої "присутності" у судовому засіданні окремих учасників кримінального процесу на весь час розгляду справи; 7) проведення необхідних запитуючій державі процесуальних дій з особою, що утримується під вартою на території запитуваної держави; 8) перегляду за клопотаннями засуджених судових рішень, що не набрали законної сили, коли їх участь з якихось причин неможлива або ускладнена; 9) координації спільної діяльності правоохоронних і судових органів держав, у тому числі за допомогою надання запитуючій стороні можливості негайного ознайомлення з доказами, отриманими за запитом про надання правової допомоги.

Крім того, можна визначити деякі загальні умови і процесуальні особливості проведення процесуальних дій в порядку надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ. Правомірність проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ має визначатися такими загальними умовами: *по-перше*, процесуальні дії з використанням ВКЗ при наданні правової допомоги

можуть проводитися за наявності підстав, передбачених міжнародними договорами України, кримінально-процесуальним законом або на умовах гарантування принципу взаємності. Проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ при наданні ВПД не є безмежним, не зможе замінити собою безпосередню дачу показань, безпосередню участь особи в проведенні процесуальної дії, тому її застосування є допустимим за наявності певних обставин, коли внаслідок об'єктивних або суб'єктивних причин неможливо одержати особливо важливі для встановлення істини докази традиційним способом; *по-друге*, проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ в порядку надання правової допомоги має супроводжуватися відеозаписом, що може бути самостійною формою закріплення доказів разом із протоколюванням; *по-третьє*, проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ в порядку надання правової допомоги не може здійснюватися відносно осіб, що страждають на фізичні вади (у першу чергу осіб, що страждають на дефекти мови, зору і слуху).

Процесуальні особливості проведення слідчих або судових дій з використанням ВКЗ полягають в особливому, нетрадиційному для практики надання правової допомоги у кримінальних справах порядку проведення процесуальних дій, обумовлених специфікою ВКЗ. До них, зокрема, можна віднести такі: *по-перше*, при використанні ВКЗ процесуальні дії здійснюються для запитуючої сторони в режимі “реального часу”; *по-друге*, метод ВКЗ дозволяє посадовим особам компетентного органу запитуючої держави *безпосередньо* проводити необхідні їм у зв'язку з розслідуванням і розглядом кримінальної справи процесуальні дії, з дотриманням законодавства цієї держави, фізично не перетинаючи кордони запитуваної держави, при дотриманні суверенітету і територіальної цілісності останньої; *по-третьє*, процесуальна дія з використанням ВКЗ має бути організована таким чином, щоб виключити можливість визнання отриманих доказів недопустимими через певний вплив на допитуваного або іншого учасника слідчої (судової) дії з боку присутніх осіб при проведенні процесуальної дії; *по-четверте*, при використанні ВКЗ при одержанні й перевірці доказів у кримінальних справах деякі особливості має тактика проведення слідчих дій

(зокрема, встановлення комунікативного контакту при проведенні вербальних слідчих дій). Тому використання ВКЗ визначає створення особливої тактики проведення процесуальних дій; *по-п'яте*, ВКЗ є свого роду посередником, проміжною ланкою між судом, наділеним обов'язком безпосереднього сприйняття доказів, і першоджерелом доказів; *по-шосте*, має свої особливості процесуальне оформлення ходу і результатів відповідних дій, проведених за допомогою ВКЗ.

Також важливим є питання про допустимість доказів, отриманих у результаті проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ, тобто їх придатності з погляду законності джерела, методів і прийомів одержання. Інститут допустимості доказів забезпечує в кримінальному процесі досягнення таких цілей: достовірності доказів і забезпечення встановлення істини в кримінальній справі (*гносеологічна сторона*) і дотримання прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу (*правова сторона*) [254, с. 94]. Відповідно, проблема правового забезпечення допустимості доказів, отриманих при проведенні процесуальних дій за допомогою ВКЗ у національному кримінальному процесі, має вирішуватися, виходячи з того, що допустимість визначається законністю джерела доказів, суб'єкта, що його одержує, умовами і способами його одержання. Допустимість доказу тісно пов'язана з процесуальним порядком його одержання. Як відомо, способи збирання і закріплення доказів детально визначені кримінально-процесуальним законом. Будь-яка слідча або судова дія має провадитися тільки відповідно до закріплених у законі правил, інакше отримані при їх проведенні результати не будуть мати доказового значення.

Застосування ВКЗ у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах має визнаватися допустимим, якщо його використання: 1) передбачено кримінально-процесуальним законом, не суперечить принципам кримінального процесу, відповідає цілям і завданням судочинства; 2) науково достовірне, тобто відповідає науковим положенням, що лежать в основі використання ВКЗ; 3) забезпечує ефективність провадження у кримінальній справі в цілому і проведення процесуальних дій у порядку надання правової допомоги зокрема; 4) відповідає моральним нормам, не заподіює шкоди і не принижує людську гідність.

Очевидно, що застосування ВКЗ не суперечить відзначеним умовам допустимості використання ВКЗ, однак можливість надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ не передбачена кримінально-процесуальним законом. Тому для допустимого використання в кримінальному судочинстві України таких доказів у кримінально-процесуальному законодавстві необхідно *закріпити положення* про можливість проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ, *детально регламентувати* підстави використання ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах, процесуальні особливості такого способу збирання і перевірки доказів, процесуальне становище осіб, що присутні й беруть участь, а також залучених до використання ВКЗ при проведенні процесуальної дії за допомогою ВКЗ. Одним із важливих критеріїв допустимого використання таких доказів є перевірка достовірності отриманих за допомогою ВКЗ результатів. Проблема полягає не в тому, як будуть оформлені отримані результати, а в надійності технічного з'єднання від втручання ззовні, оскільки недостатня захищеність від впливу на процес одержання відомостей про факти може позначитися на достовірності отриманих при проведенні процесуальної дії результатів. Визначити достовірність можна тільки за наявності реальної можливості цілком контролювати процес одержання доказової інформації під час ВКЗ. Використання ВКЗ при наданні ВПД має гарантувати допустимість і достовірність доказів, отриманих таким способом. Процедура проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ може бути визнана допустимою за умови дотримання вимог, що забезпечують і гарантують обвинувачуваному, потерпілому, свідку й іншим особам можливість вільної дачі ними своїх показань, і заяви клопотань під час спілкування зі слідчим, прокурором і судом. У зв'язку з цим в процесуальному законі має бути закріплене положення, відповідно до якого особа, що проводить процесуальну дію, повинна мати можливість переконатися, що учасник ВКЗ не піддається будь-якому впливу, дає показання добровільно, має вільну лінію вибору своєї поведінки, можливість заявляти клопотання.

3.3. Процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку

Незважаючи на досить докладний виклад у Конвенції ЄС від 2000 р., Другому додатковому протоколі від 2001 р. основних принципів використання ВКЗ, процесуальний порядок проведення відповідних дій у них не деталізований, а самі міжнародно-правові документи відсилають для їх виконання до національного законодавства. Беручи до уваги, що правова допомога з використанням ВКЗ може надаватися відповідно до законодавства взаємодіючих держав, вважаємо за необхідне в національному кримінально-процесуальному законі регламентувати процедурні питання надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ (на прикладі одержання показань від осіб, що перебувають на території запитуваної держави, як найпоширенішої форми правової допомоги) такими правилами.

Допитуваний викликається для дачі показань у порядку, передбаченому законодавством запитуваної держави. Запитувана сторона відповідно до власного законодавства має забезпечити вживання заходів, спрямованих на неприпустимість відхилення допитуваної особи від дачі показань з використанням ВКЗ, а також відповідальність за дачу свідомо неправдивих показань. Відповідно, застосування ВКЗ вирішує дуже важливу проблему – явку зазначених у повістці осіб, оскільки санкції за відхилення від явки і дачу неправдивих показань у країнах, що використовують метод ВКЗ, поширені й на даний випадок, тому свідок, що ухилився від явки чи дав свідомо неправдиві свідчення, хоча формально своїми діями (бездіяльністю) перешкоджає здійсненню іноземного правосуддя, фактично притягується до кримінальної чи адміністративної відповідальності за законами тієї країни, на території якої він фактично давав ці показання, або від явки по повістці до компетентних органів якої він ухилявся.

Таким чином, запитувана сторона вживає всі необхідні заходи для того, щоб у випадках, коли на її території допитуються свідки, потерпілі, експерти, що, будучи зобов'язаними давати показання, відмовляються від їх дачі чи дають свідомо

неправдиві показання, застосовувалося національне законодавство держави, що передбачає відповідальність за несумлінну поведінку зазначених осіб. Застосування в таких випадках національного законодавства запитуючої держави означало б екстратериторіальну дію кримінального права у сфері юрисдикції іноземної держави. Кожна зі сторін має вжити необхідних заходів для того, щоб у випадках, коли на її території заслуховуються свідки, потерпілі, експерти, що, будучи зобов'язаними давати показання, відмовляються від їх дачі або дають свідомо неправдиві показання, національне законодавство застосовувалося так само, як якби їх допит проходив у рамках національної процедури.

Перед початком допиту допитуваному обов'язково роз'яснюються його права, зокрема: давати показання рідною мовою; відмовитися давати показання і відповідати на запитання, якщо це передбачено законодавством запитуваної або запитуючої сторони; надавати докази; заявляти відводи і клопотання; мати при собі й користуватися будь-якими записами і документами, що мають відношення до справи; знайомитися з протоколом процесуальної дії, проведеної за допомогою ВКЗ, і робити до нього зауваження; знайомитися з відеозаписом процесуальної дії, а також обов'язок з'явитися в зазначене запитуваною державою місце у встановлений час; бути присутнім до закінчення процесуальної дії, проведеної за допомогою ВКЗ, до підписання відповідного протоколу.

Також перед початком допиту мають бути вирішені питання, що стосуються привілеїв і імунітетів особи, яка підлягає допиту, оскільки така особа повинна мати можливість заявити про своє право не давати показання або відповідати на запитання, якщо це передбачено законодавством запитуваної і (або) запитуючої сторони. Відповідно, якщо особа має будь-які привілеї в частині відмови від дачі показань і відповіді на запитання за законодавством запитуваної і (або) запитуючої держави, то докази, отримані в порушення цих прав, не будуть мати доказового значення для справи, у якій запитувалася правова допомога. При заяві особою про наявність у неї такого права за законодавством іншої держави, воно береться до уваги при його підтвердженні компетентними органами такої держави. Беручи до уваги, що одержання відповідних роз'яснень щодо права особи відмовитися від дачі

показань і відповіді на запитання може спричинити затримку у виконанні запитуваних процесуальних дій, національний компетентний орган при направленні в іноземну державу запиту про провадження слідчих дій за допомогою ВКЗ, з метою уникнути подальших узгоджень і затримок, має докладно обмовляти, які привілеї за законодавством запитуючої держави має особа, показання якої необхідно одержати. Зазначені міркування доцільно врахувати при підготовці й направленні відповідних запитів про надання правової допомоги з використанням ВКЗ.

Питання про те, яке з національних законодавств варто застосовувати, коли учасники ВКЗ перебувають у різних країнах, має вирішуватися між компетентними органами запитуючої і запитуваної сторін. Вважаємо, що при проведенні процесуальних дій за допомогою ВКЗ має застосовуватися законодавство *запитуючої держави* в тому разі, якщо воно *суттєво не суперечить законодавству запитуваної держави*. За наявності суттєвих розбіжностей у процесуальному законодавстві держав (наприклад, розходжень у процесуальному становищі учасників слідчої або судової дії) у частині колізій має застосовуватися законодавство держави, на території якої перебуває основний учасник процесуальної дії. У той самий час застосування цього положення є неможливим при проведенні слідчих дій за участю учасників процесу, які мають рівний процесуальний статус, наприклад, при проведенні очної ставки між свідками або між підозрюваними. У такому випадку перевага має надаватися законодавству запитуваної сторони.

Процесуальні правила ст. 10 Конвенції ЄС від 2000 р. передбачають, що слухання (допит) має бути проведене *безпосередньо чи під керівництвом посадових осіб компетентних органів запитуючої сторони і відповідно до її кримінально-процесуального законодавства*. У цьому разі застосування ВКЗ дозволяє представникові запитуючої держави безпосередньо проводити процесуальні дії, без порушення при цьому обмежень, що накладаються суверенітетом запитуваної держави, де фактично перебуває свідок, потерпілий чи інша особа, показання якої одержати звичайним способом складно.

В умовах спілкування за допомогою ВКЗ необхідно переконатися, що ніщо не перешкоджає особі вільно висловлювати свою думку, підтверджувати чи заперечувати обставини справи, заявляти клопотання, надавати докази. Ця обставина має суттєве значення для допустимого використання в національному кримінальному процесі доказів, отриманих за допомогою ВКЗ. Тому проведення допиту з використанням ВКЗ, так само як і іншої процесуальній дії за допомогою ВКЗ, має бути організоване таким чином, щоб було видно не тільки допитуваного, але і все приміщення, де відбувається допит, а також і всіх осіб, що беруть участь і присутні при допиті, з метою спостереження за їхньої реакцією на конкретні показання і питання. Інакше захист може заперечити отримані докази, поставивши під сумнів їх допустимість через можливий вплив під час ВКЗ на допитуваного, присутніх під час допиту осіб [216, с. 136]. На думку деяких авторів, у певних випадках ВКЗ може використовуватися проти самого учасника процесуальної дії, наприклад обвинувачуваного: адміністрація в'язниці або будь-хто ще одержує можливість впливати на поведінку ув'язненого або іншого допитуваного. Грубо кажучи, за відеокамерою поруч з підсудним може стояти хтось з кийком; адвокат цього проконтролювати не може, бо перебуває в суді, а не поруч зі своїм підопічним [1, с. 2]. На нашу думку, ці побоювання необґрунтовані, оскільки сучасні технології ВКЗ дозволяють бачити не тільки учасника процесуальної дії, але і все приміщення, в якому він перебуває, що дозволяє уникнути так званого впливу “за кадром” і, як наслідок, неприпустимості використання отриманих таким способом доказів. Крім того, якщо в підсудного два захисники, а закон не обмежує кількості захисників підсудного, то один із них може перебувати в залі судового засідання (місці проведення слідчої дії), а інший – поруч зі своїм підзахисним. За таких обставин використання ВКЗ не призведе до порушення права обвинуваченого на захист.

При проведенні допиту особи, що перебуває на території іноземної держави, очної ставки за допомогою ВКЗ деякі труднощі викликає встановлення комунікативного контакту з допитуваним, а його встановлення, на думку багатьох криміналістів, є важливою складовою ефективності слідчої дії. Дійсно, при проведенні вербальних слідчих дій із застосуванням ВКЗ знижується рівень

комунікативного контакту з його учасником, оскільки важливо одержати особисте, безпосереднє враження від допитуваного, важливі всі нюанси його поведінки під час дачі ним показань. Ця обставина зумовлена відсутністю безпосереднього спілкування слідчого (судді) з учасником процесуальної дії (тобто віч-на-віч) і технічною складністю передачі всього обсягу інформації, створення сприятливої для спілкування атмосфери слідчої дії. Для мінімізації впливу негативних наслідків зазначеної обставини на позитивний результат процесуальної дії доцільно проводити вербальні слідчі дії посадовою особою компетентного органу запитуваної держави і слідчим (судом), що надіслали відповідний запит. Саме представник іноземної держави має забезпечити комунікативний контакт з учасником процесуальної дії, особливо якщо цей учасник не є співвітчизником слідчого (судді), виконуючого процесуальну дію. Однак провідна роль у цій взаємодії має належати особі, що проводить процесуальну дію. Слідчий (суддя), відповідно до кримінально-процесуального закону своєї держави, коректує дії інших осіб і ступінь їх участі, забезпечує найбільш ефективну форму одержання інформації від допитуваної особи. Проте зниження рівня комунікативного контакту із застосуванням ВКЗ не має розглядатися як перешкода для впровадження в практику надання правової допомоги у кримінальних справах ВКЗ. ВКЗ є технічним посередником між учасниками процесуальної дії і припускає мінімум впливу на безпосереднє враження від допитуваного, не створює нездоланного бар'єру для ефективної комунікації.

Допит компетентним іноземним органом особи, що перебуває на території запитуваної держави, за допомогою ВКЗ є суверенною діяльністю суверенної влади іноземної держави. У той самий час посадові особи запитуваної сторони мають бути присутніми при проведенні ВКЗ. На них також покладається обов'язок за встановлення особистості особи, що підлягає допиту, і за дотримання фундаментальних принципів законодавства власної держави. У зв'язку з цим, якщо під час допиту будуть порушені чи виникне погроза порушення принципів, представник запитуваної держави, що присутній під час допиту, має право негайно

втручатися в його хід і вживати всіх необхідних заходів для того, щоб гарантувати, що допит буде продовжений відповідно до зазначених принципів.

Потребує вирішення проблема правового регулювання використання ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах, і насамперед з погляду можливості забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу при його застосуванні. Зокрема, рішення про проведення процесуальних дій при наданні правової допомоги з використанням ВКЗ за участю осіб, що страждають фізичними вадами, а також щодо неповнолітніх має прийматися вибірково. Рівність процесуальних можливостей для відстоювання своєї позиції у справі означає дію основних принципів справедливості й щодо зазначених осіб. Внаслідок цієї обставини вважаємо, що проведення запитуваних дій за допомогою ВКЗ не має застосовуватися стосовно зазначених осіб.

Важливо визначитися з місцем захисника при проведенні процесуальної дії за допомогою ВКЗ за участю обвинувачуваного. При проведенні процесуальної дії або судового засідання за особистою участю обвинувачуваного в захисника є можливість спілкування зі своїм підзахисним. Необхідно визначити, чи призведе до порушення цього права застосування ВКЗ, якою мірою і які з таких порушень можуть тягти негативні наслідки, якими технічними і організаційними заходами можна звести їх до мінімуму. Захисник може бути присутнім з підозрюваним чи обвинувачуваним. У той самий час може скластися ситуація, коли, наприклад, підозрюваний або обвинувачуваний, що перебуває на території запитуваної держави, при проведенні процесуальної дії за його участю за допомогою ВКЗ побажає скористатися послугами свого адвоката, який є громадянином запитуючої держави.

У теорії питання про допуск адвокатів іноземних держав завжди було дискусійним. У законодавстві іноземних держав можна виділити два основних підходи у вирішенні питання про допуск адвоката іноземної держави в національний кримінальний процес. Перший підхід виключає саму можливість участі іноземного адвоката в національному кримінальному процесі й передбачає, що правову допомогу може робити тільки адвокат, який є громадянином цієї держави. Другий

підхід допускає можливість участі адвоката іноземної держави, обумовлюючи можливість такої діяльності низкою обмежень (наприклад, заборона іноземному адвокату надавати правову допомогу, якщо ця діяльність буде пов'язана з можливістю розголошення державної таємниці) і визначеними умовами (досягнення певного віку, наявність певного стажу роботи адвокатом). Участь адвоката іноземної держави в національному кримінальному процесі має бути прямо передбачена національним законодавством і міжнародними договорами України. Правова система не має знаходитися в повній ізоляції держави від участі іноземних адвокатів у національному кримінальному процесі. З цією метою, на думку деяких авторів, можливе укладання двосторонніх міжнародних договорів, у яких розширювалися б можливості участі іноземних адвокатів у наданні правової допомоги [211, с. 36].

При проведенні процесуальних дій, а також судового засідання з використанням ВКЗ обов'язковою є участь особи, що забезпечує первісну установку устаткування, налагодження каналів і обслуговує ВКЗ безпосередньо під час виконання слідчої дії. Важливо визначити процесуальний статус цієї особи. За змістом ст. ст. 128¹, 270¹ КПК України спеціаліст – це особа, що сприяє слідчому, суду у виявленні, закріпленні й вилученні доказів [3, с. 46-49; 173, с. 323-325, 531-532; 370, с. 354-356, 588-589]. Участь цієї особи розширює практичні можливості слідчого у збиранні доказів. Основна ж мета залучення особи до участі в проведенні процесуальних дій за допомогою ВКЗ – забезпечення належної якості передачі зображення і звуку, безперервного і стабільного сеансу зв'язку, інформаційної безпеки ВКЗ. У цьому розумінні він є технічним помічником слідчого в межах компетенції останнього. Наведені особливості участі особи, що забезпечує належну якість зв'язку, що обслуговує ВКЗ безпосередньо під час проведення процесуальної дії (судового засідання), дозволяє нам дійти висновку про можливість віднесення його до спеціаліста-оператора. Участь спеціаліста-оператора не зовсім відповідає тому призначенню, про яке йдеться у ст.ст. 128¹ і 270¹ КПК України. У кримінально-процесуальному законі необхідно передбачити, що для надання сприяння у використанні ВКЗ при проведенні процесуальних дій або судового засідання запрошується спеціаліст-оператор. При цьому його процесуальне становище має

бути пов'язане із забезпеченням прав і законних інтересів учасників процесуальної дії. Учасникам процесуальної дії необхідно надати право заявляти відвід спеціалістам-операторам і іншим особам, що присутні або беруть участь в проведенні слідчої дії, а також клопотати про необхідність роз'яснення принципів дії ВКЗ і процесу одержання за його допомогою певних результатів. Спеціаліст-оператор повинен мати законодавчо надану можливість самовідводу по мотивах некомпетентності або його зацікавленості в результаті справи. Його участь у проведенні процесуальної дії (судового засідання) з використанням ВКЗ має бути обов'язковою і не ставитися в залежність від розсуду слідчого або суду.

Сторона, що одержує показання, повинна мати законодавчо передбачену можливість вибору способу фіксації показань, чи будуть ці показання записані звуковим, візуально-звуковим чи стенографічним способом. Можливо також їх одночасне використання. Метод ВКЗ припускає запис процесуальної дії (судового засідання) на електронний носій – лазерний диск, з можливістю подальшого прилучення даного диска до матеріалів справи. Необхідно нормативно закріпити можливість використання візуально-звукового способу фіксації як самостійного засобу протоколювання процесуальної дії і всього судового засідання, проведених за допомогою ВКЗ. Проведення запитуваних процесуальних дій за допомогою ВКЗ може і має супроводжуватися відеозаписом, що може бути самостійною формою закріплення доказів разом із протоколюванням і дозволить уникнути неточностей (випадкових чи зловмисних) у протоколі процесуальної дії чи судового засідання, тим більше що серед основних засад судочинства Конституція України визначає його повне фіксування технічними засобами (п. 7 ч. 3 ст. 129). КПК України (ст. 87¹) передбачає випадки, коли фіксування судового процесу технічними засобами є обов'язковим. Метод ВКЗ дає змогу ефективно вирішувати це завдання, оскільки хід і результати процесуальної дії, проведеної за допомогою ВКЗ, фіксуються на плівку для перегляду, у разі необхідності – у суді. Відеозапис дозволить якнайкраще передати все, що відбувалося під час проведення процесуальної дії чи судового засідання з використанням ВКЗ, оцінити судом докази, отримані в порядку правової допомоги на досудових стадіях.

Конвенція ЄС (ч. 6 ст. 10), Другий додатковий протокол (ч. 6 ст. 9) передбачають, що без шкоди для жодних заходів, узгоджених для захисту осіб, компетентний орган запитуваної держави складає після завершення слухання протокол, який передається компетентним органом запитуваної держави компетентному органу запитуючої держави.

На нашу думку, можливо передбачити такі варіанти фіксації ходу і результатів проведення процесуальної дії із застосуванням ВКЗ: 1) *протокол процесуальної дії складають посадові особи компетентних органів запитуваної сторони*, в якому мають знайти своє відбиття: дата, час і місце проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ; дані про учасників процесуальної дії і посадових осіб компетентних органів запитуваної і запитуючої сторони, що були присутні або брали участь у ВКЗ; їхнє правове становище; роз'яснення прав і обов'язків учасникам процесуальної дії; зміст процесуальної дії (зміст показань, задані питання й відповіді на них); технічні умови ВКЗ, зокрема: за допомогою яких засобів ВКЗ проводилася процесуальна дія, яким чином провадився запис процесуальної дії й за допомогою яких технічних засобів вона може бути відтворена. Складений протокол підписують всі учасники процесуальної дії із запитуваної сторони, далі він сканується і передається електронною поштою, комп'ютерним, факсимільним або іншим зв'язком запитуючій стороні; 2) *протокол процесуальної дії складають посадові особи компетентних органів запитуючої держави*, далі його роздруковують в країні (місці) перебування основного учасника процесуальної дії (наприклад, допитуваного) для підпису, сканують і передають комп'ютерним зв'язком слідчому (судді), що проводив процесуальну дію. Копію підпису допитуваної особи, передану каналами зв'язку, можна буде вважати підписом, якщо вона буде засвідчена посадовими особами компетентних органів тієї країни, що має відповідати за ідентифікацію такої особи.

Вважаємо, що кожна сторона повинна мати можливість направляти протокол слідчої дії, проведеної за допомогою ВКЗ, використовуючи оперативні засоби зв'язку, включаючи факсимільний зв'язок або електронну пошту, тією мірою, в якій такі засоби забезпечують відповідні рівні безпеки і підтвердження дійсності

(включаючи, якщо буде потрібно, використання шифрів). На прохання запитуючої сторони в кожному такому разі протокол відповідної дії з відеозаписом останньої та інші матеріали виконаного доручення одночасно направляються центральним органам запитуючої сторони через центральні органи запитуваної сторони.

Таким чином, можна виділити основні *функціональні завдання та повноваження* компетентних органів запитуючої та запитуваної держав, які виникають при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ.

Компетентні органи запитуючої сторони: *приймають рішення* щодо необхідності проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ; *роз'яснюють* права і обов'язки особи, що дає свідчення, а також сутність проведення процесуальної дії за її участю за допомогою ВКЗ; *з'ясовують* перед початком проведення процесуальної дії, чи немає в особі, яка має давати свідчення, претензій до якості звуку і зображення; *пересвідчуються* в тому, що ніщо не перешкоджає особі вільно висловлювати свою думку, заявляти клопотання, надавати докази, підтверджувати чи заперечувати обставини справи; *забезпечують* участь спеціаліста-оператора, що забезпечує належну якість передачі зображення і звуку, безперервний і стабільний сеанс зв'язку, інформаційну безпеку ВКЗ; безпосередньо або під їхнім керівництвом *проводять* заслуховування свідчень відповідно до норм їхнього національного законодавства; *використовують* відеозапис під час заслуховування свідчень; *складають* протокол процесуальної дії, який роздруковується в запитуваній стороні, тобто в місці перебування основного учасника процесуальної дії (допитуваного) для підпису, сканують і передають зв'язком судді, прокурору або слідчому, що проводив заслуховування свідчень.

Компетентні органи запитуваної сторони: *приймають рішення* про задоволення клопотання запитуючої держави про проведення процесуальної дії з використанням ВКЗ; *повідомляють* особу про день, час та місце заслуховування свідчень; *викликають* особу для явки відповідно до норм власного національного законодавства і застосовують санкції за відхилення від явки зазначених у повістці осіб і за дачу неправдивих показань; *відповідають* за забезпечення впізнання особи,

яка дає свідчення; *забезпечують* участь спеціаліста-оператора; *беруть участь* (у разі необхідності, за допомогою перекладача) у заслуховуванні свідчень; *відповідають* за дотримання під час проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ основних принципів законодавства запитуваної сторони; *вживають* необхідних заходів для того, щоб заслуховування свідчень відбувалось згідно з вищезгаданими принципами; *забезпечують* послуги перекладача в разі необхідності для особи, яка дає свідчення на прохання запитуючої сторони, або особи, яка дає свідчення; *використовують* відеозапис під час заслуховування свідчень; *складають* протокол після заслуговування свідчень за результатами перегляду ВКЗ, зазначаючи дату та місце проведення слухання, ім'я особи, яка дала свідчення, імена та посади всіх інших осіб запитуваної сторони, які брали участь у заслуховуванні свідчень, будь-яку взяту присягу, а також технічні умови, за яких відбулось надання свідчень. Після цього протокол передається каналами зв'язку запитуючій стороні (судді, прокурору або слідчому, що проводив заслуговування свідчень) і (або) надсилається компетентними органами запитуваної сторони компетентним органам сторони, що запитує; *засвідчують* підпис допитуваної особи на протоколі процесуальної дії.

Крім того, при наданні (отриманні) правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ деякі питання мають вирішуватися *за взаємною згодою компетентних органів запитуваної та запитуючої сторони*, зокрема питання щодо визначення термінів і умов виконання запиту, а також способу і розмірів покриття витрат на застосування ВКЗ; питання про технічні можливості проведення слухання з використанням ВКЗ, якщо запитувана сторона не має доступу до технічних засобів для застосування ВКЗ; питання про те, яке з національних законодавств варто застосовувати; питання використання в разі необхідності заходів щодо захисту особи, яка дає свідчення від протиправного впливу на неї, а також вжиття необхідних заходів для забезпечення того, щоб до свідків або експертів, які заслуховуються на їх території та відмовляються давати свідчення, коли вони зобов'язані свідчити, або дають хибні свідчення, їхнє національне законодавство застосовувалося в такий спосіб, як якщо б ці свідчення давалися у внутрішньому провадженні; питання, що стосуються привілеїв і

імунітетів особи, яка дає свідчення; питання фіксації ходу і результатів проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ.

Важливою гарантією точного й неухильного дотримання правових норм, що регламентують надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ є прокурорський нагляд, покликаний сприяти найбільш сприятливим умовам надання такого виду правової допомоги і який має здійснюватися протягом усього процесу надання правової допомоги з використанням ВКЗ. Обов'язком прокурора, що здійснює нагляд, є перевірка дотримання норм міжнародних договорів України, які передбачають надання правової допомоги з використанням ВКЗ з боку осіб, що виконують такі запити, вибір процедури надання такої допомоги за відсутності відповідного договору, яка має бути розглянута для усунення суперечності законодавству України.

Особливості прокурорського нагляду за законністю й обґрунтованістю надання правової допомоги із застосуванням ВКЗ полягають в безпосередній перевірці питань такого характеру: 1) правова допомога з використанням ВКЗ надається чи запитується на підставі чинних міжнародних договорів України чи на засадах взаємності. В останньому разі з'ясовується наявність письмового зобов'язання запитуючої держави щодо виконання в майбутньому аналогічного доручення України; 2) підстави для збирання і перевірки доказів у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом, з використанням ВКЗ передбачені міжнародними договорами України і національним кримінально-процесуальним законом; 3) порядок проведення запитуваних процесуальних дій за допомогою ВКЗ не суперечить міжнародним договорам України й національному кримінально-процесуальному закону.

Однією з форм захисту законних прав учасників кримінального судочинства є право на оскарження процесуальних дій і рішень, що торкаються законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, чи інших осіб у тій частині, в якій проведені процесуальні дії і прийняті рішення торкаються їхніх інтересів. При цьому засоби оскарження дій посадових осіб повинні мати достатній ступінь надійності не тільки в теорії, але й на практиці, бути неодмінно ефективними і

доступними. Важливою гарантією забезпечення захисту прав і законних інтересів осіб, за участю яких можуть проводитися процесуальні дії за допомогою ВКЗ, є можливість оскарження дій і рішень посадових осіб щодо проведення процесуальної дії. Відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України, суди мають приймати до свого провадження і розглядати по суті скарги осіб, що беруть участь у процесуально-слідчих діях, у тому числі проведених з використанням ВКЗ на незаконність і необґрунтованість проведення процесуально-слідчої дії, а також скарги їх захисників і законних представників. Розгляд таких скарг провадиться за правилами, встановленими КПК України. Вирішуючи питання про законність і обґрунтованість проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ, суддя має враховувати відповідні положення як КПК України щодо порядку проведення та процесуального його оформлення, так і відповідного міжнародного договору (коли правова допомога надається не на умовах взаємності), у зв'язку з виконанням якого було проведено допит або іншу процесуальну дію з використанням ВКЗ, та наявність необхідних документів, на підставі яких проводиться процесуальна дія за допомогою ВКЗ (серед них, є запит про надання правової допомоги з використанням ВКЗ).

Таким чином, можемо відмітити, що на території України можливим буде оскарження процесуального порядку проведення запитуваних процесуальних дій, дотримання положень міжнародного договору при направленні клопотання і процедури проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ. Саме рішення про проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ оскарженню на території України не підлягає, інакше надання можливості оскаржити рішення про проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ означало б втручання у виключну юрисдикцію держави, яка прийняла таке рішення. Однак це не означає, що особа, яка є учасником процесуальної дії за допомогою ВКЗ, не буде мати можливості оскаржити підстави ухвалення рішення про проведення процесуальної дії за допомогою ВКЗ. Рішення про проведення процесуальної дії з використанням ВКЗ можуть підлягати оскарженню посадовим особам компетентних органів, які прийняли рішення про проведення цієї слідчої дії із застосуванням ВКЗ. Таке розмежування є необхідним і важливим, оскільки надання правової допомоги

стосується тільки виконання доручення запитуючої держави про проведення процесуальної дії з використанням ВКЗ, але не прийняття самого цього рішення.

Вище ми відзначили, що однією з причин, з якої метод ВКЗ поки що не знайшов свого широкого поширення в діяльності, пов'язаній зі збиранням та перевіркою доказів у кримінальних справах, є, на думку деяких авторів, відносно висока вартість устаткування й погодинного використання каналів зв'язку. Що стосується упередження про великі витрати, які може спричинити впровадження в слідчу й судову практику цієї прогресивної технології, то необхідно відзначити, що вартість одного повного стаціонарного комплексу устаткування для ВКЗ, по деяких даних, складає приблизно від 11 тисяч доларів США (включаючи установочні роботи) [231, с. 52] до 20 тисяч доларів США [212, с. 75], а витрати на канали зв'язку складають близько 20-30 доларів США на годину, з тенденцією до подальшого зниження в зв'язку з його здешевленням. Таке устаткування може бути також орендоване у відповідних організацій. Але, на нашу думку, все-таки економічно вигідно зробити початкове вкладення у власне устаткування й укласти угоди з провайдерами телекомунікаційних послуг замість значно більш високої орендної плати, установлені комерційними організаціями за використання їхнього устаткування.

Дійсно, на перший погляд може скластися думка, що подібні витрати невинуватені. Однак вивчення проблеми показує, що витрати на відрядження в іноземні держави для проведення необхідних процесуальних дій, витрати у кримінальних справах, розгляд яких відкладався через неявку свідків, потерпілих та інших осіб, що перебувають на території іноземної держави, перевищують витрати на проведення аналогічних процесуальних дій за допомогою ВКЗ. Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 10 Конвенції ЄС від 2000 р., запитувана сторона при надходженні запиту про правову допомогу в проведенні процесуальних дій з використанням ВКЗ має погодитися на її застосування, якщо для цього є технічні можливості. За відсутності таких допускається, за узгодженням сторін, надання необхідних технічних засобів запитуючою стороною. Витрати, пов'язані з проведенням процесуальних дій (судового засідання) за допомогою ВКЗ у порядку

надання правової допомоги у кримінальних справах, у тому числі понесені у зв'язку з використанням відповідного устаткування, винагорода, яку запитувана держава надає перекладачам, добові для свідків та експертів і їхні дорожні витрати у запитуваній державі відшкодовуються запитуючою державою, якщо запитувана держава не відмовляється від відшкодування всіх чи частини цих витрат і це питання не було заздалегідь вирішене у зв'язку з кожною конкретною кримінальною справою. Однак у всякому разі при вирішенні питання про економічну доцільність застосування ВКЗ при наданні правової допомоги варто враховувати *суттєву необхідність для справи відповідних доказів, можливість і складність їх одержання традиційним способом*.

Таким чином, на підставі розглянутого в даному розділі матеріалу, вважаємо можливим звернути увагу на основні висновки, зміст яких зводиться до такого.

Аналіз норм КПК України, відповідних положень міжнародних договорів дозволяє нам дійти висновку, що застосування при наданні правової допомоги у кримінальних справах ВКЗ принципово є допустимим і *не суперечить принципам змагальності й безпосередності дослідження доказів*. В установлених кримінально-процесуальним законодавством випадках обмеження принципу безпосередності між судом і першоджерелами доказів існують проміжні ланки, свого роду посередники. У нашому разі таким посередником є ВКЗ, сучасна технологічна основа якої, на відміну від інших проміжних ланок (наприклад, оголошення в судовому засіданні протоколу відповідної процесуальної дії, що провела посадова особа запитуваної держави в порядку надання правової допомоги у кримінальних справах), припускає *мінімум можливостей для суб'єктивного, з боку людини, впливу на неї*. Тому застосування ВКЗ при наданні ВПД у КС принципово допустиме і не може розцінюватися як суперечне основним принципам кримінального процесу України, таким, як безпосередність і змагальність.

Можливість використання ВКЗ при провадженні процесуальних дій, особливо за участю обвинувачуваного, має бути прямо передбачена національним кримінально-процесуальним законодавством, а також відповідними міжнародними договорами України. Ми вважаємо, що договори про надання правової допомоги з

використанням ВКЗ мають допускати її надання *в рамках будь-якої процедури, бажаної для запитуючої держави*, за умови, що вона не буде суперечити фундаментальним принципам її законодавства, а запити підлягають виконанню незалежно від того, чи укладений з іноземною державою відповідний договір, чи ні, але з обов'язковим дотриманням запитуючою стороною загальних умов і принципів, при яких компетентні органи держави-виконавця можуть надавати таку допомогу на основі взаємності. Тому ВПД у проведенні процесуальних дій з використанням ВКЗ може бути надана іноземній державі як у порядку виконання положень міжнародного договору, так і за відсутності договірних відносин. Однак питання про допустимість застосування в інтересах іноземного судочинства ВКЗ із території запитуваної держави залишається на розсуд її компетентних органів, оскільки запитувана сторона при надходженні запиту може (але не зобов'язана) погодитися на застосування ВКЗ, якщо тільки це не буде суперечити фундаментальним принципам її законодавства. Що стосується допустимого використання доказів, отриманих із застосуванням ВКЗ, то необхідне введення в кримінально-процесуальне законодавство норм, що визначають специфіку доказів, отриманих таким способом, і умови провадження відповідних процесуальних дій.

Використання особливих процедур надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах припускає закріплення в міжнародних договорах України і національному кримінально-процесуальному законодавстві *додаткових процесуальних гарантій* захисту прав осіб, що беруть участь у проведенні процесуальних дій за допомогою ВКЗ. Виключення із загального правила проведення процесуальних дій у порядку правової допомоги, зокрема, мають стосуватися: надання особі права відмовитися від дачі показань та відповідати на запитання, якщо таке право передбачене законодавством як запитуваної, так і запитуючої держави; заборони проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ у порядку надання правової допомоги за участю осіб, що страждають на фізичні вади (у першу чергу осіб, що страждають на дефекти мови, зору і слуху); обов'язкового використання відеозапису при проведенні процесуальних дій з використанням ВКЗ у порядку надання правової допомоги.

На певній стадії розвитку кримінального процесу, інституту правової допомоги у кримінальних справах при відповідній технічній модернізації приміщень судів, слідчих органів, ізоляторів, а також всебічної процесуальної регламентації з боку законодавця впровадження ВКЗ у кримінальне судочинство буде вкрай необхідне і виправдане. Потенційні можливості, що надає метод ВКЗ при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом, важко переоцінити. Використання ВКЗ значно прискорює процес збирання і перевірки доказів (особливо коли вони знаходяться в іноземній державі), виконання міжнародних доручень, дозволяє заощадити величезні кошти, затрачені для міжнародних відряджень, що, безумовно, є важливим аргументом для мінімізації негативних наслідків тривалого провадження у кримінальній справі.

Безпосередні переваги використання ВКЗ у порівнянні з традиційними способами виконання міжнародних слідчих доручень полягають у такому: *по-перше*, можливості забезпечити особисту явку зазначених у повістці свідків, потерпілих, експертів й інших осіб, що перебувають на території запитуваної держави, та реалізувати відповідальність за відмову від дачі показань і дачу свідомо неправдивих свідчень і експертних висновків; *по-друге*, реалізації принципу безпосередності дослідження доказів, зокрема можливості проведення запитуваних процесуальних дій безпосередньо посадовими особами запитуючої держави чи під керівництвом посадових осіб компетентних органів запитуваної сторони, без порушення при цьому обмежень, що накладає суверенітет запитуваної держави. На відміну від виконання міжнародних слідчих доручень традиційним способом, коли між першоджерелами доказів і судом (прокурором, слідчим), що направили запит, існує посередник – посадова особа компетентного органу запитуваної держави, що виконує це доручення, ВКЗ як проміжна ланка між першоджерелом доказу і посадовою особою запитуючої держави припускає мінімум можливостей для суб'єктивного впливу на неї з боку людини; *по-третє*, виконанні запитуваних процесуальних дій з дотриманням кримінально-процесуального законодавства запитуючої держави. При виконанні міжнародних слідчих доручень, як загальне правило, застосовується законодавство запитуваної держави, що робить не завжди

можливим використання отриманих доказів у національному кримінальному судочинстві у зв'язку з розходженням у порядку провадження процесуальних дій, критеріями допустимості доказів; *по-четверте*, повній фіксації запитуваних дій, проведених з використанням ВКЗ, які одержують фіксовану форму за допомогою відеозапису, що може бути відтворена в суді запитуючої держави для максимально повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин справи. Фіксація ходу і результатів процесуальних дій (судового засідання), проведених у режимі ВКЗ за допомогою відеозапису, має важливе значення, бо протоколи відповідних процесуальних дій, складені представниками іноземної держави при виконанні міжнародних слідчих доручень, зовсім не в повному обсязі відбивають зміст слідчої дії, форму і зміст питань, хоча все це має значення для оцінки доказів; *по-п'яте*, застосування ВКЗ при проведенні процесуальних дій з тактичної точки зору має більше переваг у порівнянні з традиційними способами виконання міжнародних слідчих доручень, де комунікативний контакт між особою, що розслідує (розглядає) кримінальну справу, та іншим учасником процесуальної дії, що перебуває в іноземній державі, відсутній зовсім.

Похідні переваги надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ полягають у такому: *по-перше*, спрощенні порядку надання правової допомоги, тобто високої оперативності й ефективності збирання і перевірки доказів у режимі реального часу без прибуття до місця їх знаходження при дотриманні основних принципів кримінального судочинства на відміну від тривалого, формалізованого і не завжди ефективного процесу надання правової допомоги; *по-друге*, перспективному зменшенні судових витрат, економії матеріальних коштів, часу і людських ресурсів при проведенні процесуальних дій. Витрати на зарубіжні відрядження для виконання процесуальних дій, витрати у кримінальних справах, розгляд яких відкладається через неявку свідків, потерпілих або інших осіб, що перебувають на території іноземної держави, непропорційно більш високі, ніж витрати на проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ і витрати на первісну установку устаткування і налагодження каналів для ВКЗ; *по-третє*, суттєвому скороченні строків виконання запитів іноземної держави.

Використання ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах буде сприяти процесуальній економії – дотриманню термінів у кримінальному судочинстві, скороченню термінів проведення слідчих і судових дій. Застосування ВКЗ при наданні взаємної правової допомоги у кримінальних справах дозволить реалізувати в кримінальному судочинстві закріплені у ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р. і Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. принципи *“розумного терміну судового розгляду”* і право бути засудженим *“без невиправданої затримки”*. Застосування ВКЗ може докорінно змінити процедуру надання правової допомоги в цілому, що істотно скоротить у часі виконання міжнародних слідчих доручень. Це є важливим аргументом ще і тому, що міжнародні договори про правову допомогу, як правило, не містять положень, які регламентують час виконання таких доручень; *по-четверте*, переваги надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ полягають в тому, що охороняються як публічні інтереси (інтереси кримінального судочинства) запитуючої держави, так і приватні інтереси особи, яка має брати участь у проведенні запитуваних дій у режимі ВКЗ, а також публічні інтереси тієї держави, в якій перебуває ця особа.

ВИСНОВКИ

Для ефективної взаємодії держав при провадженні у кримінальних справах, ускладнених іноземним елементом, необхідна оперативність. Діючий механізм співробітництва такої оперативності не забезпечує. Недооцінка значення оперативності може негативно позначитися на вирішенні низки процесуальних проблем, а також організації провадження у кримінальній справі в цілому. Передумовою успішної взаємодії держав має бути максимально оперативне збирання і закріплення слідів злочину.

Положення міжнародних договорів України, що регламентують процесуальну форму взаємодії держав, порядок реалізації конкретних прав і виконання обов'язків, процедурні питання співробітництва мають знайти своє відбиття в національному процесуальному праві. Правильне вирішення даного питання має полягати в *діалектичному сполученні* швидкості й ефективності правової взаємодії держав зі збереженням процесуальної форми для забезпечення завдань судочинства, дотримання гарантій прав учасників процесу. Регламентація процесуальної форми надання правової допомоги у кримінальних справах має відбуватися за допомогою раціоналізації процесуальних засобів встановлення істини, а також посилення ефективності механізму процедур правової взаємодії держав.

Спрощеному порядку надання правової допомоги мають бути властиві винятки у вигляді *прискорених термінів виконання доручень*. Потреби практичної діяльності правоохоронних і судових органів при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом, ставлять завдання розробити спрощений порядок співробітництва і ввести прямі контакти між компетентними органами України й інших держав, ужити заходів з удосконалення надання правової допомоги у кримінальних справах. Так, при укладанні міжнародних договорів Україні необхідно передбачити можливість направлення клопотань про надання правової допомоги чи повідомлень, пов'язаних з такими клопотаннями, з використанням *оперативних засобів зв'язку*, включаючи факсимільні повідомлення чи електронну пошту, якщо такі засоби забезпечують

відповідні рівні безпеки і підтвердження дійсності, з подальшим офіційним підтвердженням на вимогу запитуваної сторони.

На рівні міжнародних договорів, національного кримінально-процесуального законодавства України необхідно реалізувати *принцип децентралізації* порядку зносин з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах, реалізація якого дозволить значно підвищити оперативність виконання запитів, прискорити терміни надання правової допомоги, оскільки відпаде необхідність у звертанні щоразу в центральні органи. Для спрощення контактів органів юстиції держав необхідно передбачити в КПК можливість направляти доручення про проведення процесуальних дій через прокурорів областей і голів обласних судів.

Спрощений порядок надання правової допомоги у кримінальних справах – це встановлена міжнародним договором і внутрішньодержавним кримінально-процесуальним законодавством процедура, якій властиві прискорені терміни виконання міжнародних доручень, можливе здешевлення, раціоналізація, спрощена процесуальна форма співробітництва держав при розслідуванні, розгляді й вирішенні кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом.

Аналіз міжнародно-правових документів, які містять норми, спрямовані на впровадження в практику надання правової допомоги ВКЗ, дозволяє нам дійти висновку про тенденцію щодо вдосконалення процедури взаємодії держав при розслідуванні й розгляді кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом. Використання цього дозволяє сподіватися, що надання правової допомоги скористується спрощенням тих процесуальних форм, що невиправдано ускладнюють процес. У той самий час подібна практика зберігає й основні процесуальні гарантії.

Правова регламентація в міжнародних договорах використання ВКЗ сприяє *прискоренню* надання правової допомоги, *спрощенню* порядку одержання доказів і проведенню процесуально-слідчих дій (свого роду “процесуальної економії”), а також відбиває *принцип необхідності збирання доказів з використанням способів, бажаних для запитуючої сторони*.

Введення інституту проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ в практику надання правової допомоги у кримінальних справах, а також в кримінальне судочинство в цілому має бути забезпечене *матеріально-технічно, організаційно* і насамперед *законодавчо*. У процесі впровадження ВКЗ у кримінальне судочинство так чи інакше перехрещуються сфери дії Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України. Щоб уникнути роз'єднаності названих установ, що беруть участь у цьому процесі, уявляється необхідним створення *представницької міжвідомчої комісії*, можливо при Верховному Суді України, повноважної вирішувати матеріально-технічні, організаційні й інші питання, пов'язані з реалізацією масштабного впровадження розглянутої технології на загальнодержавному рівні.

У міжнародно-правових документах містяться рекомендації та обов'язкові для виконання норми, що складають міжнародно-правову основу застосування ВКЗ, у тому числі при наданні правової допомоги з метою забезпечення безпеки осіб, що сприяють кримінальному судочинству. Тому ВКЗ як захід безпеки може бути використаний як у рамках національної території держави, так і в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах. Головне, що й у першому і в другому випадках необхідність одержання важливих для справи доказів та їх перевірки пов'язана з забезпеченням безпеки особи, що бере участь у процесуальних діях. ВКЗ як процесуальний захід безпеки ефективно може застосовуватися при проведенні вербальних слідчих дій.

Застосуванню ВКЗ у національному кримінальному судочинстві при перегляді рішень суду в касаційному порядку, а також при розгляді апеляційних скарг та подань має передувати відповідне нормативне регулювання цього питання в КПК, процедурних аспектів використання цього. Для цього необхідно передбачити в чинному або новому КПК України статтю “*Використання ВКЗ при перегляді судових рішень у касаційному порядку*”. Пропонується така процедура ведення судового засідання при розгляді касаційних скарг у Верховному Суді України: *засуджений, який подав клопотання про перегляд вироку судом касаційної інстанції,*

за дорученням головуючого суду доставляється в найближчий до нього (засудженого) суд (якщо зі слідчого ізолятора, де він перебуває, забезпечити ВКЗ неможливо), дату і час також узгоджує суд, що виконує доручення, і головуючий; у цьому самому суді оформляються необхідні за процедурою для участі засудженого в судовому засіданні документи, що факсимільним зв'язком або електронною поштою надсилаються в суд касаційної інстанції; з використанням ВКЗ, у режимі реального часу, проводяться всі необхідні процесуальні дії; результатом судового засідання є рішення суду, що з деякими доповненнями другорядного характеру передається у відповідні органи юстиції, від яких залежить його виконання. Таким самим чином можна забезпечити віддалену присутність засуджених, яким обрано запобіжний захід – утримання під вартою і котрі заявили про своє бажання брати участь у судовому засіданні при розгляді апеляційної скарги, а також інших осіб, щодо яких передбачене застосувати процесуальний захід забезпечення безпеки за допомогою ВКЗ.

Удосконалення організаційно-правового механізму і порядку надання правової допомоги у кримінальних справах потребує забезпечення імплементації положень міжнародних договорів у національне процесуальне законодавство України, що означає зроблення відповідним законодавство України до норм міжнародних договорів. Підписання міжнародних договорів, а також ратифікація вже підписаних договорів, що регламентують проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ, припускає створення в національному законодавстві відповідних механізмів, здатних на практиці реалізувати застосування ВКЗ при виконанні міжнародних доручень. Відсутність внутрішньодержавного правового регулювання використання ВКЗ буде перешкодою для підписання, а також ратифікації вже підписаних міжнародних договорів. Крім того, норми міжнародних договорів, що передбачають використання ВКЗ, не можуть бути достатньою правовою підставою для виконання відповідних процесуальних дій з використанням ВКЗ при наданні правової допомоги у кримінальних справах, оскільки положення міжнародних договорів не мають детальної пропрацьованості і не можуть вважатися самоздійсненими нормами прямої дії. Так, наприклад, ч. 2 ст. 9 Другого додаткового

протоколу 2001 р. передбачає, що запитувана сторона може погодитись на заслуховування свідчень за допомогою ВКЗ за умови, що використання ВКЗ не суперечить основним принципам її законодавства. Однак для правоохоронних і судових органів України пряма дія даного положення Другого додаткового протоколу при наданні ВПД буде неможлива, оскільки слідчий, прокурор і суд пов'язані вимогою національного кримінально-процесуального закону, відповідно до якої перелік доказів і порядок їх збирання обмежується лише КПК, а отримані з порушенням його вимог докази визначаються недопустимими. Це означає, що для допустимого і максимально ефективного надання ВПД у КС із використанням ВКЗ необхідне включення відповідної норми (про можливість проведення процесуальних дій з використанням ВКЗ у порядку надання правової допомоги) в КПК, тобто створення юридичних передумов для фактичного виконання міжнародних договорів.

Для виконання відповідних клопотань іноземних правоохоронних і судових органів компетентні органи України мають право надати іноземній державі правову допомогу в збиранні й перевірці доказів з використанням ВКЗ. Однак міжнародні договори передбачають, що виконання таких клопотань має здійснюватися відповідно до законодавства взаємодіючих держав. Так, згідно зі ст. 105 Кишинівської конвенції 2002 р. використання засобів відеозв'язку здійснюється відповідно до внутрішнього законодавства Договірних Сторін. Отже, при виконанні міжнародних слідчих (судових) доручень з використанням ВКЗ центр ваги лежить на законах тієї країни, до якої звернулися з проханням про надання правової допомоги. У зв'язку з цим у нині чинному КПК і проекті КПК України має знайти своє відбиття не проста констатація принципової можливості використання ВКЗ при наданні правової допомоги, а процесуальний порядок і процесуальні особливості використання ВКЗ при наданні ВПД у КС, тобто сувора процесуальна форма.

Необхідними умовами виконання взаємних зобов'язань договірних сторін у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ є: 1) включення в національне законодавство положень про допустимість використання у кримінальному судочинстві доказів, отриманих за допомогою ВКЗ; 2) встановлення

кримінальної відповідальності свідків й інших осіб, що беруть участь у процесуальних діях за допомогою ВКЗ, за ухилення від явки по відповідній повістці, відмовлення від дачі показань без поважної причини; дачу свідомо неправдивих показань, а також інше перешкоджання здійсненню процесуальних дій під час ВКЗ; 3) проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ таким чином, щоб їх порядок допускав використання процедур, що відповідають законодавству запитуючої сторони в тій мірі, в якій це дозволяє законодавство запитуваної; 4) допустимість погодженого між запитуваною і запитуючою сторонами вирішення процедурних питань, що виникають безпосередньо під час проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ, особливо в частині, що стосується привілеїв і імунітетів; 5) необхідність вирішення і узгодження питань щодо витрат, пов'язаних з проведенням ВКЗ, до початку виконання відповідних запитів про правову допомогу у кримінальних справах; 6) використання найбільш досконалих засобів ВКЗ – для забезпечення належної якості передачі зображення і звуку, а також забезпечення інформаційної безпеки ВКЗ.

Використання ВКЗ у кримінальному судочинстві й у сфері надання ВПД у КС із метою збирання і перевірки доказів *відповідає таким умовам*: 1) дотримання морально-етичних основ (безпека для здоров'я особи, що бере участь у процесуальних діях, проведених за допомогою ВКЗ); 2) дотримання пізнавальних закономірностей (наукова обґрунтованість і практична результативність ВКЗ; можливість одержання об'єктивних, достовірних і таких даних, що можна перевірити). Відсутня лише одна умова, але вона може і має бути усунута законодавчо, а саме організаційно-правова умова, тобто предметна законодавча регламентація на рівні кримінально-процесуального закону і міжнародних договорів України порядку надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах з використанням ВКЗ, процедури проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ, фіксації отриманих результатів, прав і обов'язків учасників і правових наслідків. Тому застосування ВКЗ, як процесуальної форми використання інформаційних технологій у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах, кримінальному судочинстві в цілому, має бути регламентоване в процесуальному

праві щодо всіх стадій процесу (це також стосується і перегляду судових рішень), що прискорить розслідування і розгляд справ, змінить саму технологію провадження у кримінальних справах з іноземним елементом у цілому. Застосування ВКЗ при одержанні доказів у кримінальних справах не має обмежуватися проведенням виключно допитів. Необхідно також передбачити можливість дистанційного проведення інших процесуальних дій, таких, як очна ставка, впізнання, огляд, проведення експертизи [151, с. 13-14], віддаленої присутності в судовому засіданні окремих учасників кримінального процесу на весь час розгляду справи та ін.

Використання в кримінальному судочинстві ВКЗ безпосередньо торкається питання дотримання процесуальної форми і є важливою віхою у формуванні процесуальних основ інституту спрощеного порядку надання правової допомоги у кримінальних справах при безумовному дотриманні основних принципів кримінального судочинства, прав і інтересів осіб, які беруть у ньому участь. Впровадження ВКЗ у практику надання правової допомоги у кримінальних справах визначає необхідність формування в національному кримінально-процесуальному праві концептуальних засад надання такого виду правової допомоги, удосконалювання процесуального порядку проведення процесуальних дій за допомогою ВКЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Авербух В., Владимиров Д., Пунанов Г.* Из кинозала суда. Рассмотрение дел ускорят мониторы в тюремных камерах // Известия. – 2000. – 11 июля. - № 126. – С. 2.
2. *Алексеева Л.* Видеоконференцсвязь в суде: технические проблемы решены, остались процессуальные // Российская юстиция. – 2000. - № 6. – С. 12.
3. *Аленин Ю.П.* Процессуальные особенности производства следственных действий. – Одесса: Центрально-Украинское издательство, 2002. – 264 с.
4. *Аленін Ю.П., Пашковський М.І.* Кримінально-процесуальні інститути у боротьбі з тероризмом: міжнародне співробітництво // Тероризм і боротьба з ним. – Том 19. – К.: Науково-дослідний інститут “Проблеми людини”, 2000. – С. 350-354.
5. *Аленін Ю.П., Пашковський М.І.* Міжнародне співробітництво у боротьбі з тероризмом: тенденції розвитку кримінально-процесуальних інститутів // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2000. – Вип. 8. – С. 63-70.
6. *Андреев Р.* Российские прокуроры обманули швейцарских // Независимая газета. – 2002. – 9 августа.
7. *Андреев Р.* Суд по делу “Аэрофлота” ушел от международного скандала // Независимая газета. – 2002. – 16 августа.
8. *Аношко В.* Институт передачи осужденных в международной правовой практике // Ведомости уголовно-исполнительной системы. – 2002. - № 1. – С. 33-36.
9. *Ахтырская Н.* Оказание правовой помощи по уголовным делам в рамках Содружества // Российская юстиция. – 2002. - № 7. – С. 57-58.
10. *Базов В.* Загальна характеристика чинного законодавства щодо кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни (воєнні злочини) // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 100-104.
11. *Баймуратов М.* Актуальні проблеми національної імплементації Україною норм міжнародних конвенцій // Юридична Україна. – 2003. - № 1. – С. 33-36.
12. *Барнашов А.* Экстерриториальная юрисдикция в США: доктрина «минимальных контактов» // Российская юстиция. – 2000. - № 5. – С. 46-47.
13. *Бастрыкин А., Александрова О.* Особенности допроса иностранных граждан на предварительном следствии // Законность. – 2004. - № 3. – С. 30-32.
14. *Бастрыкин А., Александрова О.* Расследование по делам с участием иностранных граждан // Законность. – 2004. - № 1. – С. 13-15.
15. *Бастрыкин А.И.* Взаимодействие советского уголовно-процессуального и международного права. – Л.: Издательство ЛГУ, 1986. – 136 с.
16. *Бастрыкин А.И.* Процессуальные проблемы участия СССР в международной борьбе с преступностью: Учебное пособие. – Л.: Издательство ЛГУ, 1985. – 99 с.
17. *Белкин Р.С.* Профессия-следователь (Введение в юридическую специальность). – М.: «Юристъ», 1998. – 168 с.
18. *Биленчук П.Д., Еркенов С.Е., Кофанов А.В.* Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учебное пособие / Под ред. акад. П.Д. Биленчука. – К.: Атика, 1999. – 272 с.

19. *Бирюков П.Н.* К вопросу о правовом статусе доказательств по уголовным делам, полученных из источников в иностранном государстве // Правоведение. – 1999. - № 2. – С. 232.
20. *Бирюков П.Н.* Международное право: Учебное пособие. – М.: Юрист, 1998. – 416 с.
21. *Бирюков П.Н.* Представитель правоохранительного органа иностранного государства – субъект российского уголовного процесса // Московский журнал международного права. – 2000. - № 3 (43). – С. 4-11.
22. *Богданов Л., Радуцький О.* Технічна фіксація судових процесів: системний підхід до розвитку комп'ютерних технологій та інформаційних ресурсів // Юридичний журнал. – 2002. - № 2. – С. 84-85.
23. *Божьев В.* К вопросу о состязательности в Российском уголовном процессе // Уголовное право. – 2000. - № 1. – С. 47-55.
24. *Большой юридический словарь* / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА – М, 2002. – 704 с.
25. *Бондаренко О., Сафронов С.* Забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства // Право України. – 1999. - № 1. – С. 122-123.
26. *Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах содружества* / Б.С. Болотский, А.Г. Волеводз, Е.В. Воронова, Б.Ф. Калачев. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 248 с.
27. *Бояров В.* Проблемні питання захисту свідків у законодавстві України // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 13-14. – С. 360-365.
28. *Брусницын Л.* Обеспечение безопасности участников процесса: возможности и перспективы развития УПК // Российская юстиция. – 2003. - № 5. – С. 48-50.
29. *Брусницын Л.* Потерпевшие и свидетели под псевдонимом: национальное законодательство и прецеденты Европейского суда по правам человека // Уголовное право. – 2002. - № 2. – С. 125-127.
30. *Брусницын Л.В.* Обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: российский, зарубежный и международный опыт XX века (процессуальное исследование). – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 400 с.
31. *Брусницын Л.В.* Правовое обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию. – М.: Спарк, 2002. – 108 с.
32. *Буроменский М.В.* Значение международной уголовно-правовой юрисдикции в борьбе с организованной преступностью // Харківський Центр по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні: Зб. наук. пр. – Харків, 2001. – Вип. 2. – С. 48-67.
33. *Буроменський М.* Деякі судження про поняття міжнародного кримінального права // Вісник до 10-річчя Академії правових наук України. – 2003. - № 2-3 (33-34). – С. 359-370.
34. *Буроменський М.* Застосування міжнародно-правових норм про права людини у внутрішньому правопорядку України // Вісник Академії правових наук України. – 1999. - № 1. – С. 86-94.

35. *Васильев Ю.Г.* Институт выдачи преступников (экстрадиции) в современном международном праве. – М.: Современная экономика и право, 2003. – 320 с.
36. *Васильчикова Н.А.* Международный гражданский процесс как составная часть внутригосударственного гражданского процессуального права // Арбитражный и гражданский процесс. – 2003. - № 3. – С. 37-41.
37. *Венская декларация о преступности и правосудии: ответы на вызовы XXI века.* Принята на Десятом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. – Вена, 10-17 апреля 2000 г.
38. *Весельський В.* Питання захисту осіб, які мають інформацію про злочинну діяльність // Право України. – 1999. – № 7. – С. 58-61.
39. *Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацішин В.С., Старушкевич А.В.* Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 148 с.
40. *Виноградова О.* Принципи міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю // Право України. – 1999. - № 4. – С. 90-93.
41. *Виноградова О.І.* Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект): Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2000. – 22 с.
42. *Висновок Конституційного Суду України від 11.07.2001 р. № 3-в/2001 у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) // Офіційний вісник України. – 2001. - № 28.*
43. *Вихрист С.* До визначення екстрадиції // Український часопис міжнародного права. – 2001. - № 1. – С. 57-60.
44. *Віденська конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р.*
45. *Волеводз А.Г.* Концептуальные проблемы совершенствования регламентации уголовно-процессуальных аспектов международного сотрудничества в проекте УПК РФ // Юрист. – 2001. - № 1. – С. 68-78.
46. *Волеводз А.Г.* Методика заявления ходатайств о международной правовой помощи по уголовным делам // Прокурорская и следственная практика. – 2001. - № 1-2. – С. 169-182.
47. *Волеводз А.Г.* О формировании правовых основ новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса государств – участников СНГ // Прокурорская и следственная практика. – 2002. - № 3-4. – С. 111-135.
48. *Волеводз А.Г.* Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 528 с.
49. *Волеводз А.Г.* Правовые основы новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса: Автореф. дис... д.ю.н.. – М., 2002. – 40 с.

50. *Волеводз А.Г.* Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 496 с.
51. *Волженкина В.* К вопросу о разработке закона «О выдаче (экстрадиции)» // Уголовное право. – 2002. - № 1. – С. 6-10.
52. *Волженкина В.* Продолжая дискуссию о Проекте закона о выдаче (экстрадиции) // Уголовное право. – 2002. – № 2. – С. 11-13.
53. *Волженкина В.М.* Выдача в российском уголовном процессе. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 336 с.
54. *Волженкина В.М.* Нормы международного права в российском уголовном процессе. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс»; Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 2001. – 359 с.
55. *Волженкина В.М.* Оказание правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества: Учебное пособие. – СПб., 1999. – с. 34.
56. *Воробьев И.А.* Защита свидетелей как одно из ключевых условий эффективной борьбы с организованной преступностью // Журнал российского права. – 1999. - № 2. – С. 133-136.
57. *Ворожцов С.* Обеспечение процессуальной безопасности потерпевшего и свидетеля // Российская юстиция. – 1996. - № 11. – С. 25.
58. *Выводы и рекомендации Совещания Специальной группы экспертов по уменьшению риска насилия в системе уголовного правосудия* // Док. Е / CN.15 / 1994 / 4 / Add. 3.25 February. 1994. P.10.
59. *Вяткин Ф., Зильберман С.* Видеоконференцсвязь при рассмотрении кассационных жалоб // Российская юстиция. – 2000. - № 6. – С. 11-12.
60. *Вяткин Ф., Зильберман С.* Высокие технологии в организации работы судов // Российская юстиция. – 2003. - № 6. – С. 64-65.
61. *Гавриш Т.С.* Особливості процесуального статусу осіб, викликаних для участі у провадженні по кримінальній справі в порядку міжнародної правової допомоги // Вісник Академії правових наук України. – 2002. - № 3 (30). – С. 188-198.
62. *Гавриш Т.С.* Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2004. – 20 с.
63. *Гавриш Т.С.* Проблеми правової регламентації міжнародного співробітництва у галузі надання Україною правової допомоги в кримінальних справах // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – 2001. – Вип. 13. – С. 381-388.
64. *Гасымов Н.Г.* Международные принципы сотрудничества государств в борьбе с преступностью // Российский следователь. – 2002. - № 6. – С. 38-47.
65. *Геворгян К.Г.* Учреждение Международного уголовного суда // Международное право. – 1998. - № 3. – С. 204.
66. *Глотова С.В.* Международные проблемы борьбы с международным терроризмом // Вестник Московского университета. Сер. 11 «Право». – 2004. - № 4. – С. 61-88.

67. *Гогусь О.* Перспективи розвитку і шляхи вдосконалення законодавства про державне забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства // *Право України.* – 1999. - № 6. – С. 35-37.
68. *Годунов И.В.* Противодействие организованной преступности: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 2003. – 497 с.
69. *Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л.* Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. – М.: Издательство МНИМП, 1998. – 600 с.
70. *Гончаров В.Б., Кожевников В.В.* Проблемы безопасности участников уголовного процесса // *Государство и право.* – 2000. - № 2. – С. 49-56.
71. *Гордін Л.Я.* Проблеми законодавчого забезпечення діяльності слідчо-оперативних груп // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* – 2004. - № 1-2 (9-10). – С. 236-239.
72. *Грим* и маска для свидетеля // *Аргументы и факты.* – 2001. - № 44 (327). – С. 13.
73. *Грищенко К.* Міжнародний кримінальний суд – універсальний механізм міжнародного карного правосуддя // *Український часопис міжнародного права.* – 2003. - № 4. – С. 9-13.
74. *Громов Н.А.* Уголовный процесс России: Учебное пособие. – М.: Юристь, 1998. – 552 с.
75. *Громов Н.А., Николайченко В.В.* Принципы уголовного процесса, их понятие и система // *Государство и право.* – 1997. - № 7. – С. 38-39.
76. *Грохольський В.Л.* До питання про міжнародне співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю // *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.* – 2002. - № 3. – С. 17-24.
77. *Грошевий Ю.* Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність // *Вісник Академії правових наук України (до 10 річчя Академії правових наук України).* – 2003. - № 2 (33) - № 3 (34). – С. 686-698.
78. *Давыдов Ф., Зимина И.* Передача иностранцев для отбывания наказания в страну их гражданства // *Преступление и наказание.* – 2002. - № 11. – С. 26-28.
79. *Де Сальвиа М.* Европейская конвенция по правам человека. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 267 с.
80. *Декларації* про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 1970 р.
81. *Дистефано Карл Л.* Способы получения доказательств из США для судопроизводства за границей // *Государство и право.* – 1996. - № 10. – С. 30.
82. *Договір* між Україною і Азербайджанською Республікою про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання від 1997 р. (ратифікований 21.11.1997 р. Законом України № 669/97; чинності набрав 27.04.1998 р.)
83. *Договір* між Україною і Грузією про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання від 1997 р. (ратифікований 21.11.1997 р. Законом України № 670/97; чинності набрав 27.04.1998 р.)

84. *Договір між Україною і Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах від 1995 р. (ратифікований 22.11.1995 р. Законом України № 450/95; чинності набрав 17.05.1996 р.)*
85. *Договір між Україною і Канадою про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 1996 р. (ратифікований 17.12.1997 р. Законом України № 740/97; чинності набрав 01.03.1999 р.)*
86. *Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 1998 р. (ратифікований 21.10.1999 р. Законом України № 1184-XIV; чинності набрав 13.07.2000 р.)*
87. *Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 1992 р. (ратифікований 05.02.1993 р. Законом України № 2996-XII; чинності набрав 20.12.1993 р.)*
88. *Договір між Україною і Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 1995 р. (ратифікований 22.11.1995 р. Законом України № 452/95; чинності набрав 12.07.1996 р.)*
89. *Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах від 1993 р. (ратифікований 17.12.1993 р. Законом України № 3737-XII; чинності набрав 19.12.1994 р.)*
90. *Договір між Україною і Монголією про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах від 1995 р. (ратифікований 01.11.1996 р. Законом України № 471/96; чинності набрав 04.12.1996 р.)*
91. *Договір між Україною і Республікою Вірменія про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання від 2001 р. (ратифікований 15.11.2001 р. Законом України № 2798-III; чинності набрав 01.09.2002 р.)*
92. *Договір між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах від 1995 р. (ратифікований 22.11.1995 р. Законом України № 451/95; чинності набрав 05.12.1996 р.)*
93. *Договір між Україною і Республікою Казахстан про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання від 1999 р. (ратифікований 18.05.2000 р. Законом України № 1738-III; чинності набрав 22.06.2000 р.)*
94. *Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 1993 р. (ратифікований 10.11.1994 р. Законом України № 238/94; чинності набрав 24.05.1995 р.)*
95. *Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 1993 р. (ратифікований 04.02.1994 р. Законом України № 3941-XII; чинності набрав 04.08.1994 р.)*
96. *Договір між Україною і Республікою Узбекистан про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання від 1998 р. (ратифікований 19.03.1999 р. Законом України № 532-XIV; чинності набрав 20.06.1999 р.)*

97. *Договір між Україною та Гонконгом – Спеціальним Адміністративним Районом Китайської Народної Республіки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 2003 р. (ратифікований 20.11.2003 р. Законом України № 1320-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)*
98. *Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про передачу засуджених осіб для відбування покарання від 2001 р. (ратифікований 07.03.2002 р. Законом України № 3106-III; чинності набрав 12.10.2002 р.)*
99. *Договір між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах від 2003 р. (підписаний, однак ще не набрав чинності)*
100. *Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 2002 р. (ратифікований 06.03.2003 р. Законом України № 622-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)*
101. *Договір між Україною та Республікою Індія про видачу правопорушників від 2002 р. (ратифікований 06.03.2003 р. Законом України № 622-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)*
102. *Договір між Україною та Республікою Куба про правові відносини та правову допомогу в цивільних та кримінальних справах від 2003 р. (підписаний, однак ще не набрав чинності)*
103. *Договір між Україною та Соціалістичною Республікою В'єтнам про правову допомогу і правові відносини в цивільних та кримінальних справах від 2000 р. (ратифікований 02.11.2000 р. Законом України № 2080-III; чинності набрав 18.08.2002 р.)*
104. *Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 1998 р. (ратифікований 10.02.2000 р. Законом України, обмін ратифікаційними грамотами ще не відбувся, тимчасово застосовується з 30.09.1999 р.; чинності набрав 27.02.2001 р.)*
105. *Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 2002 р. (ратифікований 06.03.2003 р. Законом України № 620-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)*
106. *Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників від 2003 р. (підписаний, однак ще не набрав чинності)*
107. *Док. A/CONF.169/7, 24 January, 1995, P. 35.*
108. *Доклад Подготовительной комиссии для Международного уголовного суда. Часть I. Окончательный проект текста Правил процедуры и доказывания // Документ ООН PCNICC/2000/1/Add.1, 1 november, 2000.*
109. *Дремينا Н. Международный уголовный суд: проблемы юрисдикции // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 76-87.*
110. *Дробязкина И.В. Международный гражданский процесс: проблемы и перспективы. – М.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005. – 321 с.*
111. *Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8.11.2001 р. (підписаний від імені України 08.11.2001 р., не ратифікований)*

112. *Екхарт Фон Бубнофф* Боротьба зі злочинністю на інституційному рівні в ЄС. Кроки на шляху до створення спільного Європейського простору для слідчої діяльності і притягнення до кримінальної відповідальності // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. - № 4. – С. 37-51.
113. *Ерохин А.* Программа ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию // Прокурорская и следственная практика. – 1998. - № 3. – С. 187-191.
114. *Європейська* конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 1959 р. (ратифікована разом з протоколом Законом України № 44/98 від 16.01.1998 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Законом від 15.12.1999 р. № 1298-XIV)
115. *Європейська* конвенція про видачу правопорушників від 1957 р. (ратифікована разом з обома протоколами Законом України № 43/98 від 16.01.1998 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Законом від 15.12.1999 р. № 1299-XIV)
116. *Європейська* конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 1972 р. (приєднання України 22.09.1995 р. Законом України № 339/95 зі змінами і доповненнями, внесеними Законом від 15.12.1999 р. № 1300-XIV)
117. *Єрмак А.* За яким правом буде засуджувати та виправдовувати Міжнародний кримінальний суд? // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 61-63.
118. *Жуковська Ж.О.* Правові основи взаємодії органів внутрішніх справ з правоохоронними органами іноземних держав у розкритті та розслідуванні злочинів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. - № 1. – С. 61-65.
119. *Заїка С.* Поняття та значення строків у кримінальному процесі // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 7. – С. 125-129.
120. *Зайцев О.А.* Теоретические и правовые основы государственной защиты участников уголовного судопроизводства в Российской Федерации: Автореф. дис... д.ю.н.. – М., 1999. – 50 с.
121. *Закон України* “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” від 23.12.1993 р. № 3781-XII // Відомості Верховної Ради. – 1994. - № 11. – Ст. 50.
122. *Закон України* “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” від 23.12.1993 р. № 3782-XII // Відомості Верховної Ради. – 1994. - № 11. – Ст. 50.
123. *Закон України* “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” // Відомості Верховної Ради. – 2004. - № 29. – Ст. 367.
124. *Закон України* “Про міжнародні договори України”: Закон України від 22.12.1993 р. № 3767-XII // Відомості Верховної Ради. – 1994. - № 10. – Ст. 45.
125. *Закон України* “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30.06.1993 р. № 341-XII // Відомості Верховної Ради. – 1993. - № 5. – Ст. 358.
126. *Законодательство* Италии о борьбе с организованной преступностью // Законность. – 1993. - № 11. – С. 34-38.

127. *Засурский Я.Н.* Информационное общество в рамках международного сотрудничества // Информационное общество. – 2000. - № 1. – С. 59.
128. *Зелинская Н.* Международное преступление как основание международной уголовной ответственности индивидов // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 93-99.
129. *Иванов Э.А.* Система международно-правовых норм в сфере борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем // Государство и право. – 2005. - № 2. – С. 44-49.
130. *Ивановский И.* Взаимное содействие государств в производстве следствий по делам уголовным. – Одесса: Типография «Одесского вестника», 1989. – 152 с.
131. *Исабеков Б.* Формирование правовой основы международной правовой помощи по уголовным делам, связанным с организованной преступностью в Российской Федерации и Кыргызской Республике // Следователь. – 2004. - № 5. – С. 57-59.
132. *Использование в Великобритании видеопознаний потерпевших при расследовании дел о преступлениях против детей* // Борьба с преступностью за рубежом. – 1995. – № 12. – С. 4-5.
133. *Іващенко В.* Міжнародне кримінальне право у боротьбі зі злочинністю // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - № 2. – С. 88-89.
134. *Йохансон С.* Гражданский процесс, международная правовая помощь и приведение в исполнение иностранных судебных решений в Финляндии // Закон. – 2003. - № 10. – С. 101-107.
135. *Кабанець В., Кравчук С.* Міжнародне доручення як правова допомога у кримінальних справах // Вісник прокуратури. – 1999. - № 1. – С. 85-90.
136. *Каракаш І.* Римський договір про Міжнародний Кримінальний Суд // Українське право. – 2000. - № 1. – С. 180-188.
137. *Карасева Е.В.* Расследование отдельных видов преступлений в сфере экономики и международное сотрудничество по уголовным делам. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 224 с.
138. *Кареклас С., Пашковський М.І.* Кримінальне право ЄС: Навчальний посібник. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2004. – 162 с.
139. *Карибов К.Ф.* Проблема использования показаний анонимных свидетелей в уголовном процессе в свете решений Европейского суда по правам человека // Вестник Московского университета. Сер. 11 «Право». – 2001. - № 5. – С. 83-90.
140. *Карлов А.И.* О правовых основах сотрудничества в борьбе с терроризмом // Российский следователь. – 2003. - № 3. – С. 45-47.
141. *Каткова А.Г., Сивуляк П.М.* Правове регулювання міжнародних слідчих та слідчо-оперативних груп при розслідуванні транснаціональних злочинів // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса, 2004. – Вип. 21. – С. 93-97.
142. *Каюмова А.Р.* Механизмы осуществления уголовной юрисдикции государствами ЕС в рамках формирования пространства свободы, безопасности и правосудия // Международное публичное и частное право. – 2005. - № 4 (25). – С. 46-52.
143. *Квашиш В.Е., Вавилова Л.В.* Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений. – М.: ВНИИ МВД России, 1996. – 128 с.

144. *Кибальник А.Г.* Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы / Под науч. ред. докт. юрид. наук А.В. Наумова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 252 с.
145. *Киселев В.Г.* Правовая помощь по уголовным делам в договорах СССР с другими социалистическими странами: Автореф. дис... к.ю.н.. – Л., 1978. – 20 с.
146. *Ковалев В.* Анонимные свидетели в буржуазном уголовном процессе // Соц. законность. – 1983. - № 4. – С. 70.
147. *Кокорев Л.Д.* Положение личности в советском уголовном судопроизводстве: Автореф. дис... д.ю.н.: 12.00.08 / Ленинградский государственный университет им. А.А. Жданова. – Ленинград, 1975. – 40 с.
148. *Колесник В.* Як державі захистити свідка? // Право України. – 1997. - № 7. – С. 56.
149. *Колибаб К.Е.* Выдача обвиняемых и осужденных по международным договорам России // Правоведение. – 1996. - № 2. – С. 83-88.
150. *Колибаб К.Е.* Институт передачи осужденных для отбывания наказания в другие государства // Журнал российского права. – 1999. - № 5/6. – С. 89-99.
151. *Колкутин В.В., Момот Д.В., Соседко Ю.И., Капустин Е.В.* Телекоммуникационные системы в судебно-медицинской практике // Военно-медицинский журнал. – 2001. - № 9. – С. 13-14.
152. *Колчевский И.Б., Нагаев Е.А., Спанов Б.И., Дудченко В.Л.* Доказательственное значение материалов, полученных от правоохранительных органов иностранных государств при производстве предварительного следствия // Российский следователь. – 2003. - № 12. – С. 17-20.
153. *Коляда П.* Ще раз до питання про Міжнародний Кримінальний Суд // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 36-38.
154. *Комарова Н.А., Лукашевич В.З.* Принцип состязательности и равноправия сторон должен быть эффективным средством установления объективной истины в судебном разбирательстве // Правоведение. – 2001. - № 4. – С. 156-162.
155. *Комиссаров В.И.* Предъявление для опознания и допрос опознающих в уголовном судопроизводстве: состояние и перспективы развития // Правоведение. – 2001. - № 4. – С. 175-176.
156. *Конвенция* против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания 1984 г.
157. *Конвенция* стран Содружества Независимых Государств о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 07.10.2002 р. // Прокурорская и следственная практика. – 2002. - № 3-4. – С. 9-61.
158. *Конвенція* Європейського Союзу про взаємну допомогу у кримінальних справах від 29.05.2000 р.
159. *Конвенція* країн Співдружності Незалежних Держав про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р. (ратифікована 10.11.1994 р. Законом України № 240/94)
160. *Конвенція* Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 2000 р.

161. *Конституція України*. Прийнята на п'ятий сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
162. *Костенко Н.И.* Международное сотрудничество Международного уголовного суда и судебная помощь // *Право и политика*. – 2000. - № 10. – С. 105-112.
163. *Костенко Н.И.* Международное уголовное право: современные теоретические проблемы. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2004. – 448 с.
164. *Костенко Н.И.* Правовые механизмы международного сотрудничества в правоохранительной сфере // *Право и политика*. – 2005. - № 8. – С. 91-103.
165. *Костенко Н.И.* Судопроизводство Международного уголовного суда – основа международного уголовного процесса // *Государство и право*. – 2001. - № 2. – С. 64-70.
166. *Кравчук С.* Застосування законодавства, що регулює питання екстрадиції // *Право України*. – 1998. - № 8. – С. 64-66.
167. *Кравчук С.* Міжнародна правова допомога у кримінальних справах // *Право України*. – 1999. - № 12. – С. 59-61.
168. *Кравчук С.* Процесуальні особливості виконання міжнародного доручення про надання правової допомоги у кримінальних справах // *Право України*. – 1998. - № 11. – С. 61-64.
169. *Красюков В.Г.* Криминальный интернационал и как с ним бороться // *Российская газета*. – 2000. – 9 июня.
170. *Криминалистика* / Под ред. В.А. Образцова. – М.: Юристь, 1995. – с. 280.
171. *Криминалистика: Учебник* / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1999. – 718 с.
172. *Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р.* Із змінами, внесеними згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21.06.2001 р. № 2533-III
173. *Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар* / За загал. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2003. – 938 с.
174. *Крохин А.Н.* Система международного уголовного правосудия: проблемы институционализации // *Юрист*. – 1999. - № 10. – С. 72-75.
175. *Кузьменков С.Ю.* О принятии Статута Международного уголовного суда // *Вестник Московского университета. Сер. 11 «Право»*. – 1999. - № 4. – С. 61-66.
176. *Кулеба Д.* Що сталося з Римським Статутом в Україні // *Український часопис міжнародного права*. – 2003. - № 4. – С. 39-56.
177. *Курушина Е.В.* Применение в РФ международных норм, регламентирующих вопросы выдачи лиц для уголовного преследования или исполнения приговора // *Российский следователь*. – 2002. - № 11. – С. 13-16.
178. *Лавринович О.* Основні проблемні питання імплементації положень Римського Статуту Міжнародного кримінального суду до законодавства України та шляхи їх вирішення // *Український часопис міжнародного права*. – 2003. - № 4. – С. 14-19.
179. *Леманн К.* Россия – США: правовое взаимодействие // *Интерпол в России*. – 2001. - № 1. – С. 45-48.
180. *Лебедєв Д.В.* Тактичні особливості забезпечення безпеки потерпілого та свідка при розслідуванні кримінальних справ про торгівлю жінками з метою їх

- сексуальної експлуатації // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Фенікс, 2004. – Вип. 21. – С. 131-137.
181. Лобанов С.А. Международно-правовые аспекты уголовного судопроизводства по делам о военных преступлениях // Государство и право. – 1998. - № 5. – С. 76-84.
  182. Лобанов С.А. Международный уголовный процесс: тенденции современного развития // Государство и право. – 2003. - № 1. – С. 80-86.
  183. Лобанов С.А. Проблемы участия России в Римском Статуте международного уголовного суда // Международное право. – 2000. - № 3. – С. 106-113.
  184. Лотыши Т.А. Проблемы гарантий принципа состязательности в уголовном судопроизводстве // Государство и право. – 2002. - № 6. – С. 104-109.
  185. Лукашевич В.З. О понятии доказательств в советском уголовном процессе // Правоведение. – 1963. - № 1. – С. 114-118.
  186. Лукашук И.И. Выдача обвиняемых и осужденных // Журнал российского права. – 1999. - № 2. – С. 58-68.
  187. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: Учебник. – М.: Издательство БЕК, 1997. – 371 с.
  188. Лукашук И.И., Наумов А.В. Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве: Учебно-практическое пособие. – М.: Российский Юридический Издательский Дом, 1998. – 160 с.
  189. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право: Учебник. – М.: Спарк, 1999. – 287 с.
  190. Максименко В. Україна – суб'єкт правової допомоги зарубіжним державам у кримінальних справах // Право України. – 1998. - № 11. – С. 149-152.
  191. Маланюк А. Переїняття кримінального переслідування як інститут правової допомоги у кримінальних справах // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали VIII регіональної науково-практичної конференції. 13-14 лютого 2002 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – С. 281-283.
  192. Маланюк А. Проблеми правового регулювання переїняття кримінального переслідування за клопотанням іноземної держави (кримінально-процесуальний аспект) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2002. – Вип. 37. – С. 522-527.
  193. Маланюк А.Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Академія адвокатури України. – Київ, 2004. – 20 с.
  194. Маланюк А.Г. Розгляд компетентними органами України клопотань про видачу особи // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – Вип. 16. – С. 330-335.
  195. Малярєнко В. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві // Право України. – 2004. - № 9. – С. 3-12.
  196. Малярєнко В. Щодо строків кримінального процесу // Право України. – 2000. - № 1. – С. 16-23.

197. *Малярєнко В.Т.* Змагальність сторін у кримінальному судочинстві та функціональне становище суду (окремі аспекти) // Вісник Верховного Суду України. – 2002. - № 6. – С. 6-10.
198. *Малярєнко В.Т.* Конституційні засади кримінального судочинства. – К., 1999. – С. 95.
199. *Малярєнко В.Т.* Перебудова кримінального процесу України в контексті Європейських стандартів: теорія, історія і практика: Автореф. дис... д.ю.н.: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2005. – 35 с.
200. *Малярєнко В.Т.* Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
201. *Малярєнко В.Т.* Щодо міжнародного співробітництва у виконанні окремих процесуальних дій в кримінальних справах // Вісник Верховного Суду України. – 2001. - № 1. – С. 41-44.
202. *Мансуров Т.Т.* Мировое сообщество в борьбе с преступлениями международного характера // Право и политика. – 2004. - № 2 (50). – С. 66-70.
203. *Мартенс Ф.Ф.* Современное международное право цивилизованных народов (по изданию 1905 г.). Т. 2. – М.: Издательство «Юридический колледж МГУ», 1996. – с. 388.
204. *Мартыненко С.* Компьютерные преступления // Служба безопасности. – 2001. - № 1. – С. 13.
205. *Марусин И.С.* Международные уголовные судебные учреждения: судоустройство и судопроизводство. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2004. – 224 с.
206. *Марышева Н.И.* Международная правовая помощь по гражданским и уголовным делам: Дис. в форме научного доклада... д.ю.н.. – М., 1996.
207. *Масягутова Г.Р.* Государственная защита потерпевших: международно-правовые и уголовно-правовые аспекты // Российский юридический журнал. – 2001. - № 1. – С. 153-157.
208. *Матеріали* міжнародного семінару “Актуальні проблеми надання правової допомоги та напрямки удосконалення договірно-правової бази у цій сфері”. – Київ, 9-10 грудня 2003 р.
209. *Мацько А.* Міжнародний кримінальний суд (створення та напрям діяльності) // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 70-76.
210. *Мельникова Э.Б.* Уголовный процесс и вопросы международного сотрудничества // Ларин А.М., Мельникова Э.Б., Савицкий В.М. Уголовный процесс России: Лекции-очерки / Под ред. В.М. Савицкого. – М., 1997. – с. 261.
211. *Мельниченко Р.Г.* Правовое положение иностранных адвокатов в правовых системах различных государств // Адвокатская практика. – 2003. - № 1. – С. 34-36.
212. *Мендкович А.С.* Новая система международных видеоконференций. Разработка и апробация // Информационное общество. – 2000. - № 1. – С. 75.
213. *Мережко О.* Поняття міжнародного договору в сучасній доктрині і практиці міжнародного публічного права // Українське право. – 2000. - № 1. – С. 121-127.

214. *Меркушин В.В.* Борьба с транснациональной организованной преступностью. – Минск: Амалфея, 2003. – 208 с.
215. *Методичні рекомендації щодо порядку підготовки та направлення звернень до правоохоронних органів іноземних держав з питань надання правової допомоги у кримінальних справах та виконання міжнародно-правових доручень слідчими органів внутрішніх справ України від 2004 р.*
216. *Милинчук В.В.* Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 352 с.
217. *Милинчук В.В.* Использование видеосвязи при получении доказательств по уголовным делам в рамках международного сотрудничества // Вестник Московского университета. Сер. 11 «Право». – 2001. - № 5. – С. 91-92.
218. *Милинчук В.В.* Новые тенденции международного сотрудничества в сфере уголовного процесса: концепция транснационального правосудия // Государство и право. – 2004. - № 1. – С. 87-97.
219. *Милинчук В.В.* Проблемы и перспективы совершенствования механизмов имплементации международных инструментов в области предупреждения преступности и борьбы с ней // Государство и право. – 2005. - № 1. – С. 40-52.
220. *Михайленко К.* Вопросы сотрудничества государств в области оказания международной правовой помощи // Право и политика. – 2002. - № 6. – С. 94-99.
221. *Михайленко К.* Минская конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам // Российская юстиция. – 2003. - № 10. – С. 53-55.
222. *Михайлов В.И.* Конвенция против транснациональной организованной преступности и законодательство Российской Федерации // Законодательство. – 2005. - № 2. – С. 66-78.
223. *Михайлов В.И.* Противодействие легализации доходов от преступной деятельности: Правовое регулирование, уголовная ответственность, оперативно-розыскные мероприятия и международное сотрудничество. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 427 с.
224. *Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П.* Кримінальний процес України: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
225. *Молдован В.В.* Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2003. – 256 с.
226. *Молдован В.В., Молдован А.В.* Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 400 с.
227. *Молицький С.* Правове регулювання міжнародного співробітництва органів прокуратури України // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. - № 1 (31). – С. 5-9.
228. *Монітор у клітинку* // Урядовий кур'єр. – 2000. – 4 серпня.
229. *Морозов А., Полопанова И.* Россия в международном информационном пространстве // Российская юстиция. – 2000. - № 1. – С. 58.

230. *Морозов А.В., Полопанова И.С.* Результаты работы XIV Коллоквиума Комитета экспертов Совета Европы по информационным технологиям и праву // Информатизация правоохранительных систем. IX Международная научная конференция (7-8 июня 2000 г., Москва). Сборник трудов. – М., 2000. – С. 38-44.
231. *Москалюк А.* Видеоконференц-связь обретает второе дыхание // Компьютерное обозрение. – 2001. - № 37. – С. 52.
232. *Муравин А.Б.* Уголовный процесс. Вопросы Общей части: Учебное пособие. – Одесса: АО БАХВА, 1997. – 164 с.
233. *Муравин А.Б.* Уголовный процесс. Вопросы Особенной части: Учебное пособие. – Одесса: АО БАХВА, 1998. – 200 с.
234. *Муравйов В.І.* Взаємодія права Європейського Союзу з внутрішнім правом держав-членів // Часопис Київського університету права. – 2004. - № 4. – С. 90-99.
235. *Надання правової допомоги у порядку міжнародного співробітництва: реалії сьогодення* // Юридичний вісник України. – 2005. – 9-15 квітня. - № 14. – С. 9.
236. *Наказ Генерального прокурора України № 27 “Про забезпечення виконання органами прокуратури України “Угоди між Генеральною прокуратурою України і Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 року” від 16.11.1998 р.*
237. *Наказ Генерального прокурора України № 4/1 “Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство” від 20.04.2004 р.*
238. *Наказ Генерального прокурора України № 8 “Про організацію роботи органів прокуратури України в галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги” від 28.10.2002 р. (втратив чинність)*
239. *Наказ Генерального прокурора України № 8/1 “Про введення в дію Інструкції про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах” від 28.10.2002 р. (втратив чинність)*
240. *Наказ Генерального прокурора України № 8/2 “Про введення в дію Інструкції про порядок виїздів працівників органів прокуратури України у закордонні службові відрядження” від 28.10.2002 р. (втратив чинність)*
241. *Наказ Генерального прокурора України № 9гн “Про введення в дію Інструкції про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах” від 07.05.2004 р.*
242. *Наказ Генерального прокурора України № 9гн “Про введення в дію Інструкції про організаційно-протокольне забезпечення заходів міжнародного співробітництва, які здійснюються органами прокуратури України” від 07.05.2004 р.*
243. *Наказ Генерального прокурора України № 9гн “Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги” від 07.05.2004 р.*

244. *Наказ Міністра внутрішніх справ України № 600 “Про введення в дію Інструкції про порядок зносин органів внутрішніх справ України з компетентними правоохоронними органами іноземних держав з питань запобігання, розкриття та розслідування злочинів” від 30.09.1999 р.*
245. *Невский С.А., Кузьмин Г.А. Выдача лица для уголовного преследования или исполнения приговора по УПК Российской Федерации // Следователь. – 2005. - № 4. – С. 54-56.*
246. *Нигматуллин Р.В. Международное сотрудничество государств в борьбе с организованной транснациональной преступностью // Международное право. – 1999. - № 2. – С. 169-180.*
247. *Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1999. – 520 с.*
248. *Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1983. – с. 360.*
249. *Палеев М. Почему Президент России отклонил закон о защите потерпевших и свидетелей // Российская юстиция. – 1998. - № 1. – С. 8.*
250. *Панов В.П. Международное уголовное право: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 320 с.*
251. *Пашковский Н.И. Субъекты международной правовой помощи по уголовным делам // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 6. – Ч. II. – С. 261-267.*
252. *Пашковський М.І. Дистанційне правосуддя: міф чи реальність? // Вісник Верховного Суду України. – 2001. - № 5. – С. 36-40.*
253. *Пашковський М.І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 21 с.*
254. *Пашковський М.І. Проблема допустимості показань осіб (обвинувачених та підозрюваних), які були доставлені на територію України з порушенням національного та міжнародного права // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. пр. – Одеса: 2001. – Вип. 10. – С. 92-101.*
255. *Перспективы международного сотрудничества в борьбе с организованной преступностью // Борьба с преступностью за рубежом. – 1999. - № 6. – С. 35-39.*
256. *Петрухин И.Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). – М.: Юристь, 1999. – с. 131.*
257. *Пилипенко В. Криміналізація злочину геноциду за Римським Статутом 1998 року // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 105-109.*
258. *Полищук Д.А., Парфеньев А.В. Перспективы применения по новому УПК России научно-технических средств при раскрытии и расследовании преступлений // Прокурорская и следственная практика. – 2001. - № 3-4. – С. 164.*
259. *Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 “Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і*

правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві” від 18.06.1999 р.

260. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України № 16 “Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов’язаних з їх екстрадицією” від 8.10.2004 р.
261. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України № 9 “Про застосування Конституції при здійсненні правосуддя” від 01.11.1996 р.
262. *Преступления террористической направленности: уголовное преследование на досудебных стадиях* / Под науч. ред. О.Н. Коршуновой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 435 с.
263. *Проверка показаний свидетеля «со слуха»* // Борьба с преступностью за рубежом. – 2000. - № 9. – С. 18-22.
264. *Проект* Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок та строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов’язаних з їх екстрадицією” // Матеріали до третього пленарного засідання Науково-консультативної ради при Верховному Суді України. – Київ, 2004 р.
265. *Проект* Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про деякі питання, що виникають в судовій практиці при застосуванні і відтворенні технічного запису судового процесу” // Матеріали до третього пленарного засідання Науково-консультативної ради при Верховному Суді України. – Київ, 2004 р.
266. *Противодействие торговле людьми: Учебное пособие*. – А.М. Бандурка, В.Н. Куц, Е.Б. Левченко и др. / Под общ. ред. акад. АПрНУ А.М. Бандурки. – Харьков: Консум, 2003. – 312 с.
267. *Пфаннер Т.* Возможности для укрепления сотрудничества государств с Международным уголовным судом // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 5-8.
268. *Пятчаніна О.С.* Загальні чинники міжнародно-правового співробітництва держав у протидії організованій транснаціональній злочинності // Часопис Київського університету права. – 2004. - № 4. – С. 99-106.
269. *Рабцевич О.И.* Международно-правовое и Российское закрепление права на справедливое судебное разбирательство // Право и политика. – 2003. - № 2. – С. 88-96.
270. *Радуцький О., Богданов Л.* Технічна фіксація судових процесів: системний підхід до розвитку комп’ютерних технологій та інформаційних ресурсів // Юридичний журнал. – 2002. - № 2. – С. 84-85.
271. *Рашков П.* В Молдове свидетели будут защищены // Прокурорская и следственная практика. – 1998. - № 3. – С. 99-100.
272. *Резолюція* ЕКОСОС 1990/22 від 24.05.1990 р. (Док. А/CONF.144/20, 7 june, 1990).
273. *Рекомендації* групи старших експертів «Вісімки». – Париж, 12 квітня 1996 р.
274. *Решетникова Т.А.* Взаимодействие следователей и прокуроров России и Казахстана в сфере оказания правовой помощи // Российский следователь. – 2004. - № 10. – С. 34-37.

275. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. // Документ ООН A/CONF.183/9.
276. Романов А.К., Лысягин О.Б. Институт экстрадиции: понятие, концепции, практика // Право и политика. – 2005. - № 3. – С. 91-98.
277. Российская юридическая энциклопедия. – М.: Издательский Дом ИНФРА – М, 1999. – с. 756.
278. Руководство для сотрудников системы уголовного правосудия в отношении осуществления Декларации основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью (Док. А / conf. 144 / 20.1990. 7 June).
279. Рустамов Х.У. Уголовный процесс. Формы: Учебное пособие для вузов. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 304 с.
280. Савицкий В.М. Презумпция невиновности. – М.: Издательство НОРМА, 1997. – 126 с.
281. Саматов О.Ж. Правовая помощь и иные формы правового сотрудничества стран СНГ // Право и политика. – 2005. - № 7. – С. 69-74.
282. Сафаров Н.А. Европейский ордер на арест: трансформация процесса экстрадиции // Московский журнал международного права. – 2003. - № 4 (52). – С. 194-215.
283. Сафаров Н.А. Передача лиц Международному уголовному суду и институт экстрадиции: трудный компромисс // Московский журнал международного права. – 2003. - № 2. – С. 150-167.
284. Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 416 с.
285. Сегай М. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 4. – С. 193-200.
286. Сегай М. Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу // Вісник Академії правових наук України. – 2001. - № 4. – С. 190-198.
287. Селівон М. Проблеми конституційності Римського Статуту Міжнародного кримінального суду // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 20-25.
288. Семенов В., Маєвська А. Становлення Міжнародного кримінального суду // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 64-69.
289. Сизоненко А. Відеозв'язок як засіб проведення слідчих дій за межами України // Право України. – 2003. - № 3. – С. 96-99.
290. Сизоненко А. Деякі особливості використання доказів, отриманих за кордоном // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - № 10. – С. 112-113.
291. Сизоненко А.С. Використання доказів, отриманих на території інших країн, в кримінальному процесі України: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2004. – 18 с.
292. Скомороха В. Римський Статут Міжнародного кримінального суду: питання конституційності // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 26-35.
293. Смирнов В.П. Проблемы состязательности в науке Российского уголовно-процессуального права // Государство и право. – 2001. - № 8. – С. 51-59.

294. *Смирнов М.* Актуальні питання надання взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 9. – С. 139-142.
295. *Смирнов М.* Використання в кримінальному процесі України доказів по справах про контрабанду, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання правової взаємодопомоги // Митна справа. – 2004. - № 1 (31). – С. 55-60.
296. *Смирнов М.* Використання в кримінальному процесі України доказів, отриманих із джерел в іноземній державі // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. - № 2 (32). – С. 124-128.
297. *Смирнов М.* Дистанційне кримінальне судочинство: реальність та перспективи // Юридична Україна. – 2004. - № 7 (19). – С. 69-74.
298. *Смирнов М.* Дистанційне кримінальне судочинство: реальність та перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. - № 9 (35). – С. 74-83.
299. *Смирнов М.* Допустимість використання в кримінальному процесі показань анонімних свідків // Юридична Україна. – 2003. - № 4. – С. 34-37.
300. *Смирнов М.* Ефективність механізмів надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах: питання процесуальної форми // Часопис Київського університету права. – 2004. - № 2. – С. 72-76.
301. *Смирнов М.* Ефективність механізмів надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах: питання процесуальної форми // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса: Фенікс, 2004. – Вип. 21. – С. 224-230.
302. *Смирнов М.* Застосування відеозв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах у порядку надання взаємної правової допомоги (процесуальні особливості) // Юридична Україна. – 2003. - № 8. – С. 23-30.
303. *Смирнов М.* Застосування відеоконференцзв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах у сфері міжнародного співробітництва // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 88-92.
304. *Смирнов М.* Інститут взаємної правової допомоги по кримінальних справах: концепція удосконалювання // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 7. – С. 125-128.
305. *Смирнов М.* Інститут взаємної правової допомоги: діюча практика та перспективи розвитку // Юридична Україна. – 2003. - № 10. – С. 65-69.
306. *Смирнов М.* Концепція удосконалювання інституту взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Юридична Україна. – 2004. - № 4 (16). – С. 56-62.
307. *Смирнов М.* Міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального процесу // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. - № 1 (31). – С. 10-14.
308. *Смирнов М.* Надання взаємної правової допомоги по кримінальних справах: питання процесуальної форми // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 6. – С. 124-127.
309. *Смирнов М.* Норми іноземного права в національному кримінальному процесі // Вісник прокуратури. – 2003. - № 11 (29). – С. 51-56.
310. *Смирнов М.* Норми іноземного права в національному кримінальному процесі // Юридична Україна. – 2004. - № 1 (13). – С. 72-76.
311. *Смирнов М.* Особливості і процедурні питання провадження процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку у сфері міжнародного співробітництва //

- Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. - № 3 (11). – С. 210-214.
312. *Смирнов М.* Перспективи розвитку інституту взаємної правової допомоги в кримінальних справах // Право України. – 2004. - № 5. – С. 99-102.
  313. *Смирнов М.* Поняття і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги в кримінальних справах // Право України. – 2003. - № 10. – С. 40-43.
  314. *Смирнов М.* Поняття і сучасний стан інституту взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 2. – С. 115-119.
  315. *Смирнов М.* Применение видеоконференцсвязи при получении доказательств по уголовным делам в порядке оказания взаимной правовой помощи (процессуальные особенности) // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 11. – С. 127-131.
  316. *Смирнов М.* Применение видеосвязи как мера обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию, и возможность реализации в уголовном судопроизводстве права конфронтации // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 5. – С. 117-120.
  317. *Смирнов М.* Применение средств видеосвязи при оказании правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 6. – С. 92-95.
  318. *Смирнов М.* Процессуальные особенности применения видеоконференцсвязи при получении доказательств по уголовным делам в порядке оказания взаимной правовой помощи // Юридический вестник. – 2004. - № 1. – С. 98-103.
  319. *Смирнов М.* Процесуальні особливості застосування нових форм взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. - № 1-2 (9-10). – С. 228-231.
  320. *Смирнов М.* Процесуальні особливості проведення трансграничних обшуків і вилучення інформації, переданої через телекомунікаційні мережі // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 10. – С. 133-136.
  321. *Смирнов М.* Щодо використання відеоконференцз'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку // Вісник Верховного Суду України. – 2004. - № 1 (41). – С. 38-40.
  322. *Смирнов М.* Эффективность механизмов и процедур оказания взаимной правовой помощи по уголовным делам: вопросы процессуальной формы // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2004. - № 4 (149). – С. 8-12.
  323. *Смирнов М.И.* Актуальные проблемы участия свидетеля в уголовном процессе // Проблеми розвитку держави і права України в сучасних умовах: Тези доповідей учасників Всеукраїнської студентської наукової конференції (Одеса, 30-31 березня 2000 р.). – Одеса: Юридична література, 2000. – С. 443-444.
  324. *Смирнов М.И.* Дистанционное проведение допроса: перспективы развития // Правова держава очима молодих дослідників: Матеріали 4-ї звітної щорічної студентської конференції (Одеса, 20 березня 2001 р.). – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 181-188.

325. *Смирнов М.И.* Понятие и современное состояние института взаимной правовой помощи по уголовным делам // Правоведение. – 2004. - № 5 (256). – С. 162-171.
326. *Смирнов М.И.* Современное состояние института взаимной правовой помощи по уголовным делам // Юрист-Правовед. – 2004. - № 1 (8). – С. 46-52.
327. *Смирнов М.И.* Современное состояние института взаимной правовой помощи по уголовным делам // Прокурорская и следственная практика. – 2004. - № 1-2. – С. 159-162.
328. *Смирнов М.И.* Эффективность механизмов и процедур оказания взаимной правовой помощи по уголовным делам: вопросы процессуальной формы // Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета. – 2004. - № 2 (30). – С. 27-31.
329. *Смирнов М.И.* Эффективность механизмов и процедур оказания взаимной правовой помощи по уголовным делам: вопросы процессуальной формы // Следователь. – 2004. - № 6 (74). – С. 60-62.
330. *Смирнов М.И.* Эффективность механизмов оказания взаимной правовой помощи по уголовным делам: вопросы процессуальной формы // Современное право. – 2004. - № 8. – С. 34-37.
331. *Смирнов М.И.* Актуальні питання удосконалювання інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах // Життя і право. – 2004. - № 4 (4). – С. 52-60.
332. *Смирнов М.И.* Відеоконференцзв'язок у кримінальному судочинстві // Юридичний вісник України. – 2003. – 13-19 грудня. - № 50 (442). – С. 28-32.
333. *Смирнов М.И.* Дистанційне кримінальне судочинство: реальність та перспективи // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Чернівці, 2004. – Вип. 212: Правознавство. – С. 117-121.
334. *Смирнов М.И.* Діюча сфера застосування відеоконференцзв'язку при одержанні доказів з кримінальних справ // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2004. – Вип. 60-62. – С. 85-87.
335. *Смирнов М.И.* Діюча сфера застосування засобів відеозв'язку при одержанні доказів по кримінальних справах // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2003. – Вип. 18. – С. 842-849.
336. *Смирнов М.И.* Допустимість використання в кримінальному процесі свідчень анонімних свідків // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2002. – Вип. 16. – С. 624-628.
337. *Смирнов М.И.* Застосування іноземного кримінально-процесуального права при наданні взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 1. – С. 109-112.
338. *Смирнов М.И.* Особливості надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням методу відеоконференцзв'язку: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 21 с.
339. *Смирнов М.И.* Перспективи розвитку нових форм взаємної правової допомоги по кримінальних справах // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2004. – Вип. 22. – С. 938-943.
340. *Смирнов М.И.* Проблема використання в кримінальному процесі доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової

- допомоги // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. - № 3 (частина друга). – С. 119-123.
341. *Смирнов М.І.* Процесуальні особливості застосування відеозв'язку в наданні взаємної допомоги у кримінальних справах // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наук. пр. – Донецьк, 2003. - № 1. – С. 142-156.
342. *Смирнов М.І.* Процесуальні особливості застосування нових форм взаємної правової допомоги при одержанні доказів по кримінальних справах у сфері міжнародного співробітництва // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2003. – Вип. 20. – С. 125-129.
343. *Смирнов М.І.* Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наук. пр. – Донецьк, 2004. - № 1. – С. 187-196.
344. *Смирнов М.І.* Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 4. – С. 112-116.
345. *Смирнов М.І.* Удосконалення інституту взаємної правової допомоги у кримінальних справах // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. - № 4 (34). – С. 114-118.
346. *Смирнов М.І., Комісарчук Р.* Інституційна реформа в Україні – передумова інтеграції до Європейського Союзу // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. - № 9. – С. 77-89.
347. *Смірський В.В.* Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 2. – С. 152-155.
348. *Сташис В.* Деякі аспекти боротьби з організованою злочинністю // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 4 (19). – С. 133-141.
349. *Стратегии* в области предупреждения преступности в отношении преступлений в городских районах и преступности среди несовершеннолетних и преступлений с применением насилия, включая вопрос о потерпевших: оценка и новые перспективы // Доклад девятого Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. – Каир, 1995. – с. 13.
350. *Табалдиева В.Ш.* Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства: Учебное пособие. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 192 с.
351. *Табалдиева В.Ш.* Основы правовой регламентации уголовно-процессуального статуса субъектов международной правовой помощи по уголовным делам // Уголовное право. – 2004. - № 1. – С. 90-91.
352. *Табалдиева В.Ш.* Понятие уголовно-процессуального статуса субъектов международной правовой помощи по уголовным делам // Российский следователь. – 2004. - № 9. – С. 9-12.
353. *Табалдиева В.Ш.* Статус суда, осуществляющего контроль за законностью и обоснованностью оказания международной правовой помощи по уголовным делам // Журнал российского права. – 2004. - № 12. – С. 76-84.

354. *Табалдиева В.Ш.* Уголовно-процессуальный статус прокурора, осуществляющего надзор за законностью и обоснованностью оказания международной правовой помощи по уголовным делам // Уголовное право. – 2004. - № 3. – С. 97-99.
355. *Табалдиева В.Ш.* Уголовно-процессуальный статус следователя как субъекта применения норм права в процессе оказания международной правовой помощи по уголовным делам // Российский следователь. – 2004. - № 2. – С. 5-8.
356. *Табалдиева В.Ш.* Уголовно-процессуальный статус следственного аппарата – субъекта применения правовых норм о международной правовой помощи по уголовным делам // Российский следователь. – 2003. - № 12. – С. 9-12.
357. *Тацій В., Грошевий Ю.* Проблеми імплементації норм міжнародного права в національні процесуальні процедури (до 50-річчя Конвенції про захист прав людини і основних свобод) // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 4. – С. 4-10.
358. *Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько.* – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 776 с.
359. *Тертишник В., Тертишник О.* Проблеми міжнародного співробітництва у сфері правосуддя: екстрадиція та конфіскація // Юридична Україна. – 2003. - № 6. – С. 34-39.
360. *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 4-те вид., доп. і переробл. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 1120 с.
361. *Типовой договор о взаимной помощи в области уголовного правосудия // Резолюции и решения принятые Генеральной Ассамблеей ООН на сорок пятой сессии. Официальные отчеты.* – Нью-Йорк, 1991. – Т.1. – с. 291-298.
362. *Трикоз Е.Н.* Начало деятельности Международного уголовного суда: состояние и перспективы // Журнал российского права. – 2005. - № 3. – С. 134-147.
363. *Тропин М.В.* Задержание лиц, подлежащих экстрадиции на территории Российской Федерации // Следователь. – 2003. - № 8. – С. 60-62.
364. *Тропин М.В.* Заключение под стражу лиц, подлежащих экстрадиции // Российский следователь. – 2003. - № 3. – С. 13-15.
365. *Трунк А.* Использование современных коммуникационных технологий в юриспруденции // Государство и право. – 2001. - № 3. – С. 108-111.
366. *Трунов И.Л.* Защита прав личности в уголовном процессе. – М.: ИД «Юриспруденция», 2005. – 304 с.
367. *Трунцевский Ю.В.* Десятый Конгресс ООН о борьбе с транснациональной организованной преступностью // Международное публичное и частное право. – 2001. - № 1. – С. 32-33.
368. *Трунцевский Ю.В.* Соотношение международно-правовых норм и норм национального уголовного права (историко-правовой аспект) // История государства и права. – 2002. - № 5. – С. 35.
369. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. П.А. Лупинская.* – М.: Юристъ, 2004. – 800 с.
370. *Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина.* – Х.: ООО «Одиссей», 2003. – 960 с.

371. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. – 2-е изд., исправ. и доп. – Х.: ООО «Одиссей», 2005. – 968 с.
372. Удалова Л. Деякі проблеми розвитку кримінально-процесуального законодавства // Право України. – 2002. - № 6. – С. 99-101.
373. Усиление международного сотрудничества в борьбе с транснациональной организованной преступностью // Борьба с преступностью за рубежом. – 1999. - № 11. – С. 16-34.
374. Федченко В.М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2005. – 20 с.
375. Хазиев Ш.Н. Судебная экспертиза и другие формы применения специальных знаний в международном уголовном процессе // Адвокат. – 2005. - № 3. – С. 31-37.
376. Хайруллин Ф.А. Опыт и рекомендации по обеспечению безопасности свидетелей и потерпевших в уголовном процессе // Прокурорская и следственная практика. – 2000. - № 1-2. – С. 116-124.
377. Халиулин А.Г. Использование телекоммуникаций в уголовно-процессуальной деятельности // Прокурорская и следственная практика. – 1999. - № 1-2. – С. 175-178.
378. Хлобустов О.М. О международно-правовых основах противодействия современному терроризму // Международное публичное и частное право. – 2001. - № 2. – С. 35-40.
379. Ходырев А. Международное сотрудничество в области борьбы с преступностью // Международное публичное и частное право. – 2003. - № 3. – С. 62-68.
380. Чанкова Д.И. Проблемы и тенденции в развитии болгарского уголовно-процессуального законодательства // Государство и право. – 2000. - № 10. – С. 98-103.
381. Шахметов И.С. Преступность не знает границ // Прокурорская и следственная практика. – 1999. - № 3-4. – С. 127-131.
382. Шевченко К.Д. Международно-правовые основы деятельности по защите потерпевших, свидетелей и других лиц, содействующих уголовному судопроизводству, в документах Организации Объединенных Наций // Международное публичное и частное право. – 2002. - № 5 (9). – С. 41-44.
383. Шестакова С.Д. Значение гармонизации европейских уголовно-процессуальных систем для развития российского уголовно-процессуального права // Правоведение. – 2004. - № 4 (255). – С. 152-159.
384. Шешуков И.Л. Латвийское законодательство о защите лиц, содействующих правосудию по уголовным делам // Государство и право. – 1999. - № 2. - С. 84-88.
385. Шило О., Маринів В. Державний захист суддів, працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, як гарантія здійснення правосуддя у кримінальних справах // Вісник Академії правових наук України. – 2000. - № 2. – С. 157-166.

386. *Шинкарецькая Г.Г.* Сотрудничество государств СНГ в борьбе против международного терроризма // Международное публичное и частное право. – 2002. - № 2. – С. 2-5.
387. *Шорстка Т.* Видати договірній стороні. Реалізація міжнародних договорів у кримінальному судочинстві // Урядовий кур'єр. – 2004. – 15 січня. - № 7. – С. 15.
388. *Шпотаківська О.В.* Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві: Автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 16 с.
389. *Щерба С., Зайцев О.* Защита свидетеля в США // Юстиция. – 1994. - № 8. – С. 52-53.
390. *Щерба С., Зайцев О., Сарсенбаев С.* Потерпевший в беспомощном состоянии: особенности судебного разбирательства // Российская юстиция. – 1995. - № 5. – С. 19-21.
391. *Ярмиш О., Сироїд Т.* Реалізація універсальної юрисдикції Міжнародного кримінального суду: проблеми і перспективи // Український часопис міжнародного права. – 2003. - № 4. – С. 57-60.
392. *Agreed Principles Relating to the Use of Video Links in Mutual Assistance Practice // The Lyon Group. G 8 Senior Expert Group on Transnational Organized Crime. November, 2000.*
393. *Convention established by the Council in accordance with Article 34 of the Treaty on European Union, on mutual assistance in criminal matters between the Members States of the European Union // Official Journal of the European Communities, 17.7.2000. – P. 197/6.*
394. *Criminal Justice Act 1988. – Published by HMSO. – London, 1989. – P. 67.*
395. *Meeting of Justice and Interior Ministers of The Eight. December 9-10, 1997. COMMUNIQUE, Washington, D.C., December 10 // The Lyon Group. G8 Senior Expert Group on Transnational Organized Crime. Provisional Archive: June 1999. – Designed and Published by the Rule of Law Foundation for free distribution within the Lyon Group, with support from the U.S. Department of State. – Washington, DS USA. – Published: November, 1999. – 14 p.*
396. *Ministerial Conference of the G-8 Countries on Combating Transnational Organized Crime (Moscow, October 19-20, 1999). Communiqué. // G-8 Information Centre. Information System by the University of Toronto Library and the G8 Research Group at the University of Toronto.*
397. *Second Additional Protocol to the European Convention on mutual assistance in criminal matters, 08.IX.2001. – Strasburg, 2001. – Art. 9.*
398. *Senior Expert Group on Transnational Organized Crime. Senior Experts Group Recommendations. Paris. April 12, 1996 // G-8 Information Center. Information System by the University of Toronto Library and the G8 Research Group at the University of Toronto.*

ДОДАТКИ

Додаток 1

Відомості про обсяг надання (отримання) правової допомоги правоохоронними і судовими органами України (у тому числі правоохоронними і судовими органами Одеської області)

Показники звернень Генеральної прокуратури України до іноземних компетентних установ з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах за 2003 рік

№	Країна	Виконання процесуальних дій	Передача кримінального переслідування	Видача (екстрадиція)	Всього
Країни СНД					
1.	Росія	164	41	232	437
2.	Білорусь	9	3	23	35
3.	Молдова	28	9	6	43
4.	Азербайджан	2	3	1	6
5.	Казахстан	4	1	12	17
6.	Туркменістан	4	1	-	5
7.	Узбекистан	5	-	2	7
8.	Грузія	2	1	-	3
9.	Вірменія	4	5	-	9
Країни Балтії					
10.	Латвія	93	-	-	93
11.	Литва	36	-	-	36
12.	Естонія	21	2	-	23
Інші країни					
13.	Німеччина	102	-	4	106
14.	Угорщина	39	2	3	44
15.	Сполучені Штати Америки	66	-	-	66
16.	Велика Британія	20	-	1	21
17.	Ізраїль	13	1	-	14
18.	Словаччина	30	-	-	30
19.	Туреччина	35	-	-	35
20.	Австрія	8	-	1	9
21.	Польща	42	-	6	48
22.	Кіпр	17	-	-	17
23.	Чехія	35	1	6	42
24.	Швейцарія	18	-	-	18
25.	Болгарія	10	-	-	10
26.	Китай	14	-	-	14

27.	Югославія	1	-	-	1
28.	Антигуа і Барбуда	1	-	-	1
29.	Македонія	2	-	-	2
30.	Віргінські острови	4	-	-	4
31.	Люксембург	2	-	-	2
32.	Нідерланди	15	-	-	15
33.	Швеція	4	-	-	4
34.	Данія	2	-	-	2
35.	Румунія	9	-	1	10
36.	Італія	21	-	2	23
37.	Ємен	1	-	-	1
38.	Іспанія	6	-	2	8
39.	Канада	4	-	-	4
40.	Норвегія	2	-	1	3
41.	Франція	7	-	-	7
42.	Греція	5	-	-	5
43.	Йорданія	1	-	-	1
44.	Фінляндія	4	-	-	4
45.	Еквадор	1	-	-	1
46.	Об'єднані Арабські Емірати	7	-	-	7
47.	Нігерія	1	-	-	1
48.	Бельгія	1	-	1	2
49.	Португалія	-	-	2	2
50.	Мальта	1	-	-	1
51.	Сінгапур	1	-	-	1
52.	Лівія	1	-	-	1
53.	Панама	1	-	-	1
54.	Хорватія	2	-	-	2
55.	Коста-Ріка	1	-	-	1
56.	Колумбія	1	-	-	1
57.	Сербія і Чорногорія	3	-	-	3
58.	Ірландія	2	-	-	2
59.	Єгипет	1	-	-	1
60.	Ліхтенштейн	1	-	-	1
61.	Британські Віргінські острови	1	-	-	1
62.	Іран	2	-	-	2
63.	Індія	1	-	-	1
64.	Камбоджа	1	-	-	1
	Всього	942	70	306	1318

Показники звернень іноземних компетентних установ до Генеральної прокуратури
України з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у
кримінальних справах за 2003 рік

№	Країна	Виконання процесуальних дій	Передача кримінального переслідування	Видача (екстрадиція)	Всього
Країни СНД					
1.	Росія	273	28	63	364
2.	Молдова	78	17	34	129
3.	Білорусь	54	8	16	78
4.	Азербайджан	13	3	17	33
5.	Казахстан	24	-	12	36
6.	Грузія	13	-	13	26
7.	Вірменія	6	-	13	19
8.	Киргизія	2	-	-	2
9.	Узбекистан	4	2	3	9
10.	Туркменістан	3	-	-	3
Країни Балтії					
11.	Литва	32	1	1	34
12.	Естонія	4	1	-	5
13.	Латвія	6	-	-	6
Інші країни					
14.	Угорщина	269	16	-	285
15.	Німеччина	82	3	2	87
16.	Кіпр	2	-	-	2
17.	Чехія	59	31	-	90
18.	Польща	36	26	-	62
19.	Словаччина	25	15	-	40
20.	Болгарія	22	-	-	22
21.	Сполучені Штати Америки	30	-	-	30
22.	Італія	4	-	-	4
23.	Туреччина	3	-	-	3
24.	Бельгія	5	-	-	5
25.	Португалія	1	-	-	1
26.	Велика Британія	3	-	-	3
27.	Фінляндія	1	-	-	1
28.	Румунія	3	1	-	4
29.	Австрія	2	1	-	3
30.	Нідерланди	3	-	-	3
31.	Канада	1	-	-	1
32.	Аргентина	1	-	-	1
33.	Швейцарія	1	-	-	1
34.	Швеція	1	-	1	2

35.	Іспанія	1	-	-	1
36.	Сирія	1	-	-	1
37.	Франція	1	-	-	1
38.	В'єтнам	1	-	-	1
	Всього	1070	153	175	1398

Показники звернень Генеральної прокуратури України до іноземних компетентних установ з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах за 2004 рік

№	Країна	Виконання процесуальних дій	Передача кримінального переслідування	Видача (екстрадиція)	Всього
Країни СНД					
1.	Азербайджан	3	-	-	3
2.	Білорусь	15	7	10	32
3.	Вірменія	5	2	1	8
4.	Грузія	8	-	1	9
5.	Казахстан	10	1	5	16
6.	Киргизія	1	-	-	1
7.	Молдова	104	12	5	121
8.	Росія	154	59	246	459
9.	Таджикистан	2	-	-	2
10.	Туркменія	1	-	-	1
11.	Узбекистан	5	1	1	7
Країни Балтії					
12.	Естонія	12	-	-	12
13.	Латвія	103	-	-	103
14.	Литва	39	-	-	39
Інші країни					
15.	Австралія	4	-	-	4
16.	Австрія	19	-	-	19
17.	Андорра	1	-	-	1
18.	Аргентина	1	-	-	1
19.	Бельгія	15	-	-	15
20.	Болгарія	20	-	-	20
21.	Бразилія	1	-	-	1
22.	Британські Віргінські острови	7	-	-	7
23.	Буркіна Фасо	1	-	-	1
24.	Гана	1	-	-	1
25.	Велика Британія	30	-	-	30
26.	Гібралтар	2	-	-	2
27.	Греція	5	-	-	5
28.	Данія	2	-	-	2

29.	Єгипет	-	-	1	1
30.	Ізраїль	13	-	1	14
31.	Індія	1	-	-	1
32.	Ірландія	2	-	-	2
33.	Іспанія	4	-	-	4
34.	Італія	26	1	-	27
35.	Камбоджа	1	-	-	1
36.	Канада	5	-	-	5
37.	Кіпр	25	-	-	25
38.	Китай	8	-	-	8
39.	Колумбія	1	-	-	1
40.	Корея	1	-	-	1
41.	Кот-д'Івуар	2	-	-	2
42.	Ліван	7	-	-	7
43.	Люксембург	2	-	-	2
44.	Македонія	2	-	-	2
45.	Мальта	2	-	-	2
46.	Нігерія	1	-	-	1
47.	Нікарагуа	1	-	-	1
48.	Нідерланди	17	-	-	17
49.	Німеччина	96	-	1	97
50.	Об'єднані Арабські Емірати	8	-	1	9
51.	Острів Мен	3	-	-	3
52.	Пакистан	2	-	-	2
53.	Панама	4	-	-	4
54.	Перу	1	-	-	1
55.	Польща	43	1	4	48
56.	Португалія	3	-	1	4
57.	Румунія	11	-	-	11
58.	Свазіленд	1	-	-	1
59.	Сербія і Чорногорія	6	-	-	6
60.	Сирія	3	-	-	3
61.	Сінгапур	1	-	-	1
62.	Словаччина	26	1	-	27
63.	Словенія	6	-	-	6
64.	Сполучені Штати Америки	80	-	1	81
65.	Туреччина	41	1	2	44
66.	Угорщина	55	1	3	59
67.	Фінляндія	6	-	-	6
68.	Франція	11	-	-	11

69.	Хорватія	3	-	-	3
70.	Чехія	28	1	6	35
71.	Швейцарія	12	-	-	12
72.	Швеція	3	-	-	3
	Всього	1149	87	283	1519

Показники звернень іноземних компетентних установ до Генеральної прокуратури України з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах за 2004 рік

№	Країна	Виконання процесуальних дій	Передача кримінального переслідування	Видача (екстрадиція)	Всього
Країни СНД					
1.	Азербайджан	8	-	15	23
2.	Білорусь	44	4	22	70
3.	Вірменія	-	-	7	7
4.	Грузія	10	-	4	14
5.	Казахстан	9	3	3	15
6.	Киргизія	-	-	1	1
7.	Молдова	102	14	29	145
8.	Росія	428	36	53	517
9.	Таджикистан	1	-	-	1
10.	Туркменістан	2	-	-	2
11.	Узбекистан	9	-	7	16
Країни Балтії					
12.	Естонія	7	-	-	7
13.	Латвія	5	-	1	6
14.	Литва	28	-	3	31
Інші країни					
15.	Албанія	1	-	-	1
16.	Алжир	1	-	-	1
17.	Антигуа і Барбуда	1	-	-	1
18.	Бельгія	6	-	-	6
19.	Болгарія	14	-	-	14
20.	Велика Британія	2	-	-	2
21.	Італія	11	-	-	11
22.	Китай	1	-	-	1
23.	Ліхтенштейн	1	-	-	1
24.	Нідерланди	3	-	-	3
25.	Німеччина	60	1	-	61
26.	Норвегія	2	-	-	2
27.	Перу	3	-	-	3
28.	Польща	49	14	3	66
29.	Португалія	1	-	-	1

30.	Румунія	2	-	-	2
31.	Сербія і Чорногорія	1	-	-	1
32.	Словаччина	22	6	2	30
33.	Сполучені Штати Америки	32	-	-	32
34.	Туреччина	2	-	-	2
35.	Угорщина	237	2	-	239
36.	Франція	6	-	-	6
37.	Фінляндія	2	-	-	2
38.	Хорватія	1	-	-	1
39.	Чехія	57	35	-	92
40.	Швейцарія	3	-	-	3
41.	Швеція	1	-	-	1
	Всього	1175	115	150	1440

Показники звернень компетентних установ США до Генеральної прокуратури України¹ та звернень Генеральної прокуратури України до компетентних установ США² з питань надання (отримання) правової допомоги у кримінальних справах за період з 1999 по 2004 роки

Період	Виконання процесуальних дій ¹	Виконання процесуальних дій ²
1999 рік	23	23
2000 рік	20	43
2001 рік	36	41
2002 рік	20	46
2003 рік	30	66
2004 рік	32	80
Всього	161	299

Показники звернень прокуратури Одеської області до компетентних органів іноземних країн з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах за період з 2001 по 2004 роки

Період	Виконання процесуальних дій	Передача кримінального переслідування	Видача (екстрадиція)	Всього за період
2001 рік	40	2	10	52
2002 рік	65	3	16	84
2003 рік	27	5	23	55
2004 рік	24	4	17	45
Всього	156	14	66	236

Показники звернень компетентних органів іноземних країн до прокуратури
Одеської області з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у
кримінальних справах за період з 2001 по 2004 роки

Період	Виконання процесуальних дій	Передача кримінального переслідування	Видача (екстрадиція)	Всього за період
2001 рік	74	8	22	104
2002 рік	78	9	66	153
2003 рік	69	7	33	109
2004 рік	86	19	41	146
Всього	307	43	162	512

Показники звернень слідчого відділу Управління Служби безпеки України в
Одеській області до компетентних органів іноземних країн з питань
правової допомоги у кримінальних справах за 2004 рік

№	Країна звернення	Характер запитів	Кількість запитів	Результат
1.	Австрія	виконання ПД ¹	1	не виконано
2.	Білорусь	виконання ПД	1	виконано
3.	Болгарія	виконання ПД	4	виконано – 2 (2) ²
4.	Германія	виконання ПД	3	виконано – 1 (2)
5.	Греція	виконання ПД	1	виконано
6.	Грузія	виконання ПД	1	виконано
7.	Індія	виконання ПД	1	не виконано
8.	Іспанія	виконання ПД	1	не виконано
9.	Камбоджа	виконання ПД	1	виконано
10.	Канада	виконання ПД	1	виконано
11.	Китай	виконання ПД	5	виконано – 3 (2)
12.	Колумбія	виконання ПД	2	виконано
13.	Коста-Ріка	виконання ПД	1	виконано
14.	Латвія	виконання ПД	2	виконано – 1 (1)
15.	Молдова	виконання ПД	54	виконано – 44 (10)
16.	Об'єднані Арабські Емірати	виконання ПД	1	виконано
17.	Пакистан	виконання ПД	1	виконано
18.	Польща	виконання ПД	4	виконано – 2 (2)
19.	Росія	виконання ПД	18	виконано – 16 (2)
20.	Румунія	виконання ПД	4	виконано – 1 (3)
21.	Сполучені Штати Америки	виконання ПД	5	виконано – 2 (3)
22.	Туреччина	виконання ПД	7	виконано – 4 (3)
23.	Фінляндія	виконання ПД	1	не виконано
24.	Угорщина	виконання ПД	1	не виконано
25.	Уругвай	виконання ПД	1	не виконано

26.	Естонія	виконання ПД	1	Виконано
	Всього	виконання ПД	123	виконано – 87 (36)

Примітки:

1. скорочення “ПД” – процесуальні дії
2. число в дужці – кількість невиконаних доручень

Показники звернень слідчого управління Управління Міністерства внутрішніх справ України в Одеській області до компетентних органів іноземних країн з питань правової допомоги у кримінальних справах за 2004 рік

№	Країна звернення	Характер запитів	Кількість запитів
1.	Азербайджан	Виконання ПД*	1
2.	Білорусь	Виконання ПД	2
3.	Вірменія	Виконання ПД	1
4.	Грузія	Виконання ПД	2
5.	Казахстан	Виконання ПД	1
6.	Латвія	Виконання ПД	4
7.	Молдова	Виконання ПД	20
8.	Німеччина	Виконання ПД	1
9.	Росія	Виконання ПД	26
10.	Сполучені Штати Америки	Виконання ПД	1
11.	Чехія	Виконання ПД	1
12.	Узбекистан	Виконання ПД	1
	Всього	Виконання ПД	61

Примітка.

* скорочення “ПД” – процесуальні дії

Додаток 2

Міжнародні договори України з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах

№	Назва міжнародного договору	Дата укладання
МІЖДЕРЖАВНІ БАГАТОСТОРОННІ ДОГОВОРИ		
1.	ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ВИДАЧУ ПРАВОПОРУШНИКІВ ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВИДАЧУ ПРАВОПОРУШНИКІВ 1975 р. ДРУГИЙ ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ 1978 р. (ратифікована разом з обома протоколами 16.01.1998 р. Законом № 43/98-ВР зі змінами і доповненнями, внесеними Законом від 15.12.1999 р. № 1299-XIV)	13.12.1957
2.	ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ВЗАЄМНУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВЗАЄМНУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ 1978 р. (ратифікована разом з протоколом Законом України № 44/98-ВР від 16.01.1998 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Законом від 15.12.1999 р. № 1298-XIV)	20.04.1959
3.	ДРУГИЙ ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВЗАЄМНУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ 2001 р. (підписаний від імені України 08.11.2001 р., не ратифікований)	08.11.2001
4.	ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО НАГЛЯД ЗА УМОВНО ЗАСУДЖЕНИМИ АБО УМОВНО ЗВІЛЬНЕНИМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ (приєднання України 22.09.1995 р. Законом України № 336/95-ВР)	30.11.1964
5.	ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО МІЖНАРОДНУ ДІЙСНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ВИРОКІВ (ратифікована 26.09.2002 р. Законом України № 172-IV, набрала чинності 12.06.2003 р.)	28.05.1970
6.	ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ (приєднання України 22.09.1995 р. Законом України № 339/95-ВР зі змінами і доповненнями, внесеними Законом від 15.12.1999 р. № 1300-XIV)	15.05.1972
7.	КОНВЕНЦІЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ (ратифікована 22.09.1995 р. Законом України № 337/95-ВР)	21.03.1983
	КОНВЕНЦІЯ ПРО ВІДМИВАННЯ, ПОШУК, АРЕШТ ТА	08.11.1990

8.	КОНФІСКАЦІЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ (ратифікована 17.12.1997 р. Законом України № 738/97-ВР)	
9.	КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ І ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ З ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ (ратифікована 10.11.1994 р. Законом України № 240/94-ВР)	22.01.1993
10.	ПРОТОКОЛ ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ТА ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ З ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ від 22.01.1993 р. (ратифікований 03.03.1998 р. Законом України № 140/98-ВР)	29.03.1997
11.	КОНВЕНЦІЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ОСІБ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ, ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРИМУСОВОГО ЛІКУВАННЯ (ратифікована 11.01.2000 р. Законом України № 1372-XIV)	28.03.1997

МІЖДЕРЖАВНІ ДВОСТОРОННІ ДОГОВОРИ (чинні, також підписані, однак ще не набрали чинності)

12.	ДОГОВІР між Україною і Азербайджанською Республікою про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання (ратифікований 21.11.1997 р. Законом України № 669/97-ВР; чинності набрав 27.04.1998 р.)	24.03.1997
13.	ДОГОВІР між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (ратифікований 06.03.2003 р. Законом України № 620-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)	16.01.2002
14.	ДОГОВІР між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників (підписаний, однак ще не набрав чинності)	21.10.2003
15.	ДОГОВІР між Україною і Республікою Вірменія про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання (ратифікований 15.11.2001 р. Законом України № 2798-III; чинності набрав 01.09.2002 р.)	01.03.2001
16.	ДОГОВІР між Україною та Соціалістичною Республікою В'єтнам про правову допомогу і правові відносини в цивільних та кримінальних справах (ратифікований 02.11.2000 р. Законом України № 2080-III; чинності набрав 18.08.2002 р.)	06.04.2000
17.	ДОГОВІР між Україною та Гонконгом – Спеціальним Адміністративним Районом Китайської Народної Республіки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (ратифікований 20.11.2003 р. Законом України № 1320-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)	02.04.2003

18.	ДОГОВІР між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах (ратифікований 22.11.1995 р. Законом України № 451/95-ВР; чинності набрав 05.12.1996 р.)	09.01.1995
19.	ДОГОВІР між Україною і Грузією про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання (ратифікований 21.11.1997 р. Законом України № 670/97-ВР; чинності набрав 27.04.1998 р.)	14.02.1997
20.	ДОГОВІР між Україною і Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних та кримінальних справах (ратифікований 22.11.1995 р. Законом України № 450/95-ВР; чинності набрав 17.05.1996 р.)	15.02.1995
21.	ДОГОВІР між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу в кримінальних справах (ратифікований 06.03.2003 р. Законом України № 622-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)	03.10.2002
22.	ДОГОВІР між Україною та Республікою Індія про видачу правопорушників (ратифікований 06.03.2003 р. Законом України № 622-IV; підписаний, однак ще не набрав чинності)	03.10.2002
23.	ДОГОВІР між Україною і Республікою Казахстан про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання (ратифікований 18.05.2000 р. Законом України № 1738-III; чинності набрав 22.06.2000 р.)	17.09.1999
24.	ДОГОВІР між Україною і Канадою про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (ратифікований 17.12.1997 р. Законом України № 740/97-ВР; чинності набрав 01.03.1999 р.)	23.09.1996
25.	ДОГОВІР між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах (ратифікований 05.02.1993 р. Законом України № 2996-XII; чинності набрав 20.12.1993 р.)	31.10.1992
26.	ДОГОВІР між Україною і Китайською Народною Республікою про екстрадицію (ратифікований 21.10.1999 р. Законом України № 1184-XIV; чинності набрав 13.07.2000 р.)	11.12.1998
27.	ДОГОВІР між Україною та Китайською Народною Республікою про передачу засуджених осіб для відбування покарання (ратифікований 07.03.2002 р. Законом України № 3106-III; чинності набрав 12.10.2002 р.)	21.07.2001
28.	ДОГОВІР між Україною та Корейською Народно-Демократичною	13.10.2003

	Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах (підписаний, однак ще не набрав чинності)	
29.	ДОГОВІР між Україною та Республікою Куба про правові відносини та правову допомогу в цивільних та кримінальних справах (підписаний, однак ще не набрав чинності)	27.03.2003
30.	ДОГОВІР між Україною і Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах (ратифікований 22.11.1995 р. Законом України № 452/95-ВР; чинності набрав 12.07.1996 р.)	23.05.1995
31.	ДОГОВІР між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах (ратифікований 17.12.1993 р. Законом України № 3737-XII; чинності набрав 19.12.1994 р.)	07.07.1993
32.	ДОГОВІР між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах (ратифікований 10.11.1994 р. Законом України № 238/94-ВР; чинності набрав 24.05.1995 р.)	13.12.1993
33.	ДОГОВІР між Україною і Монголією про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах (ратифікований 01.11.1996 р. Законом України № 471/96-ВР; чинності набрав 04.12.1996 р.)	27.06.1995
34.	ДОГОВІР між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини в цивільних і кримінальних справах (ратифікований 04.02.1994 р. Законом України № 3941-XII; чинності набрав 04.08.1994 р.)	24.05.1993
35.	ДОГОВІР між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (ратифікований 10.02.2000 р. ВР України, обмін ратифікаційними грамотами ще не відбувся, тимчасово застосовується з 30.09.1999 р.; чинності набрав 27.02.2001 р.)	22.07.1998
36.	ДОГОВІР між Україною і Республікою Узбекистан про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання (ратифікований 19.03.1999 р. Законом України № 532-XIV; чинності набрав 20.06.1999 р.)	19.02.1998

ДОГОВОРИ КОЛИШНЬОГО СРСР, щодо яких Україна оформила правонаступництво

37.	ДОГОВІР між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Фінляндською Республікою про правовий захист і правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах	11.08.1978
	ДОГОВІР між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і	19.01.1984

38.	Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах	
39.	ДОГОВІР між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Угорською Народною Республікою про надання правової допомоги в цивільних, сімейних і кримінальних справах	15.07.1958
40.	ПРОТОКОЛ про зміни і доповнення до Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Угорською Народною Республікою про надання правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних справах, підписаному в Москві 15 липня 1958 р.	19.10.1971

МІЖУРЯДОВІ ДОГОВОРИ З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

41.	УГОДА між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії про арешт і конфіскацію доходів, пов'язаних зі злочинною діяльністю, за винятком незаконного обігу наркотиків (ратифікована 01.11.1996 р. Законом України № 473/96-ВР; чинності набрала 01.04.1997 р.)	18.04.1996
42.	УГОДА між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії про надання взаємодопомоги в боротьбі з незаконним обігом наркотиків (ратифікована 01.11.1996 р. Законом України № 472/96-ВР; чинності набрала 01.04.1997 р.)	18.04.1996

Додаток 3

Відомості про набрання чинності міжнародних багатосторонніх договорів з питань міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах

ТАБЛИЦЯ ЧИННОСТІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВІДМИВАННЯ, ПОШУК, АРЕШТ ТА КОНФІСКАЦІЮ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ (08.11.1990)
ETS 141

Держави-члени Ради Європи

№	Держави	Дата набрання чинності
1.	Албанія	01.02.2002
2.	Андорра	01.11.1999
3.	Вірменія	01.01.2004
4.	Австрія	01.11.1997
5.	Азербайджан	01.11.2003
6.	Бельгія	01.05.1998
7.	Боснія і Герцеговина	-
8.	Болгарія	01.10.1993
9.	Хорватія	01.02.1998
10.	Кіпр	01.03.1997
11.	Чехія	01.03.1997
12.	Данія	01.03.1997
13.	Естонія	01.09.2000
14.	Фінляндія	01.07.1994
15.	Франція	01.02.1997
16.	Грузія	-
17.	Німеччина	01.01.1999
18.	Греція	01.10.1999
19.	Угорщина	01.07.2000
20.	Ісландія	01.02.1998
21.	Ірландія	01.03.1997
22.	Італія	01.05.1994
23.	Латвія	01.04.1999
24.	Ліхтенштейн	01.03.2001
25.	Литва	01.10.1995
26.	Люксембург	01.01.2002
27.	Мальта	01.03.2000
28.	Молдова	01.09.2002
29.	Нідерланди	01.09.1993
30.	Норвегія	01.03.1995
31.	Польща	01.04.2001
32.	Португалія	01.02.1999
33.	Румунія	01.12.2002

34.	Росія	01.12.2001
35.	Сан-Марино	01.02.2001
36.	Сербія і Чорногорія	01.02.2001
37.	Словаччина	01.09.2001
38.	Словенія	01.08.1998
39.	Іспанія	01.12.1998
40.	Швеція	01.11.1996
41.	Швейцарія	01.09.1993
42.	колишня Югославська Республіка Македонія	01.09.2000
43.	Туреччина	-
44.	Україна	01.05.1998
45.	Велика Британія	01.09.1993

Держави-не члени Ради Європи

46.	Австралія	01.11.1997
47.	Канада	-
48.	Монако	01.09.2002
49.	Сполучені Штати Америки	-

**ТАБЛИЦЯ ЧИННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПЕРЕДАЧУ
ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ (15.05.1972) ETS 073**

Держави-члени Ради Європи

№	Держави	Дата набрання чинності
1.	Албанія	05.07.2000
2.	Андорра	-
3.	Вірменія	-
4.	Австрія	01.07.1980
5.	Азербайджан	-
6.	Бельгія	-
7.	Боснія і Герцеговина	-
8.	Болгарія	-
9.	Хорватія	-
10.	Кіпр	20.03.2002
11.	Чехія	01.01.1993
12.	Данія	30.03.1978
13.	Естонія	29.07.1997
14.	Фінляндія	-
15.	Франція	-
16.	Грузія	-
17.	Німеччина	-
18.	Греція	-
19.	Угорщина	-
20.	Ісландія	-

21.	Ірландія	-
22.	Італія	-
23.	Латвія	03.09.1997
24.	Ліхтенштейн	27.05.2003
25.	Литва	24.02.2000
26.	Люксембург	-
27.	Мальта	-
28.	Молдова	-
29.	Нідерланди	19.07.1985
30.	Норвегія	30.03.1978
31.	Польща	-
32.	Португалія	-
33.	Румунія	09.09.2000
34.	Росія	-
35.	Сан-Марино	-
36.	Сербія і Чорногорія	31.12.2002
37.	Словаччина	01.01.1993
38.	Словенія	-
39.	Іспанія	12.11.1988
40.	Швеція	30.03.1978
41.	Швейцарія	-
42.	колишня Югославська Республіка Македонія	-
43.	Туреччина	28.01.1979
44.	Україна	29.12.1995
45.	Велика Британія	-

**ТАБЛИЦЯ ЧИННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВИДАЧУ
ПРАВОПОРУШНИКІВ (13.12.1957) ETS 024, Додаткового протоколу до неї ETS
086 та Другого додаткового протоколу до неї ETS 098**

Держави-члени Ради Європи

№	Держави	Дата набрання чинності		
		Конвенції ETS 024	Додаткового протоколу ETS 086	Другого додаткового протоколу ETS 098
1.	Албанія	17.08.1998	17.08.1998	17.08.1998
2.	Андорра	11.01.2001	11.01.2001	-
3.	Вірменія	25.04.2002	17.03.2004	17.03.2004
4.	Австрія	19.08.1969	-	31.07.1983
5.	Азербайджан	26.09.2002	26.09.2002	26.09.2002
6.	Бельгія	27.11.1997	16.02.1998	16.02.1998
7.	Боснія і Герцеговина	-	-	-
8.	Болгарія	15.09.1994	15.09.1994	15.09.1994
9.	Хорватія	25.04.1995	25.04.1995	25.04.1995

10.	Кіпр	22.04.1971	20.08.1979	12.07.1984
11.	Чехія	01.01.1993	17.02.1997	17.02.1997
12.	Данія	12.12.1962	20.08.1979	05.06.1983
13.	Естонія	27.07.1997	27.07.1997	27.07.1997
14.	Фінляндія	10.08.1971	-	30.04.1985
15.	Франція	11.05.1986	-	-
16.	Грузія	13.09.2001	13.09.2001	13.09.2001
17.	Німеччина	01.01.1977	-	06.06.1991
18.	Греція	27.08.1961	-	-
19.	Угорщина	11.10.1993	11.10.1993	11.10.1993
20.	Ісландія	18.09.1984	18.09.1984	18.09.1984
21.	Ірландія	31.07.1966	-	-
22.	Італія	04.11.1963	-	23.04.1985
23.	Латвія	31.07.1997	31.07.1997	31.07.1997
24.	Ліхтенштейн	26.01.1970	-	-
25.	Литва	18.09.1995	18.09.1995	18.09.1995
26.	Люксембург	16.02.1977	11.12.2001	-
27.	Мальта	17.06.1996	18.02.2001	18.02.2001
28.	Молдова	31.12.1997	25.09.2001	25.09.2001
29.	Нідерланди	15.05.1969	12.04.1982	05.06.1983
30.	Норвегія	18.04.1960	11.03.1987	11.03.1987
31.	Польща	13.09.1993	13.09.1993	13.09.1993
32.	Португалія	25.04.1990	25.04.1990	25.04.1990
33.	Румунія	09.12.1997	09.12.1997	09.12.1997
34.	Росія	09.03.2000	09.03.2000	09.03.2000
35.	Сан-Марино	-	-	-
36.	Сербія і Чорногорія	29.12.2002	21.09.2003	21.09.2003
37.	Словаччина	01.01.1993	22.12.1996	22.12.1996
38.	Словенія	17.05.1995	17.05.1995	17.05.1995
39.	Іспанія	05.08.1982	09.06.1985	09.06.1985
40.	Швеція	18.04.1960	20.08.1979	05.06.1983
41.	Швейцарія	20.03.1967	09.06.1985	09.06.1985
42.	колишня Югославська Республіка Македонія	26.10.1999	26.10.1999	26.10.1999
43.	Туреччина	18.04.1960	-	08.10.1992
44.	Україна	09.06.1998	09.06.1998	09.06.1998
45.	Велика Британія	14.05.1991	-	06.06.1994

Держави-не члени Ради Європи

46.	Ізраїль	26.12.1967	-	-
47.	Південна	13.05.2003	13.05.2003	13.05.2003

	Африка			
--	--------	--	--	--

**ТАБЛИЦЯ ЧИННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВЗАЄМНУ
ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ (20.04.1959) ETS 030**

Держави-члени Ради Європи

№	Держави	Підписання	Ратифікація	Набрання чинності
1.	Албанія	19.05.1998	04.04.2000	03.07.2000
2.	Андорра	15.06.2004	-	-
3.	Вірменія	11.05.2001	25.01.2002	25.04.2002
4.	Австрія	20.04.1959	02.10.1968	31.12.1968
5.	Азербайджан	07.11.2001	04.07.2003	02.10.2003
6.	Бельгія	20.04.1959	13.08.1975	11.11.1975
7.	Боснія і Герцеговина	30.04.2004	-	-
8.	Болгарія	30.09.1993	17.06.1994	15.09.1994
9.	Хорватія	07.05.1999	07.05.1999	05.08.1999
10.	Кіпр	27.03.1996	24.02.2000	24.05.2000
11.	Чехія	13.02.1992	15.04.1992	01.01.1993
12.	Данія	20.04.1959	13.09.1962	12.12.1962
13.	Естонія	04.11.1993	28.04.1997	27.07.1997
14.	Фінляндія	-	29.01.1981 а*	29.04.1981
15.	Франція	28.04.1961	23.05.1967	21.08.1967
16.	Грузія	27.04.1999	13.10.1999	11.01.2000
17.	Німеччина	20.04.1959	02.10.1976	01.01.1977
18.	Греція	20.04.1959	23.02.1962	12.06.1962
19.	Угорщина	19.11.1991	13.07.1993	11.10.1993
20.	Ісландія	27.09.1982	20.06.1984	18.09.1984
21.	Ірландія	15.10.1996	28.11.1996	26.02.1997
22.	Італія	20.04.1959	23.08.1961	12.06.1962
23.	Латвія	30.10.1996	02.06.1997	31.08.1997
24.	Ліхтенштейн	-	28.10.1969 а	26.01.1970
25.	Литва	09.11.1994	17.04.1997	16.07.1997
26.	Люксембург	20.04.1959	18.11.1976	16.02.1977
27.	Мальта	06.09.1993	03.03.1994	01.06.1994
28.	Молдова	02.05.1996	04.02.1998	05.05.1998
29.	Нідерланди	21.01.1965	14.02.1969	15.05.1969
30.	Норвегія	21.04.1961	14.03.1962	12.06.1962
31.	Польща	09.05.1994	19.03.1996	17.06.1996
32.	Португалія	10.05.1979	27.09.1994	26.12.1994
33.	Румунія	30.06.1995	17.03.1999	15.06.1999
34.	Росія	07.11.1996	10.12.1999	09.03.2000
35.	Сан-Марино	29.09.2000	-	-
36.	Сербія і	-	30.09.2002 а	29.12.2002

	Чорногорія			
37.	Словаччина	13.02.1992	15.04.1992	01.01.1993
38.	Словенія	26.02.1999	19.07.2001	17.10.2001
39.	Іспанія	24.07.1979	18.08.1982	16.11.1982
40.	Швеція	20.04.1959	01.02.1968	01.05.1968
41.	Швейцарія	29.11.1965	20.12.1966	20.03.1967
42.	колишня Югославська Республіка Македонія	28.07.1999	28.07.1999	26.10.1999
43.	Туреччина	23.10.1959	24.06.1969	22.09.1969
44.	Україна	29.05.1997	11.03.1998	09.06.1998
45.	Велика Британія	21.06.1991	29.08.1991	27.11.1991

Держави-не члени Ради Європи

46.	Ізраїль	-	27.09.1967 а	26.12.1967
-----	---------	---	--------------	------------

Примітка.

* “а” – приєднання

ТАБЛИЦЯ ЧИННОСТІ ДОДАТКОВОГО ПРОТОКОЛУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВЗАЄМНУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ (17.03.1978) ETS 099

Держави-члени Ради Європи

№	Держави	Підписання	Ратифікація	Набрання чинності
1.	Албанія	19.05.1998	04.04.2000	03.07.2000
2.	Андорра	-	-	-
3.	Вірменія	08.11.2001	23.03.2004	21.06.2004
4.	Австрія	17.03.1978	02.05.1983	31.07.1983
5.	Азербайджан	07.11.2001	04.07.2003	02.10.2003
6.	Бельгія	11.07.1978	28.02.2002	29.05.2002
7.	Боснія і Герцеговина	-	-	-
8.	Болгарія	30.09.1993	17.06.1994	15.09.1994
9.	Хорватія	15.09.1999	15.09.1999	14.12.1999
10.	Кіпр	27.03.1996	24.02.2000	24.05.2000
11.	Чехія	18.12.1995	19.11.1996	17.02.1997
12.	Данія	25.10.1982	07.03.1983	05.06.1983
13.	Естонія	03.05.1996	28.04.1997	27.07.1997
14.	Фінляндія	-	30.01.1985 а*	30.04.1985
15.	Франція	28.03.1990	01.02.1991	02.05.1991
16.	Грузія	07.11.2001	22.05.2003	20.08.2003
17.	Німеччина	08.11.1985	08.03.1991	06.06.1991
18.	Греція	18.06.1980	24.07.1981	12.04.1982

19.	Угорщина	19.11.1991	13.07.1993	11.10.1993
20.	Ісландія	27.09.1982	20.06.1984	18.09.1984
21.	Ірландія	28.11.1996	28.11.1996	26.02.1997
22.	Італія	30.10.1980	26.11.1985	24.02.1986
23.	Латвія	30.10.1996	02.06.1997	31.08.1997
24.	Ліхтенштейн	-	-	-
25.	Литва	09.11.1994	17.04.1997	16.07.1997
26.	Люксембург	09.12.1994	02.10.2000	31.12.2000
27.	Мальта	20.11.2000	-	-
28.	Молдова	26.06.1998	27.06.2001	25.09.2001
29.	Нідерланди	13.07.1979	12.01.1982	12.04.1982
30.	Норвегія	11.12.1986	11.12.1986	11.03.1987
31.	Польща	09.05.1994	19.03.1996	17.06.1996
32.	Португалія	12.08.1980	27.01.1995	27.04.1995
33.	Румунія	15.02.1996	17.03.1999	15.06.1999
34.	Росія	07.11.1996	10.12.1999	09.03.2000
35.	Сан-Марино	-	-	-
36.	Сербія і Чорногорія	-	23.06.2003 а	21.09.2003
37.	Словаччина	14.02.1996	23.09.1996	22.12.1996
38.	Словенія	04.03.1999	19.07.2001	17.10.2001
39.	Іспанія	12.04.1985	13.06.1991	11.09.1991
40.	Швеція	06.04.1979	13.06.1979	12.04.1982
41.	Швейцарія	17.11.1981	-	-
42.	колишня Югославська Республіка Македонія	28.07.1999	28.07.1999	26.10.1999
43.	Туреччина	04.02.1986	29.03.1990	27.06.1990
44.	Україна	29.05.1997	11.03.1998	09.06.1998
45.	Велика Британія	21.06.1991	29.08.1991	27.11.1991

Держави-не члени Ради Європи

46.	Ізраїль	-	-	-
-----	---------	---	---	---

Примітка.

* “а” – приєднання

ТАБЛИЦЯ ЧИННОСТІ ДРУГОГО ДОДАТКОВОГО ПРОТОКОЛУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВЗАЄМНУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ (08.11.2001) ETS 182

Держави-члени Ради Європи

№	Держави	Підписання	Ратифікація	Набрання чинності
1.	Албанія	13.11.2001	20.06.2002	01.02.2004

2.	Андорра	-	-	-
3.	Вірменія	-	-	-
4.	Австрія	-	-	-
5.	Азербайджан	-	-	-
6.	Бельгія	08.11.2001	-	-
7.	Боснія і Герцеговина	-	-	-
8.	Болгарія	08.11.2001	11.05.2004	1.09.2004
9.	Хорватія	-	-	-
10.	Кіпр	08.11.2001	-	-
11.	Чехія	18.12.2003	-	-
12.	Данія	08.11.2001	15.01.2003	01.02.2004
13.	Естонія	26.11.2002	-	-
14.	Фінляндія	09.10.2003	-	-
15.	Франція	08.11.2001	-	-
16.	Грузія	-	-	-
17.	Німеччина	08.11.2001	-	-
18.	Греція	08.11.2001	-	-
19.	Угорщина	15.01.2003	-	-
20.	Ісландія	08.11.2001	-	-
21.	Ірландія	08.11.2001	-	-
22.	Італія	-	-	-
23.	Латвія	24.09.2003	30.03.2004	01.07.2004
24.	Ліхтенштейн	-	-	-
25.	Литва	09.10.2003	06.04.2004	01.08.2004
26.	Люксембург	-	-	-
27.	Мальта	18.09.2002	-	-
28.	Молдова	-	-	-
29.	Нідерланди	08.11.2001	-	-
30.	Норвегія	08.11.2001	-	-
31.	Польща	11.09.2002	09.10.2003	01.02.2004
32.	Португалія	08.11.2001	-	-
33.	Румунія	08.11.2001	-	-
34.	Росія	-	-	-
35.	Сан-Марино	-	-	-
36.	Сербія і Чорногорія	-	-	-
37.	Словаччина	12.05.2004	-	-
38.	Словенія	-	-	-
39.	Іспанія	-	-	-
40.	Швеція	08.11.2001	-	-
41.	Швейцарія	15.02.2002	-	-
42.	колишня	08.11.2001	-	-

	Югославська Республіка Македонія			
43.	Туреччина	-	-	-
44.	Україна	08.11.2001	-	-
45.	Велика Британія	08.11.2001	-	-

Держави-не члени Ради Європи

46.	Ізраїль	-	-	-
-----	---------	---	---	---

Додаток 4

Зразок запиту про надання правової допомоги у кримінальних справах

Відділ міжнародних справ
кримінально-правового управління
Департаменту юстиції Сполучених
Штатів Америки

Про допомогу в розслідуванні справи, порушеної
стосовно Клебанова Івана Івановича, або за фактом
скоєння шахрайства (*якщо на час надання
Запиту не встановлена особа, яка скоїла злочин*)

З А П И Т

Україна звертається із запитом про надання правової допомоги компетентними органами Сполучених Штатів Америки згідно з Договором між Сполученими Штатами Америки і Україною про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, підписаним 22 липня 1998 року в м. Києві.

(*Назва органу, що проводить слідство*) проводить розслідування діяльності директора компанії «Alfa Principals Ins.» Клебанова, який підозрюється в учиненні шахрайських дій щодо інвесторів, кошти яких було залучено нібито для утворення і забезпечення діяльності українського банку. Як пояснив інвестор Клебанов, частину коштів необхідно було депонувати для зберігання на рахунку в одному з банків США. Проте Клебанов мав намір переказати ці кошти для власного використання.

(*Якщо цей запит пов'язаний з попереднім запитом, необхідно вказати номер і дату попереднього запиту*).

Слідчому необхідна інформація:

1. Відповідна документація американського банку, щоб з'ясувати, чи внесли інвестори кошти на цей рахунок, і якщо так, то дані про такий вклад. Слідчому також необхідно організувати допит одного з уведених в оману інвесторів, який на даний час перебуває у США.

2. Враховуючи, що досудове слідство в цій справі має бути закінчене за 4 місяці, слідчий орган України просить надати термінову допомогу для виконання цього запиту.
3. Слідчий орган також просить, щоб відповідні органи США зберігали конфіденційність змісту цього запиту, наскільки це можливо згідно із законодавством США, оскільки розголошення відомостей за цим запитом може призвести до витрачання Клебановим коштів інвесторів, а також ускладнити збір доказів його вини у скоєному злочині.

У свою чергу слідчий орган України запевняє компетентні органи США, що відомості та інформація, отримані в процесі виконання запиту, будуть використані лише для розслідування цієї кримінальної справи та її розгляду судом.

1998 року Клебанов, директор компанії «Alfa Principals Ins.», почав залучати кошти різних фізичних осіб у Києві для організації підприємницької діяльності. Передбачалася організація створення банку «A Venture Bank», формування його капіталу і роботи в Києві. Капітал банку передбачалося сформувати за рахунок продажу акцій, яких у цілому мало бути 100. Кожний потенційний інвестор міг отримати 10 акцій вартістю 2 500 000 гривень кожна (приблизно \$). За словами Клебанова:

1) прибуток від продажу акцій мав бути переведений у долари США і депонований на рахунок у банку «Citibank», Нью-Йорк, штат Нью-Йорк;

2) кошти мали бути розміщені на депозитному рахунку приблизно під 20 відсотків, доки 100 акцій не будуть продані;

3) після цього кошти інвесторів мали бути розміщені на робочому рахунку в банку «Столичний» у м. Києві;

4) отримані проценти мали бути виплачені інвесторам.

Він надав кожному потенційному інвестору список адрес і рекомендаційних листів від кількох відомих банкірів – представників ряду провідних банків, які, як випливало з рекомендаційних листів, у минулому займалися бізнесом з Клебановим, вважали його надійною людиною, якій можна довіряти, і стверджували, що їхня

співпраця була прибутковою. Насправді банкіри не знали Клебанова, не займалися з ним спільним бізнесом і не давали йому рекомендацій.

Принаймні три особи, зокрема Ігор Боровський, який у цей час проживає за адресою 1234 Pennsylvania Avenue, Washington, D.C., придбав дев'ять акцій (на суму 22 500 000 гривень, або приблизно \$). Діючи за інструкціями Клебанова, ці особи переказали кошти Клебанову як директору компанії «Alfa Principals Ins.». Документи про здійснення переказів свідчать, що кошти було переказано до банку «Столичний» у Києві.

Приблизно 9 червня 1998 року кожний із трьох інвесторів отримав лист від компанії «Alfa Principals Ins.», підписаний Клебановим, разом з копією протоколу щорічного засідання директорів правління компанії «Alfa Principals Ins.». У листі зазначалося, що на кошти, які знаходилися на депозитному рахунку, було нараховано 19,7 відсотка і що акції, які ще залишилися, будуть продані до 1 липня 1998 року. Після листа від 9 червня 1998 року інвестори нічого не отримували ні від Клебанова, а ні від компанії «Alfa Principals Ins.». Вони не отримали своїх відсотків і не мали змоги встановити місцезнаходження своїх інвестицій або повернути їх. Клебанов зник у червні 1998 року і, як припускається, втік до Сполучених Штатів Америки.

(Викладається текст статті Кримінального кодексу України, яка встановлює кримінальну відповідальність за скоєний злочин).

Клебанов порушив цей закон, якщо він залучив інвестиції, які, як він знав, не будуть використані для створення банку, або іншим чином неправомірно використав кошти, виділені для створення банку.

Причетні фізичні особи

1. Іван Іванович Клебанов

Дата народження: 1 січня 1955 року

Місце народження: Одеса, Україна

Громадянство: громадянин України

Стать: чол.

Зріст: 180 см

Вага: 80 кг

Очі: зелені

Волосся: чорне

Номер паспорта: (Україна) серія СН № 012345

Адреса: вул. Ольжича, 33/45

Київ, Україна

2. «ALPHA PRINCIPALS, INC.»

Місце утворення: Київ, Україна

Адреси: вул. Ольжича, 33/45

Київ, Україна

Слідчий не має жодної додаткової інформації щодо компанії «Alfa Principals Ins.», за винятком того, що вона почала свою діяльність у м. Києві у травні 1998 року.

НЕОБХІДНА ДОПОМОГА

Слідчий підозрює, що Клебанов взагалі ніколи не відкривав рахунок у банку «Citibank» у Нью-Йорку. Відсутність рахунку буде доказом того, що Клебанов ввів у оману інвесторів. Навіть якщо рахунок був відкритий, дані про рахунок покажуть, чи Клебанов укладав кошти так, як він стверджував, і чи ці кошти були переказані до створеного ним банку. Якщо на цьому рахунку залишаються значні суми, то інвестори будуть готові подати в суд з метою їх повернення.

НЕОБХІДНІ ДОКУМЕНТИ

Просимо надати повні відомості про будь-які рахунки в банку «Citibank» (Нью-Йорк, штат Нью-Йорк) та інших банках США, які можуть стосуватися цього запиту і бути пов'язаними з:

1. Іваном Івановичем Клебановим
2. Компанією «Alfa Principals Ins.»
3. Створеним банком

Необхідні відомості за період з _____ 200__ року
по _____ 200__ року, зокрема:

1. оригінальні зразки підписів;

2. документація про відкриття рахунку;
3. картки бухгалтерського обліку;
4. відомості про всі документи (копії першої та останньої сторінок) і предмети, що депонувалися, забиралися або передавалися;
5. періодичні виписки про стан рахунку;
6. телеграфні (грошові) перекази;
7. кореспонденція до, від або від імені власника рахунку;
8. заяви чи листи, пов'язані з рахунком

НЕОБХІДНІ ПОКАЗАННЯ

Допитати Ігоря Боровського, який проживає за адресою: 1234 Pennsylvania Avenue, Washington, D.C., стосовно таких питань:

Перелік конкретних запитань, які необхідно поставити.

1. ....

2. ....

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ ЗАПИТУ

Відносно банківських відомостей просимо, щоб відповідний орган США *(поясніть, яких процедур (якщо необхідно) мають дотримуватися компетентні органи США при отриманні, засвідченні й передачі ділових відомостей та інших документів)*.

Відносно проведення необхідного допиту свідка і підготовки результатів допиту слід звернутися до відповідальних органів США з проханням зробити таке:

1. Почати допит свідка зі встановлення його повного імені, поточної адреси, дати та місця народження.

2. Повідомити свідку, що він не зобов'язаний відповідати на запитання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Також слід повідомити свідку, що він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за неправдиві відповіді на всі інші запитання.

3. Ставити ті запитання, на які необхідно отримати відповіді.

4. Оформити всю зазначену вище інформацію у формі протоколу допиту. Протокол має містити: 1) особисті дані, що надав свідок; 2) вказівку на те, що

компетентний орган США повідомив свідку про те, що він може не відповідати на запитання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, але відповіді на всі інші запитання мають бути правдивими, бо інакше його може бути притягнуто до кримінальної відповідальності; 3) запитання, які ставилися, і отримані на них відповіді.

5. Далі: 1) зачитати свідку запитання і відповіді, які були записані; або 2) попросити свідка самостійно ознайомитися з усіма занесеними в протокол запитаннями та відповідями на них.

6. Указати в протоколі допиту, чи представник компетентного органу США зачитував запитання та відповіді свідкові, чи свідок самостійно ознайомився з ним.

7. Кожний аркуш протоколу допиту свідка має підписати особа, яка давала показання як свідок. Після цього протокол підписує представник компетентного органу США, який проводив допит.

КОНТАКТНА ОСОБА

У разі виникнення будь-яких запитань щодо цього запиту або його виконання прошу зв'язуватися з (посада, прізвище, ім'я) за телефоном (   ), факсом (   ), електронною адресою: (   ) або вказати інший технічний засіб комунікації.

Отримані в процесі виконання запиту документи прошу направити за адресою: *(вказати адресу органу, який розслідує справу)*.

Посада, ім'я, прізвище

Підпис

Гербова печатка органу, який розслідує справу

До запиту додаються засвідчені гербовою печаткою постанови про виїмку банківських документів, витяги законодавчих актів України, які регламентують проведення і процедуру виконання вказаних слідчих дій та інші документи, які, на думку слідчого, необхідні компетентним органам США для виконання цього запиту.

Додаток 5

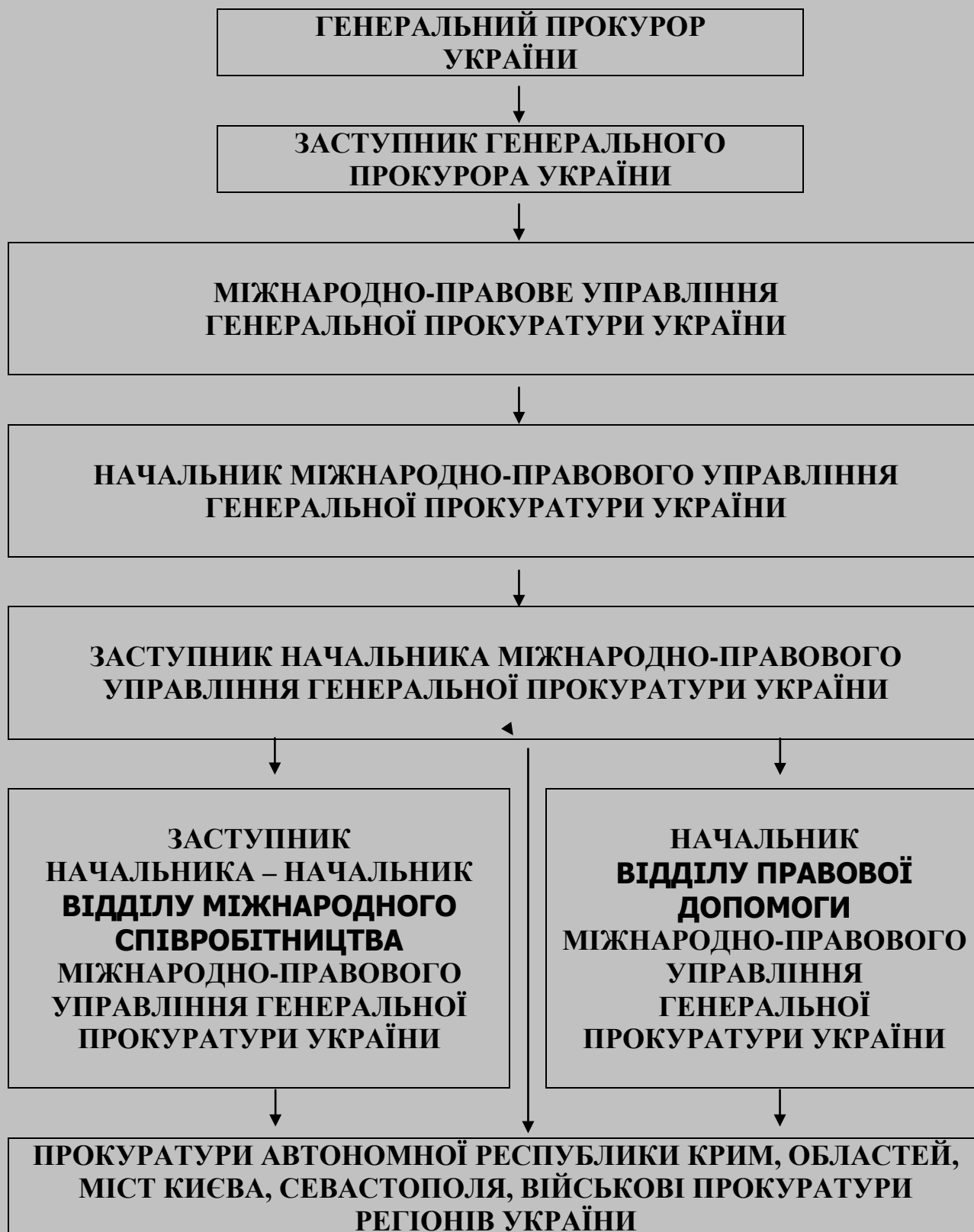

Схема 1. Міжнародне співробітництво та правова допомога у кримінальних справах.

Додаток 6

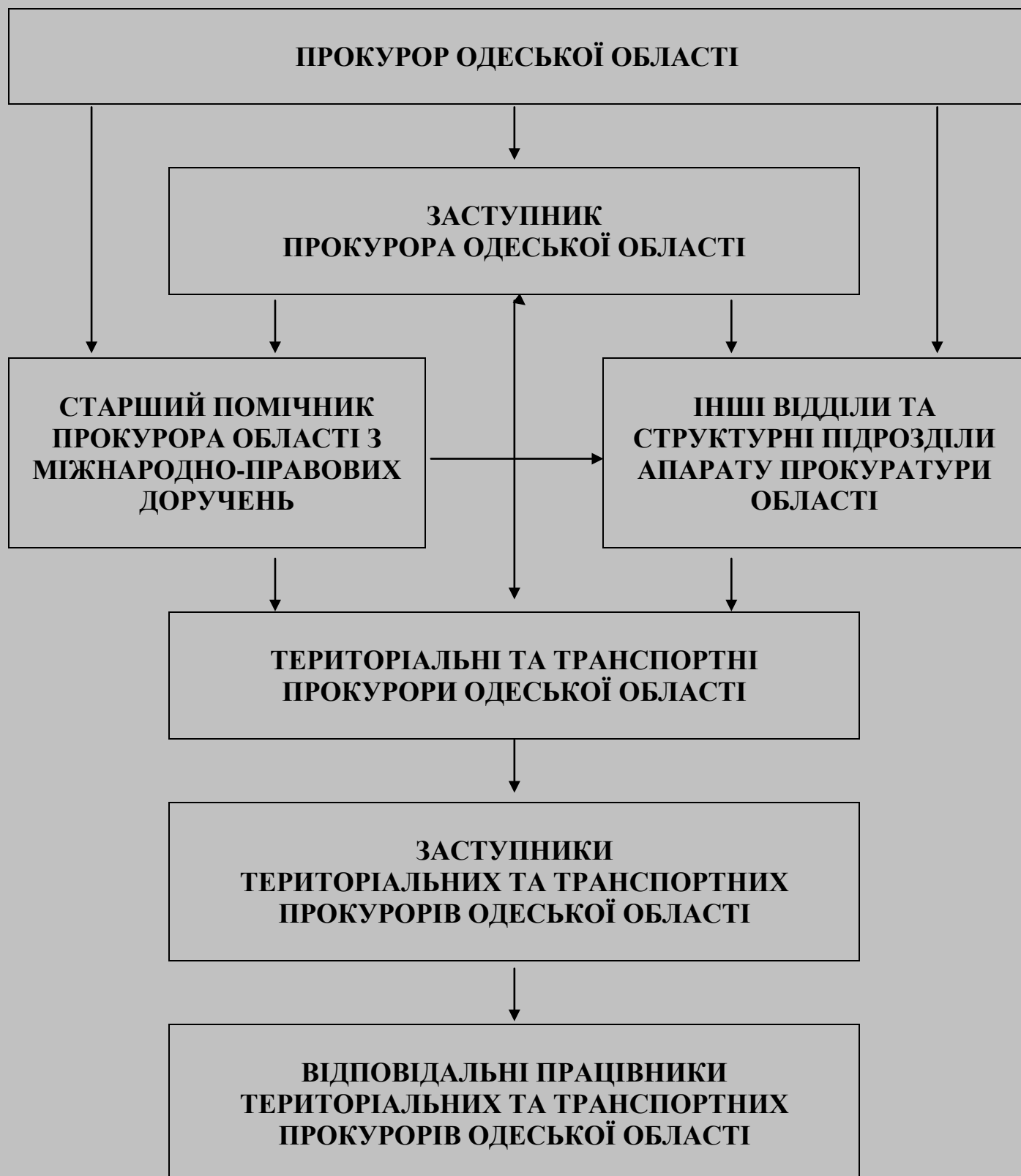

Схема 2. Міжнародне співробітництво та правова допомога у кримінальних справах (прокуратура Одеської області).

Додаток 7

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

- проведення процесуальних дій (судового розгляду) за допомогою відеоконференцз'язку;
- забезпечення віддаленої присутності під час проведення процесуальних дій (судового розгляду) свідків, потерпілих, експертів, підозрюваних, обвинувачуваних, підсудних, засуджених та інших осіб;
- автоматизація інформаційних процесів безпосередньо в залі судового засідання;
- дослідження та демонстрація доказів в електронній формі;
- надання всім учасникам судового засідання всієї важливої інформації в режимі реального часу;
- фіксація ходу і результатів процесуальної дії (судового засідання) із застосуванням відеоконференцз'язку за допомогою відеозапису

Схема 3. Процесуальні форми використання інформаційних технологій у кримінальному судочинстві.

Додаток 8

Схема 4. Форми застосування дистанційного провадження у кримінальних справах.

Додаток 9

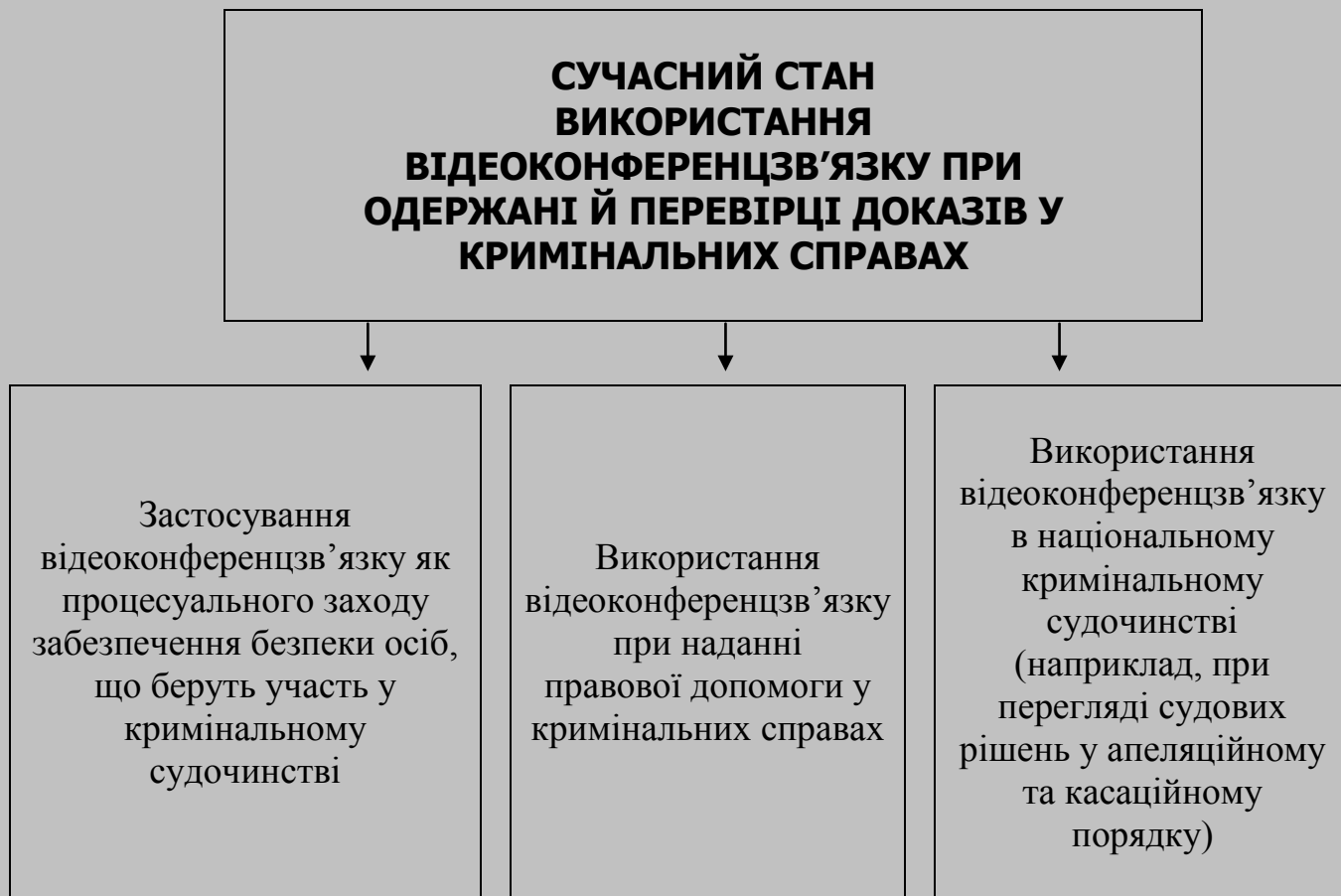
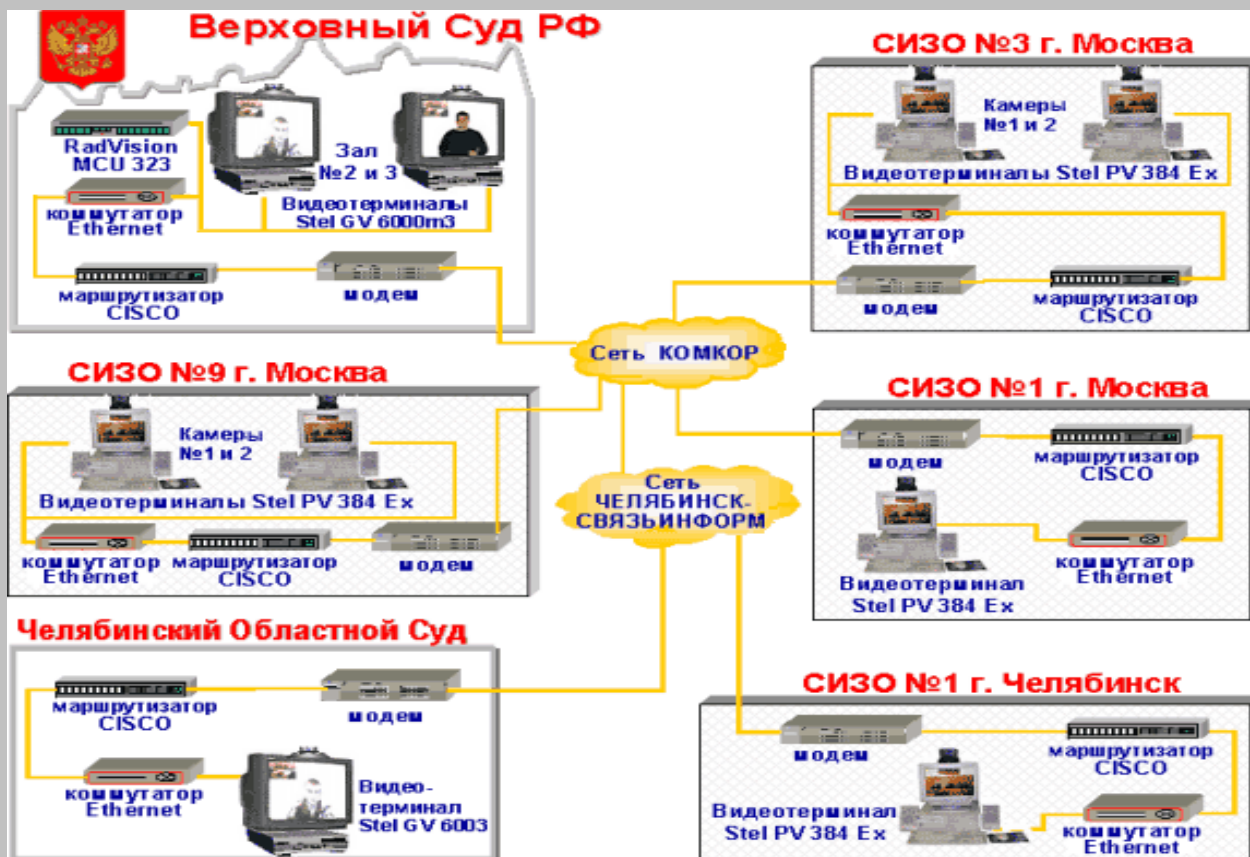

Схема 5. Сучасний стан використання відеоконференцзв'язку при одержанні й перевірці доказів у кримінальних справах.

Додаток 10

Схема організації відеоконференцзв'язку “Верховний Суд РФ – СІЗО м. Москви”

Зал Президії Верховного Суду РФ

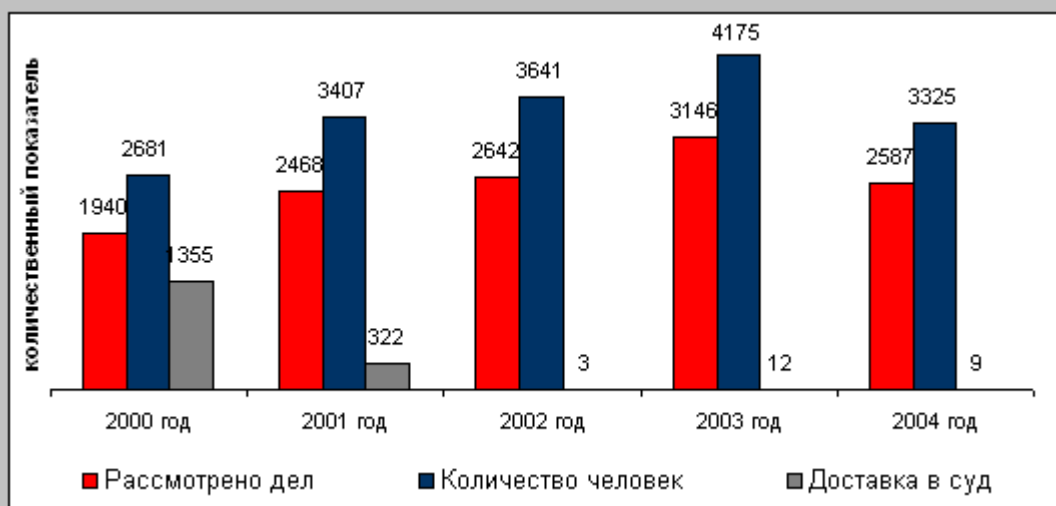

Зал Військової колегії Верховного Суду РФ

Показники використання федеральної системи відеоконференцз'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку за період з 2000 по 2004 роки

Приклади установки системи відеоконференцз'язку в судовій системі
Російської Федерації

Засідання обласного суду РФ
із використанням відеоконференцзв'язку

Устаткування термінальної
станції відеоконференцзв'язку

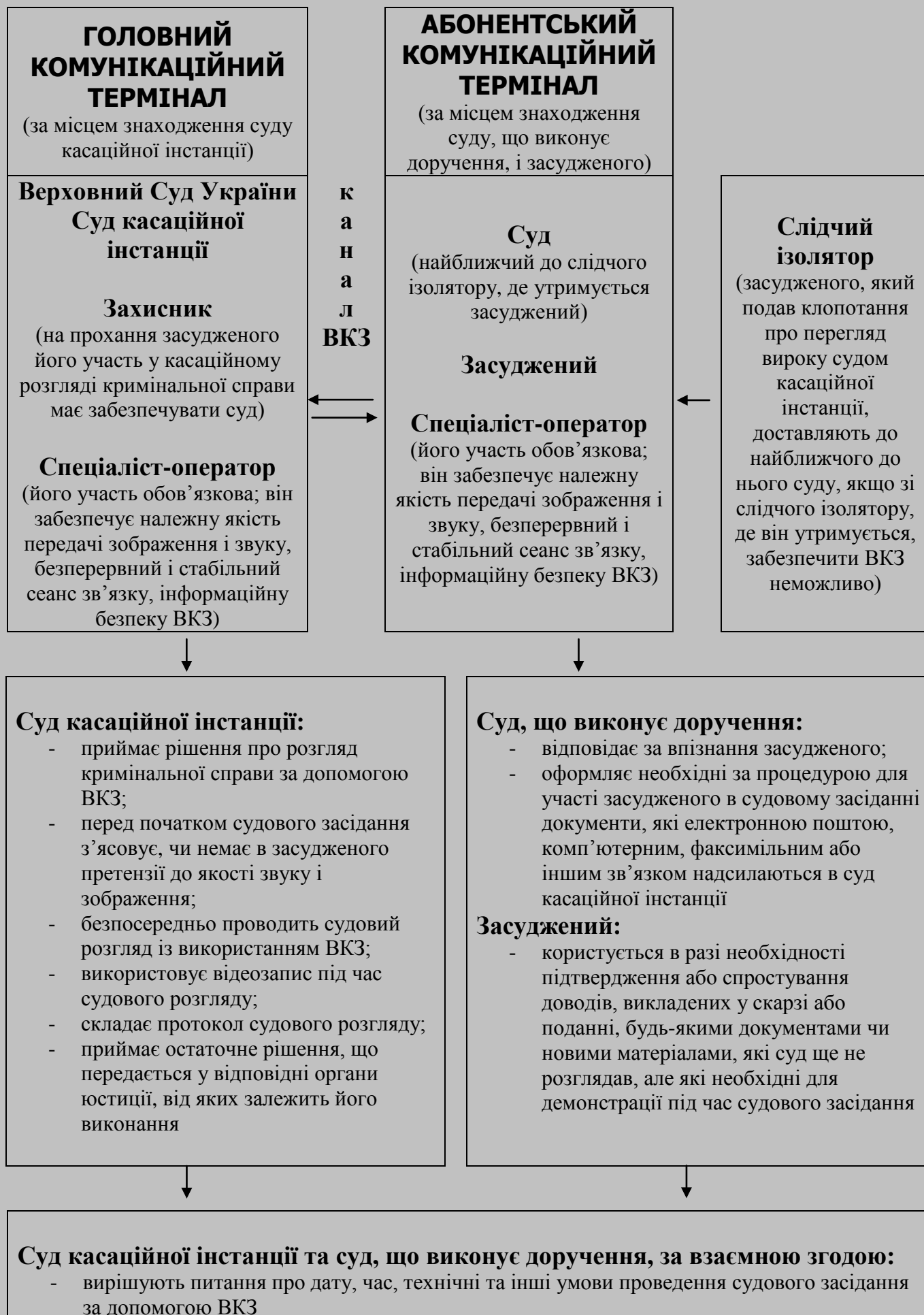

Документ-камера та великий екран для відображення документів
(речових доказів) і ознайомлення з ними

Схема 6. Використання відеоконференцзв'язку в судовій системі
Російської Федерації.

Додаток 11

Схема 7. Використання відеоконференцз'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку.

Схема 8. Проведення процесуальної дії (судового засідання) в порядку надання правової допомоги у кримінальних справах із використанням відеоконференцзв'язку.

**ПЕРЕВАГИ НАДАННЯ ВЗАЄМНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У
КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ
ВІДЕОКОНФЕРЕНЦЗВ'ЯЗКУ**

БЕЗПОСЕРЕДНІ ПЕРЕВАГИ

- можливість забезпечити особисту явку зазначених у повістці осіб, що перебувають на території запитуваної держави, та реалізувати відповідальність за відмову від дачі показань і дачу свідомо неправдивих свідчень і експертних висновків;
- реалізація принципу безпосередності дослідження доказів;
- виконання запитуваних процесуальних дій із дотриманням кримінально-процесуального законодавства запитуючої держави;
- повна фіксація запитуваних дій, проведених із використанням відеоконференцзв'язку, за допомогою відеозапису;
- можливість встановлення комунікативного контакту між особою, що розслідує (розглядає) кримінальну справу, й іншим учасником процесуальної дії, що перебуває в іноземній державі

ПОХІДНІ ПЕРЕВАГИ

- спрощення порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах;
- перспективне зменшення судових витрат, економія матеріальних коштів, часу і людських ресурсів при проведенні процесуальних дій; суттєве скорочення строків виконання запитів іноземної держави

Схема 9. Переваги надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах із використанням відеоконференцзв'язку.

Пропозиції щодо правового регулювання використання відеоконференцзв'язку у кримінальному судочинстві

Стаття ____ Використання відеоконференцзв'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку

1. Засуджений, який утримується під вартою і подав клопотання про бажання бути учасником розгляду справи, має право взяти участь в судовому засіданні касаційної інстанції безпосередньо або викласти свою позицію щодо питань, які розглядає суд, і ознайомитися з матеріалами судового засідання з використанням відеоконференцзв'язку.

2. Форму участі засудженого в судовому засіданні визначає суд, що розглядає справу в касаційному порядку. Суд касаційної інстанції має право за наявності технічної можливості прийняти рішення про розгляд кримінальної справи за допомогою відеоконференцзв'язку з віддаленою присутністю засудженого.

3. Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції за допомогою відеоконференцзв'язку здійснюється за загальними правилами кримінального судочинства.

4. При розгляді кримінальної справи із застосуванням відеоконференцзв'язку засуджений має право на підтвердження або спростування доводів, викладених у скарзі або поданні, користуватися будь-якими документами або новими матеріалами, які суд ще не розглядав, але які необхідні для демонстрації під час судового засідання.

5. Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції за допомогою відеоконференцзв'язку не здійснюється щодо осіб, які мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою ведеться судочинство, щодо неповнолітніх, а також у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі.

6. Розпочинаючи судове засідання, суд зобов'язаний з'ясувати, чи немає в засудженого претензій до якості звуку і зображення; якщо ні – суд розпочинає розгляд справи.

Стаття ____. Підстави надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку

Використання відеоконференцзв'язку у проведенні процесуальних дій при наданні взаємної правової допомоги допустиме за наявності таких підстав:

1) необхідність одержання й дослідження доказів в умовах, що ускладнюють або виключають за причин об'єктивного й (або) суб'єктивного характеру присутність першоджерел доказів (свідка, потерпілого, обвинувачуваного, експерта та ін.) у місці їх одержання й дослідження протягом тривалого чи невизначеного періоду часу, з метою забезпечення віддаленої присутності учасників процесуальної дії, досудового розслідування, судового розгляду, що перебувають за межами України;

2) необхідність одержання показань від осіб, що утримуються під вартою, засуджених і що відбувають покарання на території іноземної держави;

3) необхідність одержання згоди засудженого на передачу його з однієї країни в іншу для виконання вироку;

4) необхідність забезпечення безпеки учасника процесуальної дії при наданні правової допомоги у кримінальних справах;

5) наявність заявленого клопотання обвинувачуваного про виклик і допит свідка, що викриває його у вчиненні злочину і що перебуває на території іноземної держави;

6) особлива важливість доказів у кримінальній справі, ускладненій іноземним елементом, і неможливість або особлива складність їх одержання традиційним способом.

Використання відеоконференцзв'язку за наявності інших обставин допустиме при згоді сторін у справі чи за клопотанням обвинувачуваного і його захисника, а також якщо це передбачено міжнародним договором України, міжнародною угодою чи на основі взаємності.

Стаття ____. **Надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах з використанням відеоконференцзв'язку**

1. Якщо при розслідуванні й розгляді кримінальних справ виникає необхідність проведення процесуальних дій на території іноземної держави, то про їх проведення за допомогою відеоконференцзв'язку суд, прокурор, слідчий має право направити компетентним органам чи посадовим особам іноземної держави запит, якщо це передбачено міжнародним договором України, міжнародною угодою чи на основі взаємності.

2. Запитувана сторона при надходженні такого запиту має погодитися на застосування відеоконференцзв'язку, якщо це не суперечить фундаментальним принципам законодавства запитуваної держави і є технічна можливість його застосування. За узгодженням сторін, за відсутності технічних засобів у запитуваної держави, вони можуть бути надані запитуючою стороною.

3. Час, організаційні, технічні й інші умови проведення процесуальних дій визначаються за узгодженням запитуваної і запитуючої держав. Таке узгодження з метою оперативності може здійснюватися за допомогою сучасних засобів зв'язку (електронна пошта, факс, телефон та ін.) з подальшим взаємним письмовим підтвердженням по всіх погоджених умовах проведення процесуальних дій з використанням відеоконференцзв'язку.

4. Процесуальні дії проводяться безпосередньо чи під керівництвом судді, прокурора чи слідчого, що приймає рішення з провадження процесуальної дії за допомогою відеоконференцзв'язку і відповідно до кримінально-процесуального законодавства запитуючої держави.

5. При проведенні процесуальної дії за допомогою відеоконференцзв'язку застосовуються процедури, що відповідають законодавству запитуючої держави в тій мірі, в якій це дозволяють закони запитуваної. За наявності серйозних колізій у процесуальному законодавстві запитуваної і запитуючої держав, у колізійній частині має застосовуватися законодавство держави, на території якої перебуває основний учасник процесуальної дії.

6. Посадові особи компетентних органів запитуваної держави повинні мати можливість бути присутніми при проведенні відеоконференцзв'язку. За необхідності їм мають бути надані послуги перекладача. На них покладається обов'язок за встановлення особистості особи, що бере участь у процесуальній дії, і за дотримання фундаментальних принципів законодавства власної держави.

Якщо під час проведення процесуальної дії будуть порушені чи виникне погроза порушення фундаментальних принципів правової системи запитуваної держави, її представник, що є присутнім під час процесуальної дії, має право негайно втручатися в її хід і вжити всіх необхідних заходів для того, щоб гарантувати проведення процесуальної дії відповідно до зазначених принципів.

7. При проведенні процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку участь фахівця є обов'язковою.

8. Метод відеоконференцзв'язку може використовуватися при проведенні допиту, очної ставки, впізнання й інших процесуальних дій, якщо це передбачено міжнародним договором України, міжнародною угодою чи на основі взаємності.

9. Відомості про факти, установлені при провадженні процесуальних дій за допомогою відеоконференцзв'язку, поза залежністю від формальних особливостей закріплення, оцінюються за своїм фактичним змістом як відповідні джерела доказів, передбачені кримінально-процесуальним законодавством України.

10. Витрати, понесені в зв'язку з використанням відеоконференцзв'язку при наданні взаємної правової допомоги, підлягають відшкодуванню за рахунок запитуючої сторони, якщо тільки запитувана сторона не заявить про відмовлення від відшкодування всіх чи деяких з цих витрат. Якщо для застосування відеоконференцзв'язку потрібні чи будуть потрібні суттєві витрати, сторони проводять консультації з метою визначення термінів і умов здійснення прохання, а також способу покриття цих витрат.

Стаття __. Допит з використанням відеоконференцзв'язку

1. За необхідності проведення допиту особи, що перебуває на території іноземної держави, суд, прокурор, слідчий мають право направити компетентним

органам чи посадовим особам іноземної держави запит про його провадження з використанням відеоконференцз'язку, якщо це передбачено міжнародним договором України, міжнародною угодою чи на основі взаємності.

2. У запиті мають бути наведені докази, що підтверджують виключні обставини справи, які потребують одержання показань із застосуванням відеоконференцз'язку.

3. Допит має бути проведений безпосередньо чи під керівництвом посадових осіб компетентних органів запитуючої сторони і відповідно до її кримінально-процесуального законодавства, що містить у собі право представника запитуючої держави ставити питання допитуваній особі.

4. Проведення допиту з використанням відеоконференцз'язку має бути організоване таким чином, щоб було видно допитуваного, усе приміщення, де відбувається допит, а також усіх осіб, що беруть участь і є присутніми при допиті, з метою спостереження за їхньою реакцією на конкретні показання і питання.

5. Згода свідка, потерпілого чи експерта для одержання їхніх показань за допомогою відеоконференцз'язку не потрібна. При допиті обвинувачуваного така згода має розглядатися як обов'язкова.

6. Перед початком допиту суд, прокурор, слідчий у порядку, погодженому з компетентними органами чи посадовими особами іноземної держави, вживають заходів до роз'яснення особам, що беруть участь у ньому, їхні обов'язки прибути у визначене місце для дачі показань і бути присутніми там до завершення процесуальної дії і підписання протоколу; відповідати на питання, поставлені під час допиту.

7. Посадова особа компетентного органу запитуючої держави перед початком допиту має встановити наявність чи відсутність претензій до якості звуку і зображення в особи, що підлягає допиту. За відсутності таких претензій посадова особа компетентного органу починає допит.

8. Особі, що підлягає допиту, перед початком процесуальної дії із застосуванням відеоконференцз'язку роз'ясняється її право не давати показання, якщо це передбачено законодавством запитуваної чи запитуючої держави.

9. Особа, що допитується як свідок, потерпілий чи експерт, попереджається про відповідальність за ухилення чи відмовлення від дачі показань, дачу свідомо неправдивих показань, а також інше перешкоджання здійсненню процесуальної дії за допомогою відеоконференцзв'язку.

10. Запитувана сторона відповідно до власного законодавства вживає заходів, спрямованих на неприпустимість ухилення допитуваної особи від дачі показань, про відповідальність за дачу свідомо неправдивих показань, а також інше перешкоджання здійсненню процесуальної дії за допомогою відеоконференцзв'язку.

11. На прохання запитуючої сторони чи особи, що допитується, запитувана сторона має надати допомогу перекладача, якщо в цьому є необхідність.

12. Хід і результати допиту відбиваються в протоколі слідчої дії чи протоколі судового засідання, з обов'язковою фіксацією за допомогою відеозапису, що прилучається до відповідного протоколу. У протоколі, що складає посадова особа компетентного органу запитуваної сторони, указуються: дата і місце проведення допиту із застосуванням відеоконференцзв'язку, дані про особистість допитаного, посадових осіб компетентних органів запитуваної сторони, а також інших присутніх осіб чи тих, хто брав участь при проведенні допиту, їхнє правове становище, роз'яснення прав і обов'язків учасників слідчої дії, технічні умови відеоконференцзв'язку. Складений відповідності до статей 84, 85² і 87¹ КПК України і підписаний зазначеними особами протокол направляється запитуючій стороні.